

Non-Profit-Organisation MERCi, n.o.

Journal
of
Social Sciences, Nursing,
Public Health and Education

Scientific peer-reviewed journal

ISSN 2644-6006 no.1-2, vol. 1/2020

Editori / Editors

1.1.1.1 ŠÉFREDAKTOR / EDITOR – IN – CHIEF

doc. PhDr. et Bc., Jaroslav **Stančiak**, PhD., MPH, UK, PdF, Bratislava, SK

1.1.1.2 REDAKČNÁ RADA / EDITORIAL BOARD

Editor in Chief:

doc. PhDr. et Bc., Jaroslav **Stančiak**, PhD., MPH., SK, stanciak@gmail.com

Editorial Board

prof. Andrzej **Kryński**, Ph.D., PL sekretariat@ap.edu.pl

prof. MUDr. Jozef **Novotný**, PhD. SK, prof.novotny@gmail.com

prof. Piotr **Lisowski**, Ph.D. PL, piotrlisowski@wp.pl

prof. Oleh **Lyubinets**, Ph.D. UA gpulmo@gmail.com

assoc. prof. Olexandr **Nevzgod**a, PH.D, UA, sashko.nev0703@gmail.com

prof. RNDr. Edita **Partová**, PhD, SK, partova@fedu.uniba.sk

prof. MUDr. Viktor **Shatylo**, PhD., Dr. h.c. UA

prof. PaedDr. Alica **Vančová**, CSc., SK, vancova@fedu.uniba.sk

prof. MUDr. Vitaliy **Zabolotnov**, PhD., UA. vitaliyzabolotnov@gmail.com

doc. PhDr. Jana **Boroňová**, PhD., SK, jana.boronova@truni.sk

doc. Svitlana **Gordiichuk** – Ph.D., UA.

doc. PhDr. et Bc., Jaroslav **Stančiak**, PhD., MPH, SK, stanciak@fedu.uniba.sk

doc. Natalia **Shygonska**– Ph.D., UA. nshygonska@gmail.com

PhDr. Ján **Holonič**, PhD. MBA, LL.M., UK, PdF, SK, holonic@fedu.uniba.sk

PaedDr. Ľubica **Varečková**, PhD , SK lubica.vareckova@yahoo.sk

Ing. Marek **Nikel**, MBA, SK, marek@nikel.sk

Mgr. Andrej **Hutta**, MBA, SR, hutta.edu@gmail.com

1.1.1.3 QUEST EDITOR

doc. RNDr. Edita Partová, CSc, dekanica Pedagogickej fakulty, UK, Bratislava, SK

prof. PaedDr. Bernhard Beckmann, Predseda dozornej rady Europäische Bildungswerk für Beruf und Gesellschaft (EBG), DE, Viceprezident Európskej asociácie inštitúcií pre odborné vzdelávanie (EVBB)

Vydavateľ: Merci, n.o., Komenského 12, Trebišov, ISSN: 2644-6006

Num. 1-2, Vol. 1, Year 2020

CONTENT

КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК РАДІОІНДУКОВАНИХ ПЕРВИННО-МНОЖИННИХ ЗЛОЯКІСНИХ ПУХЛИН ТІЛА МАТКИ	5
PORUCHY SLUCHU U DETÍ A MOŽNOSTI ICH REHABILITÁCIE / HEARING DISORDERS AND POSSIBILITIES OF REHABILITATION IN CHILDREN.....	16
OPPORTUNITIES FOR PEOPLE WITH SCHIZOPHERENIA TO APPLY IN THE LABOUR MARKET FROM A SOCIAL POINT OF VIEW	23
НОВА МОНОГРАФІЯ МИКОЛИ ВЕГЕША ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ	45
THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF STATE EDUCATION POLICY.....	53
THE DEVELOPMENT OF STATE EDUCATION POLICY IN THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC.....	63
DETERMINATION OF ACCOUNTING ORGANIZATION'S OPTIMUM MODEL AT RAILWAY TOURIST COMPANY IN DEPENDS ON TYPE OF MANAGEMENT	75
ADVOCATES' FEE AND METHODS OF CALCULATING IT	104
ФІНАНСУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: БАГАТОМАНІТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАКТИКИ	119
УПРОВАДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ІНТЕГРАТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В СИСТЕМІ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ .	129

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ УРГЕНТНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ	140
--	------------

КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК РАДІОІНДУКОВАНИХ ПЕРВИННО-МНОЖИННИХ ЗЛОЯКІСНИХ ПУХЛИН ТІЛА МАТКИ.

Русин А. В.^{1,2}, Чумак А. І., Одошевська О. М.²

¹Закарпатський протипухлинний центр, Ужгород, 88000, Україна

²Ужгородський національний університет, медичний факультет, кафедра онкології, Ужгород, 88000, Україна

Rewievers: Stančiak Jaroslav, Slovakia, Beckmann Bernhard, Germany

Абревіатурні скорочення: ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота, ПМЗП – первинно-множинні злоякісні пухлини, PV – per vaginam.

Загальна кількість малюнків – 8.

РЕЗЮМЕ

Синхронні множинні злоякісні новоутворення жіночих статевих шляхів зустрічаються рідко, особливо в матці. Нижче ми наводимо випадок пацієнтки з множинними первинними злоякісними пухлинами тіла матки в Закарпатському протипухлинному центрі(ЗПЦ).

В 2010 році пацієнтка звернулась в ЗПЦ з приводу новоутворення шийки матки, після проведеного гінекологічного огляду - взято біопсію з новоутвору. Гістологічне заключення – плоскоклітинний незроговілий рак G₂. (ICD-0-code: 8072/3). Хворій проведено курс променевої терапії

фракційно по 2 Гр сумарною дозою 76 Гр з повною регресією пухлини. (T3aNxMx)

На протязі 6 років хвора ніяких скарг не пред'являла. В 2016 році пацієнтка планово звернулась в ЗПЦ і при гінекологічному огляді діагностовано новоутворення матки. Після клінічного та лабораторно-інструментальних методів обстеження у пацієнтки виявлено новоутворення матки T₂ N₀ M₀ і виконано екстирпацію матки з додатками. Після гістологічного та імуногістохімічного дослідження операційного матеріалу діагностовано синхронні первинно-множинні злоякісні новоутворення матки: аденокарцинома і фібросаркома.

Ключові слова: радіоіндуковані пухлини, матка, плоскоклітинний рак, фібросаркома, аденокарцинома, імуногістохімічне дослідження. A case

report of radio-induced multiple primary malignancies of the uterine body.

Rusyn A.V., Chumak A.I., Odoshevska O.M.

1. Transcarpathian Antitumor Center, Uzhhorod, 88000, Ukraine

2. Uzhgorod National university, Medical Faculty#1, Oncology Department, Uzhgorod, 88000, Ukraine

Synchronous multiple malignant neoplasms of the female genital tract are rare, particularly in the uterus. We here in present the case of a patient with multiple primary malignancies of the uterine body, which was diagnosed and treated in Transcarpathian Antitumor Center (TAC). It is known from the anamnesis that in 2010 the patient came to the TAC with complains about her cervix which was regarding the neoplasm, after a gynecological examination, a biopsy was taken, the histological examination determined conclusively about squamous cell carcinoma G2 (ICD-0-code: 8072/3). The patient was then treated with radiation therapy single-fraction dose 2Gy with a total dose of 76Gy. (T3aNxMx)

For the following 6 years the patient has not presented with any complaints. In 2016, the patient went to the hospital, where the cancer of uterine body was diagnosed. After clinical and instrumental examination a conclusive diagnosis was cancer of uterine body T2N0M0cl and hysterectomy was performed.

After histologic and immunohistochemical investigation of the resected material , synchronous primary multiple malignant tumors of the uterus - adenocarcinoma and fibrosarcoma - have been diagnosed.

Key words: radio-induced tumors, uterus, squamous cell carcinoma, fibrosarcoma, adenocarcinoma, immunohistochemical study.

РЕЗЮМЕ

Синхронные множественные злокачественные новообразования женской половой системы встречаются редко, особенно в матке. Ниже мы наводим случай пациентки с множественными первичными злокачественными опухолями тела матки в Закарпатском областном онкологическом диспансере (ЗПЦ). В 2010 году пациентка обратилась в ЗПЦ по поводу новообразования шейки матки, гистологическое заключение – плоскоклеточный неороговевающий рак G2 (ICD-0-code: 8072/3). Больной проведено курс лучевой терапии фракциями по 2 Гр суммарной дозой 76 Гр. с полной регрессией опухоли. (Т3аNxMx).

На протяжении 6 лет больная никаких жалоб не предъявляла. В 2016 году пациентка в плановом порядке обратилась в ЗПЦ и при плановом обследовании диагностировано новообразование матки. После клинического и лабораторно-инструментальных методов обследования

у пациентки определено новообразование матки T₂ N₀ M₀ и выполнена экстерпация матки с придатками. После гистологического и иммуногистохимического исследования операционного материала диагностированы синхронные первично-множественные злокачественные новообразования матки: аденокарцинома и фибросаркома.

Ключевые слова:

радиоиндуцированные опухоли, матка, плоскоклеточный рак, фибросаркома, аденокарцинома, иммуногистохимическое исследование.

Вступ

Полінеоплазії відносяться до однієї з найменш вивчених проблем сучасної онкології, не дивлячись на те, що первинна множинність злоякісних новоутворень відома досить давно. [1; 2; 3] В літературі досить широко обговорюються причини, які впливають на збільшення частоти виникнення полінеоплазій [4; 5; 6] При цьому акцентується увага на тому, що ризик розвитку других і наступних пухлин у пацієнтів з вже виявленими раніше злоякісними новоутвореннями приблизно в 1,3 рази вище, ніж в загальній популяції.[7; 8] Наявні в літературі і дані досліджень, які вказують на інтенсивну променево і хіміотерапію як фактори, які зумовлюють виникнення пухлин. [5; 9; 10; 11; 12; 13]

Збільшення тривалості життя, використання більш агресивніших схем променевої, хіміо- та таргетної терапії, які потенційно володіють канцерогенним впливом, призводить до збільшення числа хворих у яких розвиваються первинно-множинні злоякісні пухлини.[7; 14] Частота радіоіндукованих первинно-множинних злоякісних пухлин (ПМЗП) складає 0.34 – 0.52% від усіх онкологічних захворювань. [15; 16] Радіоіндуковані пухлини розвиваються в середньому через 5-10 років після променевої дії в зв'язку з тим, що для реалізації канцерогенної дії необхідний більш довший проміжок часу.[5; 17; 18]. В теперішній час хіміо- та променево терапія широко і ефективно використовується в лікуванні злоякісних новоутворень як самостійно так і в комбінації. Кожний з цих методів лікування піддає організм хворого сильній канцерогенній дії, що може привести до виникнення нової злоякісної пухлини [19], а в результаті подвійної канцерогенної і імунодепресивної дії при комбінованому лікуванні ризик розвитку індукованих пухлин вище, ніж при кожному з цих видів окремо. [20]

ПМЗП, які виникли після променевої терапії умовно можна поділити на дві групи: пухлини, які виникли в зоні опромінення і пухлини, які виникли поза зоною опромінення. Причиною виникнення пухлин в зоні опромінення є пошкоджуюча

дія іонізуючого опромінення на органи і тканини, розміщені в зоні опромінення. На прикладі жіночої статеві системи доведено, що в зоні опромінення виникають більш агресивні форми злоякісних пухлин в порівнянні з загальною популяцією.[9] З 41 пацієнтки у 3 (7.3%) в зоні опромінення розвинулись м'якотканинні злоякісні пухлини, у 2 (4.9%)- саркоми кісток, у 5 (12.2%)- недиференційовані раки, у 11 (26.8%)-низькодиференційовані аденокарциноми, у 2 (4.9%)- слизовий рак.[2; 9] Схожі дані про гістологічну будову пухлин, які розвинулись в зоні опромінення в постпроменевому періоді приводять і інші автори [21; 22]

Клінічні дослідження променевого канцерогенезу показали виражений бластомогенний вплив всіх видів іонізуючого опромінення, оснований на двох проявах біологічної дії іонізуючого опромінення: мутагенності і проліферативного впливу.[23] Випромінювання, які не викликають в ранні строки видимі функціональні і морфологічні зміни, в віддаленні можуть привести до розвитку злоякісних пухлин. Найбільш ймовірно причиною є зміна наслідкової структури соматичних клітин: пошкодження ДНК, що веде до мутації та трансформації, зміна генетичної структури клітини, що веде до збільшення проліферативного пула.[2] Ряд авторів

вказує на те, що частота ранніх постпроменевих реакцій не залежить від сумарних доз опромінення, а от ризик розвитку пізніх ускладнень в 2,5 рази вище ніж при їх відсутності і це дало привід припустити індивідуальну радіочутливість здорових тканин.[2; 24] До факторів, що зменшують толерантність здорових тканин до променевої дії на 30 % відносять: молодий або старечий вік; підвищену радіочутливість організму при цукровому діабеті; ожиріння; алергії. [25]

В даній статті представляємо вам клінічний випадок діагностування первинно-множинних злоякісних пухлин (аденокарциному та фібросаркому тіла матки) після проведеного повного курсу променевої терапії з приводу плоскоклітинного раку шийки матки.

Мета дослідження

Вивчити, діагностувати та описати клінічний випадок одночасного діагностування фібросаркоми та аденокарциноми тіла матки після проведеної променевої терапії з приводу плоскоклітинного раку шийки матки.

Об'єкт і методи

Хвора А., 1948 року народження у 2010 році була скерована в Закарпатський обласний клінічний онкологічний диспансер з приводу підозри на злоякісне

новоутворення шийки матки. 30.06.2010 року в ЗПЦ було виконано гінекологічний огляд пацієнтки та взято біопсію з патологічного новоутворення шийки матки.

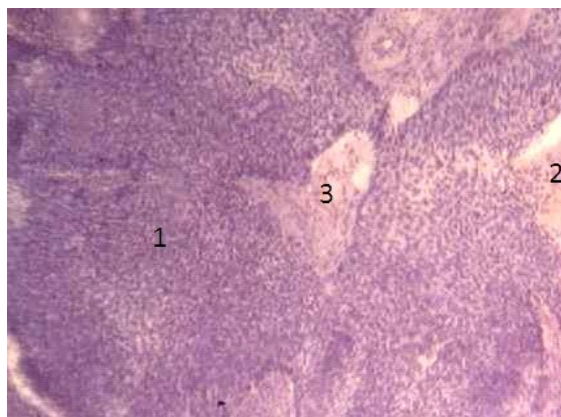

Рис. 1 Гістологічний препарат плоскоклітинного раку шийки матки (2010 р).
Забарвлення: гематоксилін – еозин.
Збільшення: × 100

- Комплекси плоскоклітинного раку G2;
- Вогнище некрозу в комплексах плоскоклітинного раку;
- Сполучна тканина;
- Стінка судини;
- Лімфоцитарна інфільтрація стромы.

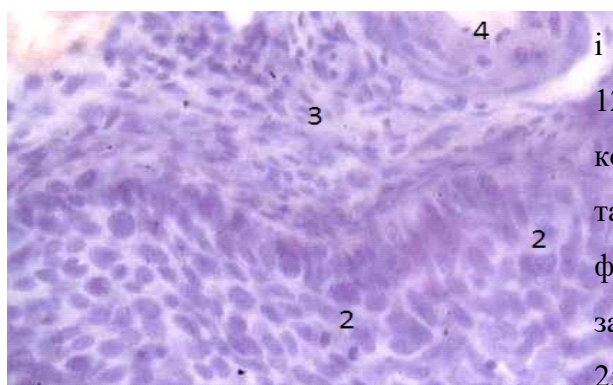

Рис. 2 Гістологічний препарат плоскоклітинного раку шийки матки (2010

Гістологічне заключення №5069-71/ 2010: плоскоклітинний незроговілий рак G2 (ICD-0-code: 8072/3). (рис. 1; рис. 2)

р.). Забарвлення: гематоксилін – еозин.
Збільшення: × 400

- Комплекси плоскоклітинного раку;
- Патологічні мітози в клітинах плоскоклітинного раку;
- Стромальна тканина;
- Стінка судини.

Встановлено клінічний діагноз: Плоскоклітинний рак шийки матки G2 T3a N0 M0 стадія 3a, кл.гр.2. Алерологічний, спадковий анамнез- не обтяжений. З 30.06.2010 по 12.08.2010 хвора пройшла курс променевої терапії суммарною вогнищевою дозою 76 Гр. Скарг на період лікування- не було. 26.09.2011 при плановому огляді per vaginam (PV): Вагіна в спайковому процесі. Матка фіксована по цетру, параметрій - інфільтровано. На висоті огляду - без особливостей. Така ж картина спостерігалась і при наступних планових обстеженнях. 12.12. 2011 року хворій виконано комп'ютерну томографію №9961: в малому тазі-злуковий процес, постпроменевий фіброз. Сечовий міхур-слабкого наповнення; задній контур дещо не чіткий. Шийка матки- 25*40 мм, неоднорідна. Матка - невеликих розмірів, ендометрій товщиною до 0,2 см. Мінімальна двобічна лімфаденопатія. Також

визначається остеопороз крижової кістки. Кісткових деструкцій - не виявлено. Заочеревинні лімфатичні вузли не збільшені. При наступних планових обстеженнях скарг у пацієнтки не було. 19.09.2016 року при плановому обстеженні PV: постпроменевої фіброз; огляд в зеркалах - є не можливим із-за вираженого спайкового процесу. На висоті огляду на передній стінці визначається пухлиноподібний, рухомий утвір. Матка збільшена до 9-10 тижнів вагітності (збільшена та зміщена праворуч). Правий параметрій дещо інфільтрований. Клінічний діагноз: Злоякісне новоутворення шийки матки (гістологічно: плоскоклітинний рак G₂) T3aN0M0, 2010. Стан після променевої терапії. 2016 Підозра на пролонгацію хвороби? Фіброміома матки? 19.09.2016 виконано ультразвукову діагностику: матка, додатки, сечовий міхур не візуалізуються із-за пухлиноподібного утворення великих розмірів до 144 мм. 22.09.2016 у хворої з'явилися незначні болі внизу живота. Локальний статус: піхва та шийка матки - атрофічні (постпроменеві зміни). Матка та додатки матки не пальпуються із-за обмежено- рухомого пухлиноподібного утворення, без чітких меж d -15 см. Хвору направлено в гінекологічне відділення ЗПЦ. Клініко-лабораторні методи обстеження: Загальний аналіз крові: Еритроцити – 3.9 × 10¹²/л.; Гемоглобін – 136 г/л.; Лейкоцити – 8 × 10⁹/л.; Паличкоядерні – 74 %; Еозинофіли – 2

%; Лімфоцити – 25 %; Моноцити – 3,1 %. Тромбоцити – 365 × 10⁹/л. Біохімічне дослідження крові: Загальний білок – 64.6 г/л., Креатинін – 122.1 ммоль/л., Сечовина – 5.7 ммоль/л., АлАТ – 11.3 од., АсАТ – 18.0 од., Глюкоза – 4.6 ммоль/л. Загальний аналіз сечі: Кількість – 100 мл.; Колір – жовтий; Питома вага – 1012; Реакція – кисла; Білок - «-»; Еритроцити - «-»; Лейкоцити – 5 – 10 в полі зору; Глюкоза - «-». 6.10.2016 року виконано оперативне втручання - екстирпація матки з додатками. Під час оперативного втручання виявлено, що сечовий міхур та параметрій в вираженому спайковому процесі. Оперативний матеріал доставлений в патоморфологічну лабораторію для гістологічного дослідження. Макроскопова картина: Матка розміром 11*8*6,7 см, в порожнині тіла матки (вся порожнина + 2/3 ендocerвікса) визначається екзоендофітна, циркулярна пухлина розміром 7,8*2,6 см білосувато-сіруватого кольору, м'якої консистенції. В піхвовій частині шийки матки визначається ділянка ущільнення розміром 1,4*1,1*0,4 см з виразкуванням. Яєчники розміром 3,2*2,3*1,4 см і 3,7*2,8*1,8 см, щільно-еластичної консистенції, жовтуватобілосуватого кольору, з зморшкуватою поверхнею. Маткові труби- без особливостей.

(рис. 3).

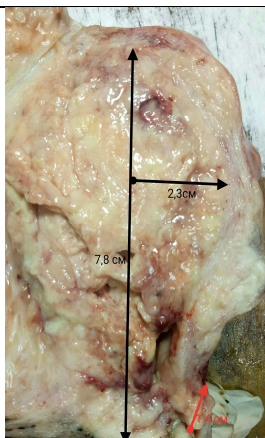

Рис. 3 Макроскопова картина операційного матеріалу: матка

- чорними стрілками: розмір пухлини тіла матки та 2/3 ендocerвікса;

- червоними стрілками: розмір пухлини піхвової частини шийки матки.

Гістологічне заключення № 18368-70; 18371-3; 18374-6 від 10.10.2016: в порожнині тіла матки та 2/3 ендocerвікса- визначається низькодиференційована стромальна пухлина з інфільтрацією міометрія на 1/2 його товщини (рис. 4)

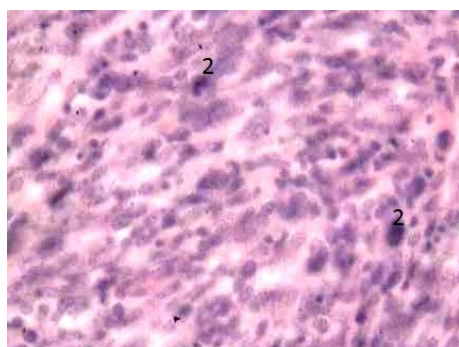
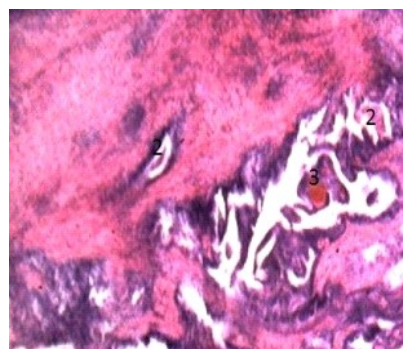

Рис. 4 Гістологічний препарат пухлини тіла матки. Забарвлення: гематоксилін – еозин. Збільшення: × 400.

- Веретеноподібні клітини з вираженим поліморфізмом.

- Патологічні мітози в клітинах злоякісної м'якотканної пухлини.

В піхвовій частині шийки матки - аденокарцинома G₂ з інвазією пухлини в менше 1/2 м'язового шару стінки (рис. 5; рис. 6)

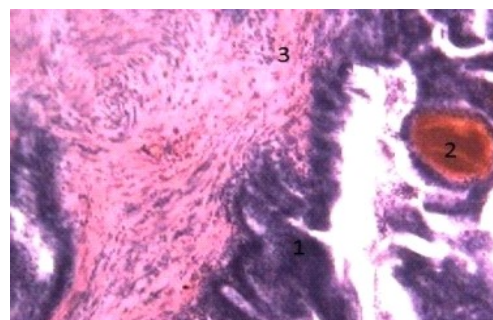

Мал.5 Гістологічний препарат папілярної аденокарциноми ендocerвікса. Забарвлення: гематоксилін – еозин. Збільшення: × 100.

- Аденокарцинома папілярної будови.

- Інфільтрація пухлиною міометрію.

- Інвазія пухлини в стінку судини.

Мал. 6 Гістологічний препарат папілярної аденокарциноми ендocerвікса.

Забарвлення: гематоксилін – еозин.

Збільшення: × 400.

• Комплекси папілярної аденокарциноми G2.

• Інвазія пухлини в стінку судини.

• Інвазія пухлини в міометрій та лейкоцитарна його інфільтрація.

В яєчниках - фіброзні тіла. Маткові труби - без особливостей. Після отримання результату гістологічного дослідження- виконано імуногістохімічне дослідження на такі маркери як Vimentin, Desmin, Cytokeratin AE1/AE3.

Результати імуногістохімічного дослідження:

• Vimentin - різко-позитивна експресія клітинами м'якотканинної злоякісної пухлини (фібросаркома) і від'ємна в клітинах аденокарциноми .(рис. 7)

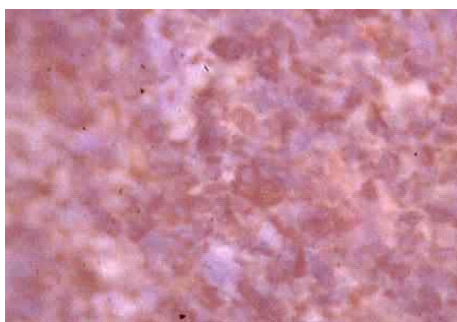

Рис. 7 Імуногістохімічне дослідження м'якотканинної злоякісної пухлини. Імуногістохімічне забарвлення рецепторами віментину. Збільшення: × 400. Експресія Vimentin (Monoclonal Mouse Anti-Vimentin Clone V9 Ready-to-Use «Dako», хромоген DAB) в клітинах м'якотканинної пухлини.

Від'ємна експресія Vimentin (Monoclonal Mouse Anti-Vimentin Clone V9 Ready-to-Use «Dako», хромоген DAB) в клітинах аденокарциноми.

Desmin - від'ємна експресія в клітинах обидвох пухлин.

Cytokeratin AE1/AE3 - різко-позитивна експресія клітинами аденокарциноми та від'ємна в клітинах м'якотканинної злоякісної пухлини.(рис. 8)

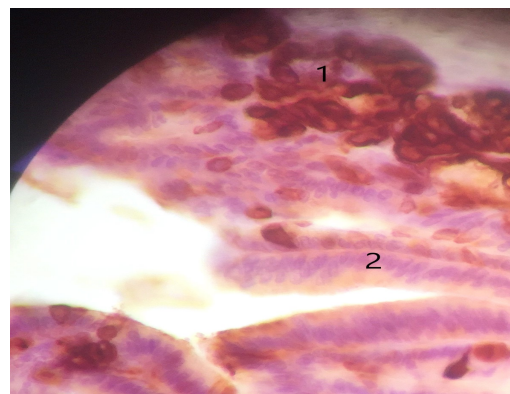

Рис. 8 Імуногістохімічне дослідження аденокарциноми ендоцервікса. Імуногістохімічне забарвлення рецепторами Cytokeratin AE1/AE3 . Збільшення: × 400. Експресія (Monoclonal Cytokeratin AE1/AE3 Ready-to-Use «Dako», хромоген DAB) в клітинах аденокарциноми.

Плоскоклітинного раку не виявлено.

На основі даних гістологічного та імуногістохімічного дослідження можна вважати абсолютно доведеним, що у хворої два злоякісних новоутворення матки – фібросаркома та аденокарцинома.

Отже, стало можливим виявити первинно-множинні злоякісні новоутворення матки: Плоскоклітинний рак шийки матки pG₂ pT_{3a} pN₀ pM₀. (ICD-0-code: 8072/3) Стан після поєднаної променевої терапії СВД 76 Гр 2010 р. Фібросаркома тіла матки pG₃ (ICD-0-code: 8810/3) стадія 2, клінічна група. Аденокарцинома ендочервікса G₂ pT_{2a} pN₀ pM₀ (ICD-0-code: 8384/3) II A стадія, клінічна група III. Стан після екстирпації матки з додатками. Хвора виписана в задовільному стані. Явка в ЗПЦ через 3 тижні для вирішення подальшої тактики лікування.

Висновки:

- Представлено клінічний випадок радіоіндукованих ПМЗП (аденокарцинома та фібросаркома) тіла матки. Даний клінічний випадок цікавий тим, що хоча два злоякісних новоутворення і локалізуються в одному анатомічному органі, але мають різну гістологічну структуру (один компонент- епітеліальний, а другий- мезенхімальний) без змішування клітинних елементів і відповідають всім критеріям синхронних первинно-множинних злоякісних пухлин.

- Опромінення шийки матки в дозі 76 Гр фракціями по 2 Гр може індукувати появу злоякісних пухлин тіла матки через 5-10 років, навіть ПМЗП.

- Звертає на себе увагу також і те, що епітеліальний компонент не являється рецидивом попередньої пухлини, а саме плоскоклітинного раку, а являється гістогенетично другою пухлиною - аденокарцинома. Даний випадок цікавий ще і тим, що перша пухлина на протязі довгого періоду часу себе ніяк не проявила. Говорити про варіант метаплазії плоскоклітинного раку в аденокарциному- є неможливим.

- Також враховуючи збільшення частоти ПМЗП, практикуючому лікарю слід пам'ятати про можливість наявності двох і більше злоякісних новоутворень в одного пацієнта не тільки різних органів і систем, а і в одному анатомічному органі, тому слід проводити детальний огляд і збір анамнезу, та обов'язкове гістологічне та імуногістохімічне дослідження новоутворень.

Література

1. Абдурасулов Д.М. (1997) Вопросы этиопатогенеза, эпидемиологии и клиники множественных опухолевых поражений. – Ташкент. – 353 с.
2. Важенин А.В. (2000) Очерки первичной множественности злокачественных опухолей / А.В. Важенин, Е.И. Бехтерева, С.А. Бехтерева и др. – Челябинск. – 169 с.

3. Грикуров Г.Г. (1962) Рак как последствие лучевой терапии. // Мед. радиология. – Т. 7. – № 2. – С. 14–30
4. Леонов О.В. (2010) Первично-множественные злокачественные новообразования с поражением мочеполовых органов / О.В. Леонов, В.Т. Долгих, Е.И. Копыльцов и др. // Онкоурология. – № 2. – С. 56–60.
5. Максимов С.Я. (2009) Первично множественные опухоли органов репродуктивной системы // Практическая онкология. – Т. 10. – № 2. – С. 117–123.
6. Сидорова Л.Л. (2009) Случай первично-множественного злокачественного новообразования / Л.Л. Сидорова, А.А. Спасская, А.П. Казмирчук и др. // Therapia. – № 9 (39). – С. 38–40
7. Попова Н.О. (2011) Клинический случай длительного лечения и наблюдения пациента с метастатическим раком легкого / Н.О. Попова, В.А. Шаталова, Е.И. Симолина и др. // Сибирский онкологический журнал. – № 4 (46). – С. 75–77.
8. Чиссов В.И. (2000) Первично-множественные злокачественные опухоли : руководство для врачей / В.И. Чиссов, А.Х. Трахтенберг. – М. :Медицина,– 336 с.
9. Бехтерева С.А. (1999) Первично-множественные опухоли женских половых органов. Роль лучевой терапии в развитии второй опухоли : автореф. дисс. ... канд. мед. наук. – Челябинск. – 16 с.
10. Важенин А.В. (1995) Вторые опухоли у больных, перенесших лучевую терапию по поводу рака / А.В. Важенин, О.Н. Ключина // Хроническое радиационное воздействие: риск отдаленных эффектов : материалы I Междунар. симп. – Челябинск, 1995. – С. 38–39.
11. Сельчук В.Ю. (1994) Первично-множественные опухоли (клиника, лечение, закономерности развития) : дисс. ... докт. мед. наук. – Москва. – 386 с.
12. Penn I. (1982) Second neoplasms following radiotherapy or chemotherapy for cancer // Am. J. Clin. Oncol. - Vol. 5. - P. 63-96.
13. Platz E.A. (1997) Second cancer / E.A. Platz, H.H. Nelson, K.T. Kelsey // Cancer medicine / Eds. S.F. Holland, R.C. Bast et al. - 4-th ed. – Philadelphia: William and Wilkins. – Vol. 2. – P. 3283-3300.
14. Привалов А.В. (2004) Первично-множественные злокачественные новообразования после комбинированного лечения / А.В. Привалов, А.В. Важенин // Российский онкологический журнал. – № 2. – С. 47–49.
15. Czesnin K. (1978) Second malignancies of the irradiated area in patient treated for uterine cervix cancer / K. Czesnin, Z. Wroukowski // Gynecol. Oncol. – N. 4. – P. 309–315.
16. Fehr P.E. (1974) Malignancy of the uterine corpus following irradiation therapy for squamous cell carcinoma of the cervix / P.E.

- Fehr, A. Bemk // Amer. J. Obstet. and Gynecol. – Vol. 119. – N. 5. – P. 685–692.
17. Орлова А.Л. (1974) Клиническое излечение рака культи влагалища, возникшего через 19 лет после комбинированного лечения рака шейки матки // *Вопр. онкологии.* – Т. 20. – № 11. – С. 105.
18. Mukherji B. (1983) Acute leukemia developing after intensive chemotherapy for small cell cancer of the lung. / B. Mukherji, H.T. Yamase // *Cancer Treat. Repts.* – Vol. 67. – N. 1. – P. 100–101.
19. Legros K. (1976) Cancers multiples et multacentriques genitiaux et mammaires de la femme / K. Legros, A. Legros // *Rev. franc. gynecol. et obstet.* – Vol. 71. – N. 10. – P. 547–564.
20. Reimer R.R. (1982) Opinion risk of a second malignancy related to the use of cytotoxic chemotherapy // *Cancer.* - Vol. 32. – N. 5. - P. 286-292.
21. Дмитрук И.М. (1980) Клинико-морфологические особенности первично множественных опухолей // *Врач. дело.* – № 8. – С. 95–97
22. Зисман И.Ф. (1978) Клинические аспекты первичной множественности злокачественных новообразований / И.Ф. Зисман, Г.Д. Кириченко. – Кишинев : Штиинца. – 148 с.
23. Александров С.Н. (1972) О бластомогенном действии ионизирующей радиации // *Вопросы онкологии.* – Т. 18. – № 8. – С. 108–117.
24. Леонов О.В. (2011) Первично-множественный рак с поражением мочеполовых органов (клиника, диагностика, лечение) : автореф. дисс. ... докт. мед. наук. – Москва. – 43 с.
25. Иваницкая В.И.(1988) Осложнения лучевой терапии у онкологических больных. / В.И. Иваницкая, В.А. Кисличенко, Н.Г. Геринштейн и др. – Киев. – 180 с.

Дана стаття та її автори не мають конфліктів інтересів.

Адреса для листування:

Професор Русин Андрій Васильович
Закарпатський протипухлинний центр,
Вул. Бродяковича, 2 88014
e-mail: arus27373@gmail.com
номер телефону: 0953828282

PORUCHY SLUCHU U DETÍ A MOŽNOSTI ICH REHABILITÁCIE / HEARING DISORDERS AND POSSIBILITIES OF REHABILITATION IN CHILDREN

Jana Boroňová¹, Jaroslav Stančiak², Martin Valentíny²

¹*Trnava University in Trnava, Faculty of Health Sciences and Social Work, Trnava, Slovak Republic*

²*Comenius University Bratislava, Department of Social Work, Bratislava, Slovak Republic*

Reviewers: Kryński, Andrej, Czestochowa, Poland, Shatylo Victor, Ukraine

Abstrakt

Príspevok sa bude zaoberať poruchami sluchu u detí a spôsobmi ako aj významom sluchovej rehabilitácie.

Sluch je jedným z najdôležitejších zmyslov u ľudí. Jeho anatomický i fyziologický vývoj začína už v prenatálnom období. Rovnako už v tomto období môže dôjsť k jeho nesprávnemu vývoju. Približne jedno z tisíc narodených detí sa rodí nepočujúce a približne tri sa narodia s menšou poruchou sluchu. Novorodenecký skrining je prvým ukazovateľom týchto porúch. Neodhalená a nekorigovaná ťažká porucha sluchu až hluchota má za následok nevyvinutie reči a zabrzdenie mentálneho vývoja dieťaťa. Poruchy sluchu sa však môžu prejaviť aj v neskorších vekových obdobiach. Ide o postihnutia v rozličných miestach sluchového aparátu (choroby vonkajšieho, stredného alebo vnútorného ucha) a z rôznych príčin.

Pre fungovanie sluchovo postihnutého dieťaťa (človeka) v spoločnosti je nesmierne dôležité nájsť vhodné spôsoby komunikácie. Predpokladom adekvátnej sluchovej rehabilitácie je včasné všimanie si „porúch počutia“ u dieťaťa a ich riešenie v rámci multidisciplinárneho tímu, do ktorého patria aj rodičia dieťaťa.

Kľúčové slová: Sluch. Poruchy sluchu. Sluchová rehabilitácia.

Abstract

The paper deals with hearing disorders in children and the importance and ways of auditory rehabilitation.

Hearing is one of the most important senses of human beings. The anatomical and physiological development of hearing starts during the prenatal period, but at the same time its improper development may occur. About one in a thousand births are born deaf and about three are born with a small hearing disorder. Neonatal screening is the first indicator of mentioned disorders. Undiscovered and uncorrected severe

hearing impairment and deafness results in underdeveloped speech as well as it inhibits the mental development of a child. However, hearing impairments may also appear in later stages, where due to various causes the disabilities appear in various parts of the auditory apparatus (diseases of the outer, middle or inner ear). It is extremely important to find appropriate functioning as well as the means of communication for hearing-impaired children (men) in the society. Adequate auditory rehabilitation requires timely observation of “hearing disorders” in children together with the solution within a multidisciplinary team, including the child's parents.

Key words: Hearing. Hearing disorders. Auditory rehabilitation.

Introduction

Hearing is one of important senses in human being, namely it is accepted as the most important sense. It works days and nights, also during the period of our sleep. The auditory organ is responsible for the perception of sound and its main function is the transformation of sound energy into the nerve stimuli that can be interpreted in the brain.

More than 80% of hearing impairments in children are congenital or acquired during the perinatal period, thus early diagnosis at new-borns on universal hearing screening becomes necessary (Universal New-born Hearing Screening - UNHS). UNHS has been ordered in

Slovakia since May 1, 2006, when comparing the identification of bilateral severe hearing loss / deafness before and after the introduction of nationwide hearing screening of new-borns, in Slovakia have been detected 22.8% more cases of children with hearing impairments, compared with the period before UNHS introduction (Jakubíková, 2008).

The aim of the paper is to present the hearing disorders in children and the possibilities of rehabilitation.

The main part

The ear is a relatively complex organ and its proper functioning depends on the anatomical conditions of the external auditory meatus, middle ear and cochlea, mechanical and cellular integrity of the organ of Corti, the inner ear homeostasis, as well as its biomechanical and bioelectric properties with adequate central nervous system functioning (auditory ducts and auditory nuclei).

Normal hearing means the state, when during the examination by tone audiometry is the hearing threshold (air and bone conduction) measured at all frequencies (250 - 6,000 Hz) lower than 25 dB. Another important hearing threshold limit in hearing examination is the level of 40 dB, considered the limit of the so-called social hearing.

Hearing loss is one of the ear disease manifestation. Hearing loss is one of the symptoms of ear disease, which sometimes leads

the patient as the first to the GP clinic, but more often directly to the otorhinolaryngologist 's surgery. For a child it is a serious problem because it can cause communication problems that lead to speech, emotional, social and cognitive difficulties. Hearing enables the child to learn and recognize voices, imitate sounds, catch the signals of danger, communicate and develop social relationships. The most important period for the development of speech and intellectual abilities is up to the third year of age (Jakubíková et al., 2006).

Symptoms of hearing impairment in children

In the case of congenital hearing loss, the hearing ability is limited within the intrauterine foetus development or immediately after the birth, and the symptoms are evident from the birth. A healthy child turns the head to a strong sound stimulus but deaf children do not respond to some strong sound stimuli even getting them scared (sudden movement, wink) or crying.

In infants with hearing impairment is noticeable their disability to communicate by babbling like hearing children from about 6 months of age. Parents often notice the first symptoms around the first year of age, what is too late taking into account the psychomotor development of a child. For proper child development is important to treat the disorder from the age of 6 months. Congenital developmental disorders of the ear can be

manifested by a change in the appearance of individual undeveloped parts of the ear. Congenital anomaly abnormalities by themselves do not indicate a serious hearing impairment, but are often symptoms of associated anomalies in other parts of the auditory system, noticeable are also the atresia of the auditory canal or tumour growths from the outer ear. Tumours of the middle and inner ear can be associated with ear discharge or facial nerve paresis (Mukšnáblová, 2014).

Small hearing problems can become serious ones when are not timely captured, treated and compensated. Children with hearing loss are often unaware that they are not able to hear many sounds, especially when their hearing loss slowly increases. The symptoms of hearing loss can be better observed within home environment where background noise does not interfere with normal hearing.

Important is to notice that the child does not respond the calls during the day, the child is inattentive, does not notice the presence of other people in the case he does not see them, watches others in an attempt to imitate them, is not frightened by loud and unexpected sounds, listens to loud radio or television broadcast, has problems with hearing some sounds, but other sounds hear well (hearing loss only at some frequencies, or on one ear only), prefers to work alone, or has problems with learning at school.

The most common symptoms of worsen hearing in children appears when you talk to a

child, and he often wants you to repeat what you said before, he does not understand some words for the first time, other words explain himself in his own way. When learning to speak, he has a problem to repeat individual words and understand their meaning. The child may complain of whistling in the ears or experiencing other "strange" sounds.

Essentials of hearing rehabilitation

Mild and moderate hearing loss in children requires special attention. Late diagnosis causes poor performance at school, inappropriate behaviour, and sometimes happens that the child is misjudged as mentally retarded. Important is the correction with hearing aids, rehabilitation of delayed speech by a speech therapist, complex care by a phoniatriest or a psychologist where the proper alternative is suggested by a doctor.

Deaf individuals need to be rehabilitated with natural gestures, sign language, and the oral method. It is a total communication aimed at communication with those who can hear and who cannot hear. For successful rehabilitation is crucial the timely detection of a hearing disorder (Hahn et al., 2007). In the case of post lingual hearing loss, when the child can speak, but subsequently lost hearing, there should be considered the possibility of observation.

According to the disability degree exist preschool and school facilities (primary, secondary and tertiary education) for deaf and hard-of-hearing individuals (Horáková, 2012).

Rehabilitation in children with hearing impairments

Rehabilitation is understood as an "interdisciplinary area", which does not only include medical care, but also social, legal and pedagogical-psychological care. Complex rehabilitation consists of four main components: medical, occupational, social and pedagogical rehabilitation.

Complex rehabilitation of children with hearing impairment pursues a dual goal, namely: to prevent further damage to the body of hearing-impaired children or to prevent the consequences that the disorder brings during the development of the child's personality and during his social inclusion; but also to mitigate the consequences within material and social security (Matuška - Antušeková, 1992).

Necessary prerequisites for successful rehabilitation of children with hearing impairments are as follows:

- *timely diagnosis* - in case of congenital hearing disorders already in infancy, in case of acquired disorders as soon as possible after their occurrence,
- *timely use of the hearing aid* - immediately after diagnosis,
- *timely re-education* of hearing and speech.

Parents play a major role and are responsible for their decision, in **choosing the**

appropriate rehabilitation method. Each child is unique and therefore an individual approach is needed.

The first approach is communication only with *sign language* use, where is important that the whole family speaks the language perfectly and that the parents realize that their child will belong to the deaf community.

The *bilingual method* the first promotes acquisition of sign language and only then the learning of the spoken language. Total communication uses all available means to develop communication and the fundamental goal is to teach the child to communicate.

The *oral auditory method* from an early age tries to make the most of residual hearing and unconditionally lead the child to speech production. This method is important for the possibility of cochlear implantation (Houdková, 2005).

Tonal communication is a complex communication system for the deaf. This approach requires the use of appropriate oral, auditory and manual means of communication with the deaf and among the deaf (Vašek, 2006).

Simultaneous communication is one of the ways of auditory rehabilitation, where comes to communication between hearing and deaf people, where the person speaks and at the same time uses gestures with the same meaning to support used spoken words (Tarciová, 2008).

Cued-speech is an oral method based on the use of one type of finger signs or hand shapes.

The advantage for parents is the possibility to relatively quickly learn the signs and use them with their children, together with using of the national spoken language (Tarciová, 2008).

The auditory-verbal method is mono-sensory oriented, all attention is paid to the development of residual hearing through high-performance hearing aids and an individually designed programs. This method is followed by children with a cochlear implant (Leonhardt, 2001).

In the case of *hearing aids*, the acceptance and cooperation of the child plays a major role in children.

Important is to realize that a *cochlear implant* is not a miraculous and quick method as it requires thorough rehabilitation work. The cochlear implant is an electronic device that stimulates the auditory nerve directly with an electrical signal that conducts sound from the cochlea to the brain. It provides people with severe hearing impairment with information about sound in the form of electrical impulses, increases the ability to recognize speech by hearing. It is more effective than the hearing aid, as it directly stimulates the auditory nerve with the help of operated electrodes. The cochlear implant makes it possible to recognize the presence of sounds, differentiate ambient and speech sounds, identify everyday sounds, improve communication, better understand speech in combination with improved auditory perception and more spontaneous verbal

expression. In many patients will be speech comprehension significantly improved even without watching.

Parents should have an adequate imagination of this method, where several factors are taken into account: the candidate's age and type of deafness, audio-logical criteria, pedagogical criteria, assessment of the candidate and the parents by a psychologist, and medical criteria. The fact is that after successful implantation followed by quality rehabilitation, the child spontaneously begins to develop speech and the language develops in a more precise and more natural way.

The possibility of perceiving sound and speech from the surrounding environment means the fundamental change for the child, his whole family and the world around him. Parents and people outside the family communicate more often with their child and this has a positive effect on the overall development of his personality.

Factors influencing the rehabilitation of children with hearing impairment:

- age at which the hearing impairment was diagnosed and treatment started,
- cause of hearing impairment,

References

1. Davidson J, Hyde MI, Alberti PW. (1989) *Epidemiologic patterns in childhood hearing loss: a review*. Int J Pediatr Otorhinolaryngol 17; 1989, 3: 239-266
2. Hahn, A. a kol. (2007). *Otorinolaryngologie a foniatrie v súčasnej praxi*. 1. Vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. 27 s. ISBN 978-80-247-0529-3

- type and degree of hearing impairment,
- the child's ability to use his or her hearing potential,
- the child's talent for speech,
- the overall health of the child,
- character traits and abilities,
- intelligence,
- mental resilience,
- family - intelligence and the ability to educate parents (Houdková, 2005).

Conclusion

The world of any person is the world of sounds, where loud noise is a part of environment, with its props, characteristics as its inseparable element. The ability to hear is therefore extremely important for the life and development of a child.

Every child is different, just as "different" as his disorder is, therefore each child requires to use an individual approach. The mentioned prerequisites for successful hearing rehabilitation in children are the starting points for a long-term program of comprehensive care for a child with a hearing impairment.

3. Horáková, R. (2012). *Sluchové postihnutí – úvod do surdopedie*. 1. Vyd. – Praha: Portál, 2012. 14 s. ISBN 978-80-262-0084-0
4. Houdková, Z. (2005). *Sluchové postihnutí u dětí – komplexní péče*. Praha: Triton, 2005. 25 s. ISBN 80-7254-623-6-1
5. Jakubíková J, Závodná M, Chebenová M, Kabátová Z, Profant M, Šimková L, Groma M, Seginko K. (2006). *Detská audiológia 0 – 4 roky*. SAP; Bratislava, 2006: 196 s.
6. Jakubíková, J. (2008). Poruchy sluchu u detí: princípy poruchy sluchu u detí: princípy a postupy pre včasnú diagnostiku, a postupy pre včasnú diagnostiku, identifikáciu etiológie a liečbu. *Pediatr. prax*, 2008; roč. 5: 252–256
7. Kabátová, Z. (2007). *Poruchy sluchu v ordinácii praktického lekára*. *Via pract.*, 2007, roč. 4 (1): 38-40
8. Kabátová, Z., Profant, M. a kol. (2012). *Audiológia*. Praha, Grada Publishing, 2012, 1. vydanie, 360 s., ISBN 978-80-247-4173-4
9. Matuška, O. – Antušeková, A. 1992. *Rozvíjanie reči sluchovo postihnutých detí ranného a predškolského veku*. Vyd. SPN. 1992. 168 s. ISBN 80-08-01202-1
10. Munkšnáblova, M. (2014). *Péče o dítě s postižením sluchu*. 1. Vyd. Praha 2014. 17 s. ISBN 978-80-247-5034-7
11. Niparko J. K. (2000). *Cochlear implants. Principles and Practices*. Lippincott Williams and Wilkins, Philadelphia, 2000, s. 396.
12. Tarciová, D. 2008. *Pedagogika sluchovo postihnutých*. Vyd.: Bratislava, MABAG, 2008, 98 s.
13. Vašek, Š. 2006. *Základy špeciálnej pedagogiky*. Vyd.: Bratislava, Sapia. 2006. 217 s. ISBN 80-89229-02-6

Contact address:

doc. PhDr. Jana Boroňová, PhD.

Trnava University in Trnava, Faculty of Health Sciences and Social Work, Dept. of Nursing
Univerzitné nám. 1 918 43 Trnava Slovak Republic e-mail: jana.boronova@truni.sk

---

OPPORTUNITIES FOR PEOPLE WITH SCHIZOPHERENIA TO APPLY IN THE LABOUR MARKET FROM A SOCIAL POINT OF VIEW

Petra Miklášová, Jaroslav Stančíak

Comenius University in Bratislava, Faculty of Education Department of Social Work, Slovakia

---

Reviewers: Nevzgodá, Oleksandr, Ukraine, Beckmann Bernhard, Germany

Abstract: The paper deals with the issue of people suffering from schizophrenia and their possibilities to prepare for job and employment on the labour market from the viewpoint of social workers. The aim of the paper is to characterize schizophrenic illness, reveal its consequences and show the legislation, regulating the possibilities of employing the people with disabilities in the labour market, with addressed schizophrenia issues. At the end the paper focuses on the opportunities of people suffering from schizophrenia to prepare and be employed in the labour market.

Introduction

In the society can be observed many people with physical disabilities, but the mental problems are more difficult to be observed. Often happens that the society condemns a person for his unusual behaviour, which can be connected with his mental illness. Schizophrenia is a type of mental illness which at present becomes more and more common. The schizophrenia is triggered by not only by greater pressure from society, increased stress caused by the economic situation, or the use of various addictive and narcotic substances, but also by many other

factors. Schizophrenia does not only affect the life of the illness carrier, but it further affects the lives of family members and his surrounding, but an unfavourable health state is not the only thing that accompanies a person. In the case of schizophrenic illness, on regular basis the person has to visit a psychiatrist, day-care hospitals or social services homes. Further consequences comprise the loss of income, required care, expenses for sufficient care ensuring and the most important for us is their inability to enter the labour market, caused by various reasons. In the case of a high stage of illness must be really understood that they are impossible to work, but do not forget that different is the situation with people who suffer from a mild forms of schizophrenia, or are already stabilized after overcoming the most acute phase. The practical experience points to the fact that people at this stage are able to work, but they are not allowed to do so. Their situation is complicated by the lack of knowledge where and in which area they can apply for a job. Fear on the part of society or stigmatization also is ranked in a high position within the effort of a person suffering from schizophrenia to enter the labour market.

Main part

Schizophrenia is a very serious mental illness that has its origin deeply rooted in genetics. Bleuler (In Hell-Fischer, 1987) described schizophrenia as an illness characterized by a mismatch between feeling and thinking, and the symptoms can be observed in an early adulthood. The disease directly affects cognitive, behavioural, emotional, but also social skills mainly through reduced functionality. Schizophrenic symptoms can be accompanied by auditory or visual hallucinations, the person is often confused, depersonalized, and rarely can occur in a state of delirium Schizophrenia is connected with manic-depressive states, impaired memory, but also autistic behaviour but the attention should be paid to remission or relapses, where it is a stage that at least twice must be manifested. This is the most acute period of illness. Only after remission or relapse overcoming it make sense to set up the rehabilitation treatment in order to return a person into normal life.

The weakening of these skills has negative impact on a person and his standard of living, as it affects the loss of employment associated with the loss of income. About one percent of Slovak population suffers from this illness (League for Mental Health, 2012). Schizophrenia is ranked among the most serious mental illnesses in the world, it belongs to one of the ten most common causes of permanent disability of a person (Češková, 2005).

Important is to keep in mind that anyone with schizophrenia who has passed through the most serious period of illness, and reached the stable stage is then able to lead an independent life, provide himself with financial sources and do not need to be dependent on the family members. With the participation and help and support of specialists and social workers, during the rehabilitation period it is possible to prepare a person with schizophrenia for a job interview and for employment. The mentioned seemingly ideal solution is highly influenced by labour market opportunities, reflected by the viewpoint of employers and their viewpoint to employ people with schizophrenic illness. A part of blame lies on society, which often supports negative attitudes towards the mentally ill people, what reduces their possibility to find a job in the labour market. Important is the fact that society needs to realize, of which employers mainly that everyone has the right to the same quality of life, regardless the health. Unemployment reduces the quality of life to a very high extent but work significantly affects the quality of our lives, and at the same time represents an integral part of our lives. In addition, as declared by law, it is a source of income through which we secure the basic necessities of life or the little things that evoke a feeling of joy in us and that directly increases the quality of life from which personal growth rises.

As it was already mentioned, a person suffering from schizophrenia after passing the

most acute phase and also under the supervision of experts and in the cooperation of a social worker, has the opportunity to find a suitable job. Nevertheless, it is important to realize that the mentally ill person definitely has certain limitations, so the job choice should be tailored to his possibilities and abilities. At the very beginning permanent employment should be excluded and recommended ways of employment include work in a sheltered workshops or work in protected workplaces, contract works, where the employee can work maximum ten hours per week (maximum of forty hours per month) or work part-time, where it is possible to work twenty, maximum thirty hours per week. The working hours and its length is adjusted based on individual needs as well as based on the agreement between the employee and the employer.

Important is to specify the type or scope of work, as people with mental and health disabilities are not able to perform works or activities that require maximum concentration, leading people, or responsibilities with important aspects. Therefore, social workers recommend their involvement and work in administration, culture sector, or manual work, but not physically demanding. Regular contact with people at work is just beneficial and thus a person with schizophrenia faster adapts back to the society (Olsovská, 2018).

Act no. 5/2004 Coll., § 55 regulates the employment of people with schizophrenia and

mentioned legislation in detail describes the employment services and the possibilities of employment in sheltered workshops or protected workplaces. The job positions are specially adjusted with conditions and are adequate to health status of employees. The law also mentions the benefits for employers resulting from the job provision to a disadvantaged candidate. If the employer meets the specified conditions stated in the Act, then he has the possibility to gain various contributions and subsidies from the competent authorities. § 58 of the Code also points to the possibility of employment mentioned people through agencies for supported employment, which open new opportunities for people with schizophrenia in the labour market. The team from supported employment agencies provides support, advice and assistance in obtaining and subsequently maintaining the job. They also provide work and legal protection, advice in the field of finance, or help to orient in the labour market (Act No. 5/2004, 2004). From the social work point of view can be mentioned that the legislation represents a significant support in solving the unfavourable life situation of people with schizophrenia and the effort to find a job in the job market.

It is not easy to prepare a person suffering from schizophrenia for a labour market. A good choice is to start with rehabilitation during the time of hospitalization as addition to the pharmacological treatment of schizophrenia.

During the stay in a hospital, in the most cases psychiatric wards provide their patients with therapies aimed at work and practical activities, where the tasks are adapted to the individual possibilities of patients. After discharge from the hospital, it is good to supervise the patient so that he does not stagnate. What should be kept in mind is that the patient was hospitalized or isolated from society for some period of time and his only contact was the psychiatrist, a social worker or a family, what means that he or she needs to be reintegrated into society and gradually prepared for employment.

Full-time hospitalization

(hospitalization with work therapy included)

↓

Protected workshop

↓

Protected workplace

(in companies or firms)

↓

Workplace at free labour market

Pic 1 Process of preparing for work

Source: Hell, Fischer-Felten, 1997

The social worker plays a key role in the mentioned process, because his role is to accompany the client throughout the process, but permanently is important the participation of experts. In the case of people with schizophrenia, namely is important the participation of a psychiatric doctor, a general practitioner and the

members of client's family. For the work with a client, the social worker has at disposal several types and possibilities of therapy. The social counselling is one of them, as it focuses on help, support and development, it helps a person suffering from schizophrenia to overcome a difficult life situation. The aim of counselling is to find a new view of himself/herself, the surroundings and to gain new information usable in practice. (Matousek, 2013).

The social worker also focuses on support and development of client's skills, knowledge and competencies, useful mainly for work and employment. Suitable are exercises of social skills, during which the social worker focuses on communication. Other additional help is the work in a group, where clients have the opportunity to train various situations that may occur at work, but the training must be voluntary from the client's side. Training is the biggest benefit for the upcoming job interview or starting a job, effective is the role-play implementation. Clients of a day-care centre or home of social services, together with a social worker imitate various situations and train reactions that can be used in practice. A social worker cannot save praise during training, because they are of great importance to a person suffering from schizophrenia.

Setting of the client's plan, choice of training or therapy are exclusively in the competence of the social worker who based on a doctor's report, an interview with a client or his

family, prepares an individual plan, adapted to the client's needs and based on it runs a rehabilitation program.

Conclusion

The characteristics of schizophrenia allowed us to clearly describe the consequences of this disease, while we were focusing on its impact on employment. The above mentioned information shows that not only the symptoms but also the consequences of the disease affect their ability to enter the labour market, but also it is connected with the high impact on this issue and the viewpoint of employers and society towards people suffering from schizophrenia. Nevertheless, we have identified ways and types of employment appropriate for people with schizophrenia. The main point for us was the legislation, which protects people with disabilities and at the same time supports employers who provide a job to disadvantaged applicants. Finally, we described various possibilities of social work in the process of preparing a person suffering from schizophrenia for the labour market, that are useful in practice. Despite quality preparation for employment by a social worker, it is important to work

systematically to eliminate prejudices and stigmatize people suffering from schizophrenia.

Key words: people suffering from schizophrenia, employment, labour market, opportunities, social worker

References:

1. ČEŠKOVÁ, E. 2005. *Schizofrénie a její léčba*. Praha: MAXDORF, s. r. o., 2005. 101 s. ISBN 80-7345-056-9.
2. HELL, D. – FISCHER, M. 1993. *Schizofrénie : Základy pre porozumenie a orientáciu*. 2. vyd. Trenčín : Trenčín, 1993. 113 s. ISBN 80 – 967277 – 2 – 9.
3. LIGA ZA DUŠEVNÉ ZDRAVIE. 2012. *Program pre dobré zdravie*. [online]. Bratislava: Liga za duševné zdravie, 2012. [cit.2019.10.08]. Dostupné na internete: <<http://www.dusevnezdravie.sk/program-dobre-zdravie/>>.
4. OLŠOVSKÁ, A. 2018. *Pracovný pomer*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s. r. o. 2018. 200 s. ISBN 978-80-7552-946-6.
5. Zákon č. 5/2004 Z. z., *Zákon o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov*

Contact address

Mgr. Petra Miklášová

Faculty of Education, Comenius University

Department of Social Work, Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava, Mail:

kesselbauer2@uniba.sk

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ В УКРАЇНУ: ДИПЛОМАТИЧНИЙ ВИМІР

Ігор Тодоров,

кафедра міжнародних студій та суспільних комунікацій, Ужгородський національний університет

Наталія Тодорова,

кафедра полікультурної освіти та перекладу, Ужгородський національний університет

Rewievers: Lyubinets Oleh, Ukraine, Lisowski, Peter, Poland

РЕЗЮМЕ

В статті визначені роль і місце російського зовнішньополітичного відомства в політичному та інформаційному забезпеченні агресії в Україну. На підставі офіційних заяв, коментарів Департаменту інформації і друку МЗС Росії, офіційних виступів очільника міністерства, керівників окремих підрозділів, представників РФ в міжнародних організаціях, інтерв'ю, статті послів та інших дипломатів розглянуті висвітлення російським зовнішньополітичним відомством Революції Гідності, як фашистського заколоту, анексії Криму та окупації окремих частин Донецької і Луганської областей, військових злочинів фейкових «ДНР/ЛНР», виконання Мінських угод, російське втручання у внутрішні справи України.

THE RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE: THE DIPLOMATIC DIMENSION

Ihor Todorov, Doctor of History (hab.),

Professor, Professor of the Department of International Studies and public communications, Uzhhorod National University

Nataliia Todorova, PhD (Philology), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Multicultural Education and Translation, Uzhhorod National University

ABSTRACT

The article identifies the role and place of the Russian Foreign Ministry in the political and information support of Russia's aggression against Ukraine. On the basis of official statements, comments of the Department of Information and Press of the Ministry of Foreign Affairs of Russia, official speeches by the head of the ministry, heads of separate divisions, representatives of the Russian Federation in the international organizations, interviews, articles of ambassadors and other diplomats the paper considers how the Russia's Foreign Office covered the Ukrainian Revolution of Dignity as a fascist rebellion, annexation of the Crimea and the occupation of certain parts of Donetsk and

Luhansk regions, war crimes of the fake republics of "DPR/LPR", implementation of the Minsk agreements, Russian interference in the internal affairs of Ukraine.

Сьомий рік триває російська агресія в Україну. Для всього світу, крім самої Росії та її найближчих союзників, це – безсумнівний факт. Втім, світовий істеблішмент, певною мірою, продовжує робити вигляд, що вірить запереченням Путіна щодо російської агресії проти України, і тим самим грає за його правилами. Значний внесок в такий стан речей робить і Міністерство закордонних справ РФ. Актуальність цього дослідження зумовлена сучасними геополітичними викликами світовій безпеці, які спричиняє Російська Федерація, розпочавши агресію проти України в 2014 році. Питання студіювання новітньої російської агресивної політики мають неабияке наукове і практичне значення. Окремі аспекти цієї проблеми стали предметом наукових розвідок багатьох українських і зарубіжних вчених. Зокрема можна виділити праці П. Гай-Нижника [1], В. Горбуліна [2], О. Задорожного [3], Т. Кузьо [4], Є. Магди [5], Г. Перепелиці [6], Ю. Радковця [7], І. Руценка [8], С. Саяпіна [9], Ю. Темірова [10], М. Херпена [11], П. Хоменського [12], Р. Ширреффа [13] та інших.

Втім, питання ролі і місця російського зовнішньо-політичного відомства в політичному та інформаційному забезпеченні

агресії в Україну практично не було предметом окремого наукового дослідження. Метою статті є висвітлення дипломатичної підтримки експансіоністської політики Росії з боку МЗС РФ. Реалізація визначеної мети відбувалася шляхом вирішення наступних завдань: висвітлення російським зовнішньополітичним відомством Революції Гідності, як фашистського заколоту; визначення анексії Криму та окупації окремих частин Донецької та Луганської областей, військових злочинів фейкових «ДНР/ЛНР», та виконання Мінських угод; з'ясування особливостей російського втручання у внутрішні справи України.

Саме на Міністерство закордонних справ Російської федерації Кремль покладає завдання по цинічному «відбілюванню» агресивної діяльності московських спецслужб. Офіційні заяви МЗС РФ, коментарі Департаменту інформації і друку МЗС Росії, офіційні виступи очільника міністерства, керівників окремих підрозділів, представників РФ в міжнародних організаціях, інтерв'ю, статті послів та інших дипломатів підпорядковані одній меті – створювати і просувати на міжнародній арені спотворену пропагандою інформацію та відверту брехню.

В кінці 2013 р. російське зовнішньо-політичне відомство вказувало на те, що російсько-українські відносини вийшли на виключно відповідальний етап. І це

відповідало дійсності. Після сходу і півдня України розпочалися масові безпрецедентного тиску на В. Януковича Україна вимушена була фактично відмовитися від підписання угоди про асоціацію з ЄС. З перших днів Революції Гідності МЗС Росії вказувало, що на «Євромайдані» під впливом екстремістські налаштованих ультра-націоналістичних і неонацистських сил, при активній багатоплановій підтримці з боку США, Європейського союзу і його членів, відбувається силовий заколот [14].

Російсько-українська війна почалася [20 лютого 2014](#) р., і саме ця дата виکارбована на російській [медалі «За повернення Криму»](#). Також, саме 20 лютого того ж року відбувся масовий розстріл демонстрантів на Майдані Незалежності в Києві (вірогідно, за наказами та під керівництвом представників російського ФСБ). До кінця лютого Крим був фактично захоплений.

1 березня 2014 р. верхня палата російського парламенту одностайно схвалила запит президента В. Путіна про використання збройних сил РФ на території України. Подібні заходи були обґрунтовані «екстраординарною ситуацією на Україні і загрозою життю російських громадян в цій країні» [15]. Тоді ж, 1 березня 2014 р., одразу після фактичної анексії Автономної республіки Крим, розпочалася масштабна спецоперація російських спецслужб «Русская весна». Одночасно в дев'ятьох областях

сходу і півдня України розпочалися масові акції за участю місцевих маргіналів та «активістів», які прибули з Росії. В більшості регіонів так званих «сепаратистів» вдалося приборкати. Проте, в Донецькій і Луганській областях проукраїнські виступи були придушені силою при сприянні місцевої міліції. В цьому контексті показовою є «Заява МЗС Росії у зв'язку з трагічними подіями в Донецьку». В ній, зокрема, йшлося про те, що «13 березня в Донецьку сталися трагічні події, пролилася кров. На мирних демонстрантів, які прийшли на вулиці міста, щоб висловити своє ставлення до деструктивної позиції людей, які називають себе українською владою, напали праворадикальні угруповання, які напередодні почали з'їжджатися в місто з інших регіонів країни і були озброєні травматичною зброєю і битками. В результаті зіткнень є велика кількість поранених, одна людина загинула. Ми неодноразово заявляли, що ті, хто прийшли до влади в Києві, повинні роззброїти бойовиків, забезпечити безпеку населення і законне право людей на проведення мітингів. На жаль, як показують події на Україні, цього не відбувається, київська влада не контролює ситуацію в країні. Росія усвідомлює свою відповідальність за життя співвітчизників і співгромадян на Україні і залишає за собою право взяти людей під захист» [16]. Тобто, так звана заява МЗС РФ подала інформацію і

оцінки, які за змістом були на 100% абсолютно протилежними дійсності.

Постійний представник РФ в ООН В. Чуркін на засіданні Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку 27 березня 2014 року послідовно виправдовував анексію Криму: «Перемогла історична справедливість. Крим протягом кількох століть був невід'ємною частиною нашої країни і має з нею загальні історію, культуру і, головне, народ» [17]. Проте, це не завадило ухваленню резолюції A/RES/68/262, в якій містився заклик до всіх держав, міжнародних організацій та спеціалізованих установ не визнавати ніяких змін статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополь і утримуватися від будь-яких дій або поведінки, які можуть бути інтерпретовані як визнання будь-якої зміни статусу. За цю резолюцію проголосували 100 країн, проти – 11 країн (Білорусь, Болівія, Венесуела, Вірменія, Зімбабве, КНДР, Куба, Нікарагуа, Росія, Сирія та Судан), утрималися – 58, а 24 країни взагалі були відсутні [18]. Директор Департаменту інформаційної політики МЗС Є. Перебийніс тоді аргументовано звинуватив Росію у тиску та залякуванні країн-членів ООН [19].

Наприкінці березня 2014 р., після анексії Автономної республіки Крим МЗС Росії передав Україні ноту щодо наміру припинити дію низки російсько-українських угод. Зокрема, йшлося про Угоду між Російською Федерацією і Україною про

параметри розподілу Чорноморського флоту, Угоду між Російською Федерацією і Україною про статус і умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, Угоду між Урядом Російської Федерації і Урядом України про взаєморозрахунки, пов'язані з розподілом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, підписаних в місті Києві 28 травня 1997 року, і Угоду між Російською Федерацією і Україною з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, підписаної у місті Харкові 21 квітня 2010 року. Водночас, було цинічно зазначено, що російська сторона готова до передачі українській стороні військового майна Збройних Сил України, яке залишилося в Криму [20].

Реальна війна на сході України (на Донбасі) розпочалася з квітня 2014 року, після захоплення Слов'янська та кількох міст загоном Гірка і створення спецслужбами РФ так званих Донецької та Луганської «народних республік» під прикриттям «народних» виступів. МЗС РФ постійно спростовував участь Росії в організації цих подій. Може здатися дивною заява саме міністра закордонних справ країни-постійного члена Ради Безпеки ООН С. Лаврова «щодо ситуації навколо заарештованого народного

губернатора Донецька П. Губарева», зроблена наприкінці квітня 2014 р. Втім, вона добре ілюструє підпорядкований спецслужбам характер зовнішньополітичного відомства РФ: «Ми дуже стурбовані долею політичних в'язнів в Україні, людей, які були заарештовані і кинуті до в'язниці тільки за те, що брали участь в політичних акціях. Одним з них є П. Губарев, якого в Донецьку люди обрали так званим «народним губернатором» і про долю якого ми неодноразово говорили з нашими західними партнерами, в тому числі з Державним секретарем Дж. Керрі. Останній раз я ставив це питання в Женеві 17 квітня, коли ми узгоджували відому Женевську заяву. Незважаючи на всі запевнення, що американці використовують свій авторитет для того, щоб негайно вирішити цю проблему, ніяких хороших новин ми не отримуємо. Навпаки, сьогодні ми отримали не дуже хорошу, прямо скажемо, тривожну новину про те, що у П. Губарева погано зі здоров'ям. Ми направляємо офіційне звернення в ОБСЄ, щоб місія цієї організації на Україні негайно домоглася допуску до П. Губарева. Аналогічний документ відправляємо в Міжнародний Комітет Червоного Хреста в Женеві, в мандат якого, в тому числі, входить відвідування ув'язнених в місцях їх утримання. Ми будемо домагатися негайного доступу до П. Губарева для того, щоб переконатися, що у нього все в порядку зі здоров'ям. Звичайно ж,

продовжимо зусилля, спрямовані на те, щоб забезпечити його негайне звільнення як політичного в'язня» [21]. З часом П. Губарева, відвертого маргінала, обміняли на трьох бійців спецпідрозділа СБУ «Альфа», захоплених в полон у Слов'янську.

Влітку 2014 р. в період гострого військового протистояння біля Донецька був збитий малайзійський Боїнг 777. Росія одразу заперечила власну причетність до цієї трагедії. Показовим є розповсюдження МЗС РФ так зване «Звернення Президента Російської Федерації В. Путіна до ополчення Новоросії». В ньому очільник Росії констатує, що «ополчення» досягло серйозних успіхів у припиненні силової операції Києва (а насправді – шляхом залучення збройних сил РФ!). Далі В. Путін цинічно «закликав» сили «ополчення» відкрити гуманітарний коридор для українських військовослужбовців, які опинилися в оточенні, для того, щоб уникнути безглузких жертв, надати їм можливість безперешкодно вийти з району бойових дій, возз'єднатися зі своїми сім'ями, повернути їх матерям, дружинам і дітям, терміново надати медичну допомогу пораненим в результаті військової операції» [22]. Попри це за російським наказом українські військові були підступно розстріляні. Одночасно Путін закликав владу України негайно припинити бойові дії, зупинити вогонь і сісти за стіл переговорів з представниками Донбасу. І цей московський

нарратив про необхідність прямих переговорів з «ополченцями» триває вже шість років. Втім, на наше переконання, ніякого сепаратизму в Донбасі на кшталт кримського до російського військового втручання не існувало (за виключенням не чисельних маргінальних груп).

У вересні 2014 р. була зроблена Заява МЗС України щодо захоплення членами незаконних озброєних формувань – російських найманців – приміщень генеральних консульств Чехії і Польщі в Донецьку [23]. Але вона, як і саме захоплення, залишилася абсолютно непоміченою російськими дипломатами. Хоча такі дії окупантів і колаборантів безсумнівно були грубим порушенням консульського права.

Протягом 2014 р. російське МЗС видало три випуски так званої «Білої книги», присвячені «ситуації із забезпеченням прав людини і верховенства права, яка склалася на Україні», що стали достатньо повним зібранням російських фейків першого року війни. В них йшлося про те, що «проведення оголошеної самопроголошеною київською владою так званої антитерористичної, а, фактично, каральної операції супроводжувалось різким зростанням числа грубих порушень у сфері прав людини. Проявом цього стало застосування важких озброєнь і бойової авіації в ході каральної операції на сході країни і, як наслідок, —

велика кількість жертв серед мирного населення, проблема внутрішньо переміщених осіб і біженців, включаючи дітей, і важка гуманітарна ситуація в цілому» [24]. Тобто, черговий раз у війні, розпочатій Росією, звинувачувалася Україна.

Так звані «Мінські домовленості» 2014 та 2015 років від початку були глобальним геополітичним фейком. Їх розробили в Москві і нав'язали Україні при посередництві ФРН та Франції після двох військових поразок під Іловайськом та Дебальцево. Проте, досі лунає як мантра теза про «безальтернативність» Мінську. На переконання МЗС РФ, мінський «комплекс заходів» є шляхом до миру. Московські дипломати постійно дають вказівки керівництву і спостерігачам Спеціальної Моніторингової Місії ОБСЄ більш тісно працювати з представниками Донецька і Луганська, не маніпулювати звітами і статистикою, суворо дотримуватися закріпленим в мандаті високих стандартів об'єктивності та неупередженості. Вони наголошують, що слід впливати на Київ, щоб від військово-політичної «акробатики» навколо цього документа він перейшов до реальних дій у відповідальному, чесному і прямому діалозі з Донецьком і Луганськом. Бурхливу реакцію МЗС РФ викликав і закон України про «реінтеграцію Донбасу», який набрав чинності 24 лютого 2018 р. і який відомство одразу назвало скандальним,

зазначаючи, що тим самим у Києві остаточно підтвердили свою націленість на силове вирішення конфлікту на Південному Сході України. Московські очільники заявили, що, підписавши згаданий закон, П. Порошенко фактично перекреслив Мінські угоди, розв'язавши руки «партії війни»: Ні про який прямий діалог з владою невизнаних республік, деескалації протистояння та пошуку шляхів мирного політичного врегулювання мови не йдеться. Навпаки, документ створює умови для насильницького захоплення неконтрольованих Києвом територій Донецької та Луганської областей, легалізує використання української армії проти мирного населення. Примітно і те, що вступ в силу цього закону співпав з черговою річницею державного перевороту, здійсненого українськими націоналістами в лютому 2014 року. Висновки напрашуються самі собою: нинішній київський режим, прийшовши до влади шляхом збройного путчу, не сприймає інших методів, крім насильства. Практичне застосування цього закону загрожує ризиками серйозної ескалації ситуації на Південному Сході України. Сподіваємося, що її західні куратори віддають собі звіт у цьому і зуміють використати наявний у них вплив на Київ, щоб не допустити втілення в життя згубного для української державності сценарію, що загрожує непередбачуваними наслідками для європейської стабільності та безпеки» [25].

Російське МЗС, не дивлячись на всю абсурдність таких заяв, продовжує просувати маревний план надати спостерігачам від ОБСЄ на Донбасі озброєну охорону ООН. Акцентується, що суть цих домовленостей повинна залишатися незайманою. Головне в них – питання мають вирішуватися безпосередньо між Києвом, з одного боку, та Донецьком і Луганськом, з іншого.

МЗС РФ пояснює «українську кризу» (а фактично російську агресію в Україні, безумовно, не називаючи її так і всебічно заперечуючи), спираючись на геополітичне підґрунтя: «Внутрішньо-українська криза є апофеозом суперечностей, які накопичувалися тривалий час у системі європейської безпеки після «холодної війни». Спроби Заходу утримати своє глобальне лідерство, яке похитнулося, підім'яти під себе геополітичний простір, який виник після розпаду Радянського Союзу, у т. ч. через пряме втручання у внутрішні процеси нових держав, призвели до трагедії на Україні. В результаті інспірованого ззовні державного перевороту Україна і її народ виявилися розколотими, країна занурилася в пучину перманентної нестабільності і братовбивчої війни. У Європі виник серйозний осередок напруженості, що перекреслив мрії про і надії на єдиний «загальноєвропейський дім». Голосіння про те, що конфлікт нібито спровокований Росією, – не більш ніж дешева пропаганда, спроба уникнути

відповідальності за те, що трапилося. Сьогодні ми прекрасно знаємо, як все починалося і розвивалося, хто кого і скільки фінансував, формував загопи бойовиків, і, в цілому, як люблять говорити зараз на Україні, вів повноформатну «гібридну війну». Нас карають за те, що ми хочемо, щоб росіян, російськомовних, наших співвітчизників не гнобили і не дискримінували, щоб їм не погрожували націонал-радикали і відверті неонацисти, як це сталося, скажімо, у Криму».

Російські дипломати активно протидіють можливостям розширення НАТО, військового блоку, в доктринальних установах якого, на думку росіян, стримування Росії є головним, якщо не єдиним, мотивом існування. На думку С. Лаврова, як тільки країна втягується в НАТО у відсутність яких-небудь видимих загроз своїй безпеці, тут же на її території створюються американські військові бази. У Грузії створюють вже третю натовсько-американську базу. Щоб ніхто не смів бігати по урядам, з якими ми розвиваємо позитивні відносини, і вимагати від них виганяти російських інвесторів. Почалося все це задовго до українських подій, ще в 2011 р. Я вже не раз говорив, що, як тільки Е. Сноуден вибрав свободу – відмовився летіти туди, де йому загрожує електричний стілець, – американці тут же почали намагатися нас карати. Потім був «акт Магнітського». Все це

було до України. Тому Україна лише «додала жару» в їхніх стараннях, але показала їм, що ми не будемо миритися з утиском російських людей, які хочуть сповідувати російську культуру або, як мінімум, не поважають її. Це було єдиним можливим рішенням. Звичайно, ми зараз перебуваємо в ситуації, коли нашим керівництвом вже зроблені висновки про те, що ми не можемо покладатися на ті країни, які були нашими стратегічними партнерами, як, наприклад, Європейський союз, і які пішли на поводу у американців в їх прагненні повернути собі домінування у світі [26].

На думку авторів, однією з глибинних причин війни стало збереження в Україні радянської символіки. Початок деконунізації в державі викликав істеричну реакцію російського МЗС, що, відповідно до міжнародного права, було типовим втручанням у внутрішні справи суверенної країни. В Коментарі Департаменту інформації і друку МЗС Росії цей процес був названий кроками України по боротьбі з історією своєї держави. У Москві вважали, що набирає обертів боротьба з героїчним минулим народу України: «Верховна Рада України прийняла черговий пакет законів, спрямованих на переписування історії власної держави і придушення політичного інакомислення в країні. Підносячи період 1917-1991 років як період боротьби за незалежність України і оголошуючи «комуністичний тоталітарний режим» цього

періоду «злочинним», що «проводив політику державного терору», нинішня українська влада намагається стерти з пам'яті мільйонів українців сторінки справжньої історії України ХХ століття, її поступального розвитку у складі Радянського Союзу. На тлі декларованої боротьби з нібито тоталітарним минулим Київ застосовує дійсно тоталітарні методи ліквідації негодних партій, громадських організацій і рухів. Фактично встановлюється жорстка цензура політичної думки на відповідність спотвореним уявленням про добро і зло, які пропагує теперішня українська влада. Прикриваючись риторикою боротьби за громадянські права і свободи, українські законодавці прийняли по суті акти, що безпосередньо обмежують реалізацію прав на свободу думки, совісті і переконань. Найвною є також невідповідність цих актів резолюції 69/160 Генасамблеї ООН «Боротьба з героїзацією нацизму, неонацизмом і іншими видами практики, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості».

Російське МЗС не могло обійти увагою традиційне так зване «мовне питання». З різним ступенем періодичності в заявах та коментарях йшлося про те, що «майданна влада здійснює брутальний наступ на російську мову і права російськомовних жителів України. У цьому ряду і дискримінаційний закон про освіту, і

скасування закону про регіональні мови, і введення мовних квот на теле- і радіомовлення, і заборона друкованої продукції (в т.ч. пряма цензура під виглядом захисту української мови), і обмеження на театральну-концертну діяльність. І, нарешті, насильницьке насадження української мови, тотальна українізація всіх сторін суспільного життя. За «ширмою» боротьби з вигаданим «агресором» влада ціною нехтування основних прав власних громадян переслідує свої кон'юнктурні цілі» [27].

Після ліквідації ватажка так званої «ДНР» В. Захарченка МЗС Росії прямо звинувачує Україну в тероризмі: «Вбивство одного з підписантів мінського «Комплексу заходів» цілком вкладається в сповідувану Києвом логіку силового вирішення внутрішньо-української кризи. Подібні дії створюють серйозну загрозу дестабілізації становища на Південному Сході України. Закликаємо київську владу відмовитися від ставки на терористичні методи вирішення внутрішніх проблем України. Сподіваємося, що у відповідальних українських політиків знайдуться сили зупинити партію війни і не допустити ескалації протистояння в Донбасі [28].

24 вересня 2018 р. в МЗС Росії була передана офіційна нота МЗС України про «бажання Києва припинити дію Договору про дружбу, співпрацю і партнерство між Російською Федерацією і Україною від 31

травня 1997 р.», що було сприйнято російською стороною як «продовження процесу «зачистки» всієї договірно-правової бази України з Росією» [29] – дивовижна оцінка дій України після денонсації договорів по Чорноморському флоту, анексії Криму та окупації частини Донбасу.

Міністерство закордонних справ України не залишало без уваги жодного неузгодженого з Україною візиту президента Росії і інших російських чиновників тимчасово окупованого Криму і висловлювало рішучі протести. Водночас констатувалося, що російським окупантам вдалося повернути Крим в сталінські часи авторитаризму, безправ'я і репресій. У Заяві МЗС України йшлося, що «держава-агресор продовжує порушувати на окупованій території права людини, здійснює терор проти незгодних. На півострові фактично відсутні свобода слова, ЗМІ та віросповідань. Щодня відбуваються систематичні утиски прав українського і кримськотатарського народу. Вся відповідальність за ці та інші порушення покладається на Російську Федерацію як державу-окупанта відповідно до норм міжнародного права, на її посадових осіб, а також на незаконну окупаційну владу. Україна і всі демократичні держави світу подвоять спільні зусилля для того, щоб жителі українського півострова звільнилися від авторитарного окупаційного режиму, а Крим знову став вільним» [30]. В свою чергу,

в МЗС РФ з неприхованим сарказмом коментували ноти МЗС країни, що останній «в черговий раз виступив з «гучними» протестами у зв'язку з відвідуванням Республіки Крим Президентом Російської Федерації В. Путіним та іншими російськими керівниками», закликали українське МЗС «визнати реальність – жителі Криму і Севастополя навесні 2014 року зробили свій історичний вибір і остаточно возз'єдналися з Росією. Ніякі войовничі заяви і старання представників нинішнього київського режиму або радикальних націоналістів різного штибу, влаштовують диверсії і блокади проти кримчан, або продажних політиків, що торгують на Заході національними інтересами за незначні поступки і прихильне ставлення – ніщо не змінить того факту, що Крим і Севастополь сьогодні і назавжди – це російська земля. Що ж стосується згаданої в заяві МЗС України ноти протесту, спрямованої МЗС Росії, то ми подібні ноти повертаємо без розгляду і реакції. Хотіли б підкреслити, що ні МЗС України, ні хто б то не був не в праві вказувати російському керівництву, коли і як вибудовувати графік відвідування регіонів у власній державі» [31].

На слуханнях в Міжнародному суді ООН 8 березня 2017 р. Росія відкинула звинувачення України в підтримці тероризму і постачання зброї в зону антитерористичної операції. Представник Російської делегації в

Міжнародному суді ООН в Гаазі, директор департаменту МЗС з питань нових викликів і загроз І. Рогачов, стверджував відверту несінитницю: нібито бойовики на Донбасі не отримують озброєння з РФ, а знаходять його самостійно: «Первинним джерелом зброї військовослужбовцям ДНР і ЛНР є складські запаси, які дісталися Україні у спадок в 1991 році від Радянської армії», причому основна частина складів нібито перебувала в шахтах Донбасу [32]. Хоча такі заяви російських дипломатів не дивують, якщо очільник їхньої держави ще влітку 2015 року заявив, що бойовики на Донбасі «десь знаходять зброю...». Отже, у вугільних шахтах тимчасово окупованої частини українського Донбасу «ополченці» «знайшли» 760 танків (в тому числі, 57 танків Т-80 і навіть 3 - Т-90). За кількістю танків «ДНР» вже давно випередила ФРН, Францію та Велику Британію. Також «знайшли» близько 500 важких артилерійських установок. А скільки "градів", "ураганів", "смерчів", вогнеметів "солнцепек"?! [33].

Природно, що діяльність російського МЗС спирається на нормативні акти Кремля. В Стратегії національної безпеки Російської Федерації (Наказ Президента РФ від 31 грудня 2015 р. N 683) зазначено, що саме «позиція Заходу, спрямована на протидію інтеграційним процесам і створення вогнищ напруженості в Євразійському регіоні, негативно впливає на реалізацію російських

національних інтересів. Підтримка США і Європейським союзом антиконституційного державного перевороту на Україні привела до глибокого розколу в українському суспільстві та виникнення збройного конфлікту. Зміцнення вкрай правої націоналістичної ідеології, цілеспрямоване формування у населення образу ворога в особі Росії, неприкрита ставка на силове вирішення внутрішньодержавних протиріч, глибока соціально-економічна криза перетворюють Україну на довгостроковий осередок нестабільності в Європі і безпосередньо біля кордонів Росії» [34].

В Концепції зовнішньої політики Російської Федерації (остання редакція затверджена Президентом Російської Федерації В. Путіним 30 листопада 2016 р.). цинічно йдеться про верховенство права в міжнародних відносинах: «Росія послідовно виступає за зміцнення правових основ міжнародних відносин, сумлінно дотримується міжнародно-правові зобов'язання. Підтримання і зміцнення міжнародної законності (використання такої термінології в офіційному документі можна вважати некоректним: немає «міжнародної законності», бо немає світового законодавчого органу - примітка авторів) – один із пріоритетних напрямків її діяльності на міжнародній арені. Верховенство права в міжнародних відносинах покликане забезпечити мирне і плідне співробітництво

держав при дотриманні балансу їх інтересів, а також гарантувати стабільність світового співтовариства в цілому. В цьому контексті дивним є намір РФ «не допускати здійснення під приводом реалізації концепції «відповідальність за захист» військових інтервенцій та інших форм стороннього втручання, що порушують норми міжнародного права, зокрема принцип суверенної рівності держав». Вся російська політика стосовно України є системним порушенням саме цієї тези. Щодо наміру «твердо протидіяти будь-яким спробам фальсифікації історії і використання її в цілях нагнітання конфронтації та реваншизму в світовій політиці, спроб перегляду підсумків Другої світової війни» [35] в російській інтерпретації, то він втілюється послідовно.

Перспективи продовження російської агресії в Україну і її дипломатичного забезпечення по суті закріплені в змінах до Конституції Російської федерації, які набули чинності на початку липня 2020 р. Втім, Конституція РФ 1993 року від початку лише зовні нагадувала основний закон демократичної держави, бо фактично фіксувала супер-президентську форму правління. Проте незмінному В. Путіну і цього здалося замало. Тепер йому юридично гарантовано пожиттєве правління. Виникають асоціації з референдумом в Німеччині 1934 р. про об'єднання державних

посад президента та канцлера і фактичного оформлення фюрерства А. Гітлера.

Безумовно, «обнуління» термінів В. Путіна було головним в цих змінах. Але і інші статті підпорядковані російському експансіонізму. Зокрема, з'явилася стаття 67_1, згідно з якою «Російська Федерація є правонаступником Союзу РСР на своїй території, а також правонаступником (правопродовжувачем) Союзу РСР стосовно членства в міжнародних організаціях, органах, участі в міжнародних договорах, а також у відношенні передбачених міжнародними договорами зобов'язань і активів Союзу РСР за межами території Російської Федерації. Російська Федерація, об'єднана тисячолітньою історією, зберігаючи пам'ять предків, які передали нам ідеали і віру в Бога, а також спадкоємність у розвитку Російської держави, визнає державну єдність, що історично склалася. Російська Федерація вшановує пам'ять захисників Вітчизни, забезпечує захист історичної правди. Применшення значення подвигу народу при захисті Вітчизни не допускається». Отже РФ тепер вже конституційно ігнорує обіцянку Україні поділитися часткою закордонної власності СРСР, хоча В. Путін на початку 2000-х рр. казав Л. Кучмі про наявність «списку» таких об'єктів для передачі Україні. Пафосні заяви про «історичну правду» виключають навіть можливості сперечатися з «єдино вірними»

настановами «Русского мира», які в супереч статті 13 тієї ж Конституції РФ фактично затверджують державну ідеологію. В Статтю 69 додано сюжет про те, що «Російська Федерація надає підтримку співвітчизникам, що проживають за кордоном, у здійсненні їх прав, забезпечення захисту їх інтересів і збереження загальноросійської ідентичності». Це фактично легітимізує право РФ на втручання у внутрішні справи інших держав, де проживає російська меншина.

Стаття 79, де йдеться про участь РФ в міждержавних об'єднаннях, додано положення про те, що «рішення міждержавних органів, прийняті на підставі положень міжнародних договорів Російської Федерації в їх тлумаченні, які суперечать Конституції Російської Федерації, не підлягають виконанню в Російській Федерації». Тобто абсолютно конституційно Росія і надалі ігноруватиме резолюції Генеральної асамблеї ООН, що не є новим. Це стосується і Ради Європи.

Нагадаємо, що основним гуманітарним мотивом беззастережного повернення РФ до Парламентської асамблеї РЄ була допомога російським правозахисникам. Проте тепер, відповідно до своєї конституції, Росія не буде виконувати вердиктів Європейського суду з прав людини. Отже, при формальному збереженні статті 15 («Загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори Російської Федерації є

складовою частиною її правової системи»), Росія фактично ставить національне право вище міжнародного. Це викликає питання до світового співтовариства: про що і як можна домовлятися з Росією, яка готова ігнорувати свої ж міжнародні зобов'язання, посилаючись на власну Конституцію.

І зовсім зловісно звучить нова стаття 79_1: «Російська Федерація приймає заходи по підтримці і зміцненню міжнародного миру і безпеки, забезпечення мирного співіснування держав і народів, недопущення втручання у внутрішні справи держави», яка по суті відкриває можливість глобальної війни, бо не може бути сумнівів в російських наративах на кшталт «фашистської хунти в Києві» або «громадянської війни в Україні» [36].

Таким чином російське зовнішньополітичне відомство політично та інформаційно забезпечує агресію РФ проти України. Основними наративами МЗС РФ були і залишаються спотворені оцінки Революції Гідності, як фашистського заколоту за ініціативою ЄС та НАТО; визначення анексії Криму як природного та безальтернативного кроку Росії, окупація окремих районів Донецької та Луганської областей, створення маріонеткових «ДНР/ЛНР» як результатів «внутрішньо українського конфлікту», виконання Мінських угод за російським сценарієм включно через прямий діалог між Києвом та

Донецьком і Луганськом, заперечення збиття малайзійського літака та порушень правил мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці тощо. Отже, реальних перспектив (якщо такими не вважати капітуляцію України) змінити характер українсько-російських відносин не спостерігається.

Література

1 Гай-Нижник П. (2017). Росія проти України (1990—2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 332 с.

2 Горбулін В.П. (2017) Світова гібридна війна: український фронт, К. : НІСД, 496 с.

3 **Задорожній (2015). Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права,** Київ : К.І.С., 712 с.],

4 Kuzio T. (2017). Putin's War Against Ukraine. Revolution, Nationalism, and Crime. Toronto, 2017.

5 Магда Є. (2017). Гібридна агресія Росії. Уроки для Європи. К.: Каламар, 268 с.

6 Перепелиця Г. М. (2015). Україна - Росія: війна в умовах співіснування. К. Видавничий дім "Стилос".

7 Радковець Ю. (2015). «Гібридна політика» сучасної Росії як стратегія реалізації її національної геополітики. Бінтел.

Журнал геополітичної аналітики. Спеціальний випуск. - С. 4-11.

8 Рущенко І.П. (2015). Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків: ФОП Павленко О.Г.

9 **Sayapin S., Tsybulenko E.** (2018). The Use of Force against Ukraine and International Law. Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum T.M.C. ASSER PRESS.

10 Теміров Ю. (2014). Зрозуміти Донбас – зберегти Україну або пастки позаісторичного мислення // Безпекою огляд ЦДАКР «Виклики і Ризики». - № 10.

11 Van Herpen, Marcel H. (2014). Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism.

12 Хоменський П. (2015). Україна є лінією фронту боротьби за свободу в Європі // Зовнішні справи.– № 10.

13 Ширрефф Р. (2016). Війна з Росією. К.: КМ-БУКС.

14 Белая книга нарушених прав человека и принципа верховенства права на Украине (ноябрь 2013- март 2014). Офіційний сайт МЗС РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.mid.ru/documents/10180/393dd390-e9d0-47a1-b70b-b0c5e721a120?t=1406667605479>

15 Совет Федерации на внеочередном 347-м заседании принял Постановление об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины. Офіційний сайт Ради Федерації РФ.

- [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://council.gov.ru/events/news/39851/>
- 16 Заява МЗС Росії у зв'язку з трагічними подіями в Донецьку. Офіційний сайт МЗС РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://www.mid.ru/ru/search?p_p_id=3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_3_struts_action=%2Fsearch%2Fsearch
- 17 Выступление Постоянного представителя России при ООН В.И.Чуркина на заседании Генеральной Ассамблеи ООН, Нью-Йорк, 27 марта 2014 года. Офіційний сайт МЗС РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://www.mid.ru/web/guest/general_assembly/-/asset_publisher/lrzZMhfojRUj/content/id/68754
- 18 Plenary meetings. Офіційний сайт 68-ї сесії Генеральної асамблеї ООН. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://papersmart.unmeetings.org/en/ga/68th-session/plenary-meetings/documents/voting-record/resolution-68262/>
- 19 Ухвалена резолюція Генеральної асамблеї ООН засвідчила ізоляцію Росії на глобальному рівні. Сайт інформаційної агенції УНІАН. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.unian.ua/politics/901654->
- <rezolyutsiya-oon-zasvidchila-izolyatsiyu-rosiji-na-globalnomu-rivni-mzs.html>
- 20 О передаче ноты МИД России, касающейся намерения прекратить действие ряда российско-украинских соглашений. Офіційний сайт МЗС РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbs3/content/id/68666
- 21 Заявление для СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова по ситуации вокруг арестованного народного губернатора Донецка П.Губарева. Офіційний сайт МЗС РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua//asset_publisher/ktn0ZLTvbbs3/content/id/63814
- 22 Президент России Владимир Путин обратился к ополчению Новороссии 29 августа 2014 года. Офіційний сайт Президента РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступа: официальный сайт Президента России <http://kremlin.ru/events/president/news/46506>
- 23 Заява МЗС України щодо захоплення членами НЗФ приміщень генеральних консульств Чехії та Польщі в Донецьку. Офіційний сайт МЗС України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: [https://mfa.gov.ua/news/2317-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-zahoplennya-chlenami-](https://mfa.gov.ua/news/2317-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-zahoplennya-chlenami)

[nzf-primishheny-generalynih-konsulystv-
chehiji-ta-polyshhi-v-donocyku](https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-chehiji-ta-polyshhi-v-donocyku)

24 Белая книга нарушений прав человека и принципа верховенства права на Украине (ноябрь 2013- март 2014). Официальный сайт МЗС РФ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://www.mid.ru/documents/10180/393dd390-e9d0-47a1-b70b-b0c5e721a120?t=1406667605479>

25 Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с подписанием Президентом Украины закона о так называемой «реинтеграции Донбасса». Официальный сайт МЗС РФ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_pre_dstavitelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/3090905

26 Сергей Лавров: Украина «добавила жару» в старания США наказать Россию. Сайт газеты «Московский комсомолец» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mk.ru/politics/2019/04/03/sergey-lavrov-ukraina-dobavila-zharu-v-staraniya-ssha-nakazat-rossiyu.html>

27 Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с предпринимаемыми на Украине шагами по борьбе с историей своего государства. Официальный сайт МЗС РФ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/1157723

28 Заявление МИД России. Официальный сайт МЗС РФ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://www.mid.ru/web/guest/ukraine/-/asset_publisher/HfLxJk5I2xvu/content/id/3334568

29 Комментарий Департамента информации и печати МИД России об очередных антироссийских заявлениях в Киеве. Официальный сайт МЗС РФ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_pre_dstavitelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/3350379

30 Заява МЗС України щодо відвідання президентом Російської Федерації В.Путіним тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим. Офіційний сайт МЗС України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://russia.mfa.gov.ua/news/45929-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-vidvidannya-prezidentom-rosijsykoji-federaciji-vputinim-timchasovo-okupovanoji-avtonomnoji-respubliki-krim>

31 Комментарий Департамента информации и печати МИД России относительно реакции в Киеве на события в Крыму. Официальный сайт МЗС РФ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/3579051

32 Оружие из шахт: Кремль прокомментировал скандальное заявление РФ в Гааге. Портал Bigmir [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://news.bigmir.net/ukraine/1063386-Oruzhie-iz-shaht--Kreml--prokomentiroval-skandal-noe-zajavlenie-RF-v-Gaage>

33 Арсенал «ЛДНР». Як виглядає «армія» бойовиків на п'ятому році війни. Сайт Радіо «Свобода». [Электронный ресурс]. – Режим

доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/29413588.html>

34 Утверждена Стратегия национальной безопасности России.

Официальный сайт Президента РФ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/news/51129>

35 Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.). Официальный сайт МЗС РФ. [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCkV6BZ29/content/id/2542248

36 Конституция Российской Федерации. Официальный сайт Конституции РФ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.constitution.ru/>

НОВА МОНОГРАФІЯ МИКОЛИ ВЕГЕША ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ

Василь Міщанин,
доктор історичних наук,
доцент ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Національна Академія Наук України,
Інститут історії України. Київ, 1998. 30 с.)
дисертації.

*Вегеш М. Державотворчі процеси у
Карпатській Україні (1938-1939). Ужгород:
Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2020.
552 с.*

Нині ми рецензуємо понад 500-
сторінкове (552 с.) видання доктора
історичних наук, професора Ужгородського
національного університету Миколи Вегеша
«Державотворчі процеси у Карпатській
Україні (1938-1939)». За словами автора,
«утворення Карпато-Української держави –
результат багаторічної діяльності
українських патріотичних сил у всіх сферах
суспільно-політичного життя» (С. 4). Не
зважаючи на складну міжнародну ситуацію
кінця 1930-х років, Закарпаття все ж вибороло
автономні права й будувало свою
державність у союзі з чехами і словаками.
Своїм завданням дослідник порушує
з'ясування цих та деяких інших проблем,
об'єктивне і всебічне вивчення місця і ролі
Карпатської України в контексті
центральноєвропейської політичної кризи
напередодні Другої світової війни, а також
«розвінчування тверджень сучасних
теоретиків неорусинства, які ставлять під
сумнів належність краю до України» (С. 5).

Микола Вегеш є одним із основних
дослідників, які наприкінці 1980-х – початку
1990-х років по-новому почали досліджувати
комплексну проблему Карпатської України,
звільнили її із лещат радянської історіографії,
яка висвітлювала події Карпатської України у
винятково негативному плані, а на керівників
карпатоукраїнської держави вішалися ярлики
«зрадників», «запроданців», «українсько-
німецьких націоналістів» тощо. Фактично
М. Вегеш уперше порушив проблему
Карпатської України, захистивши спочатку
кандидатську (Вегеш М. Карпатська Україна
в 1938-1939 рр.: соціально-економічні і
політичні аспекти. Автореферат дис. канд.
іст. наук. / Ужгородський державний
університет. Ужгород, 1994. 20 с.), а згодом –
докторську (Вегеш М. Закарпаття в контексті
центральноєвропейської політичної кризи
напередодні Другої світової війни.
Автореферат дис. доктора іст. наук /

Не применшуючи напрацювання інших
дослідників, Микола Вегеш відзначає, що
окремі праці грішать фактичними
помилками, подеколи заполітизовані, що
призводить до спотворення загального

історичного процесу і місця в ньому Карпатської України. Процеси, що відбувалися в Карпатській Україні наприкінці 1930-х років автор вимірює в двох площинах: як суб'єкт політичних процесів, що відбувалися напередодні Другої світової війни у Центральній Європі, і як один з етапів боротьби українського народу за відновлення власної державності, враховуючи при цьому той факт, що йдеться про окрему частину українських земель» (С. 4).

Професор М. Вегеш предметом свого наукового дослідження взяв вивчення і аналіз міжнародного становища Карпатської України, її політичного, соціально-економічного і культурного розвитку напередодні Другої світової війни. Хронологічно наукове дослідження охоплює період від вересня-жовтня 1938 р., коли політичні сили Закарпаття активізували свою діяльність у боротьбі за автономні права і незабаром їх здобули, до кінця березня 1939 р. – проголошення незалежності Карпатської України та початковий період окупації краю військами гортистської Угорщини. Хоча для відстеження закономірності і систематичності процесів, таких як виникнення Гуцульської республіки, діяльності угорської іреденти в Закарпатті, робляться екскурси у минуле. Також це стосується емігрантської діяльності А. Волошина та окремих членів уряду Карпатської України після окупації краю.

«Такий відхід від хронологічних рамок дослідження, – на переконання автора, – робиться винятково для того, щоб простежити еволюцію поглядів закарпатських політичних діячів після поразки визвольних змагань 1938-1939 рр.» (С. 6).

Дослідження містить вступ, сім розділів (Розділ 1. «Карпатська Україна в джерелах та історіографії»; Розділ 2. «Історичні передумови Карпатської України»; Розділ 3. «Карпатська Україна у міжнародних відносинах», Розділ 4. «Соціально-економічне становище Карпатської України»; Розділ 5. «Суспільно-політичний розвиток Карпатської України»; Розділ 6. «Галичина і Карпатська Україна»; Розділ 7. «Культурне життя в Карпатській Україні» та прикінцеві висновки. Як бачимо, дослідницька праця охоплює головні аспекти в діяльності Карпатської України. Окремі розділи (1, 3, 5, 6) поділені на чотири параграфи. Хоча структурно робота мала б кращий вигляд, якби всі розділи мали подібний поділ.

У першому розділі рецензованої праці виокремлюються чотири параграфи – «Джерельна база історії Карпатської України», «Карпатська Україна очима сучасників», «Українська історіографія Карпатської України», «Зарубіжна історіографія Карпатської України». Слід відзначити використання дослідником широкого кола джерел. Це, зокрема,

документи, які зберігаються в Державному архіві Закарпатської області (ДАЗО) в м. Ужгороді та Берегові, Центральному Державному історичному архіву України у Львові (ЦДІА у Львові), Галузевому державному архіву Служби безпеки України у Києві (ГДА СБУ), особистих архівах закарпатського священика Ф. Горвата і члена ревізійної комісії УНО М. Бандусяка, Архіву Міністерства Закордонних Справ Чеської Республіки (AMZV) і Військово-історичному архіві Чеської Республіки (VNA) в Празі, Державному архіві Угорщини (OL) та Військово-історичному архіві Угорщини (HL) в Будапешті, архівах м. Клуж і Бая Маре (Arhivele Cluj-Napoka M.J.; Arhivele statulni Baia Mare) в Румунії тощо.

Детальний аналіз історіографії проблеми дозволив М. Вегешу зробити висновок, що «вітчизняними і зарубіжними істориками зроблено чимало в плані дослідження історії Закарпаття. Однак, як видно з наведеного матеріалу, комплексного і сюжетного аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури з основних проблем історії Закарпаття ще не проведено, маються лише окремі фрагментарні праці з обмеженим, нерідко поверховим, діапазоном проаналізованих питань», а тому, на переконання автора, «прийшов час підготувати дослідження історії Карпатської України, у якому б робився комплексний аналіз міжнародного становища, соціально-

економічного, внутрішньополітичного і культурного розвитку Закарпаття наприкінці 30-х років» (С. 141).

Власне висвітленню цих питань присвячені наступні розділи рецензованої праці. Другий розділ роботи розкриває «Історичні передумови Карпатської України». Автор констатує, що «Карпатська Україна виникла наприкінці 30-х років, однак українці Закарпаття впевнено йшли до неї протягом усього міжвоєнного періоду. Міцні підвалини майбутньої державності були закладені на закарпатському ґрунті ще у вікопомних 1918-1919 роках» (С. 142). Автор приходить до висновку, що після розпаду Австро-Угорської монархії, на Закарпатті значно посилювався рух за возз'єднання з Україною. Разом з тим він визнає, що спочатку на цих позиціях стояли тільки представники Хустської народної ради на чолі з М. Брацайком та найбільш революційного куточка на Закарпатті – Гуцульщини. Поряд з проукраїнською мали місце проугорська та прочехословацька орієнтації. Перемогу останньої автор пояснює багатьма факторами, головним з яких стала поразка визвольних змагань українців, зокрема ЗУНР. На формування національної свідомості закарпатських українців значний вплив мало «перебування на території краю військ українського січового стрілецтва, а згодом УГА, що привертало увагу закарпатців до

загальноукраїнських проблем, формувало більш чітке ставлення до Соборної України, ідея якої викристалізувалася в 1918-1919 рр. Українська ідея на Закарпатті швидко прогресувала, що й вилилось у вікопомні рішення 21 січня 1919 р., коли 420 делегатів від усіх куточків Закарпаття прийняли на Всекарпатському конгресі в Хусті рішення про возз'єднання з Україною» (С. 184). Саме ж вирішення закарпатської проблеми передавалося міжнародним інстанціям, які визначилися однозначно: край повинен увійти до складу новоствореної Чехословаччини.

Третій розділі роботи називається «Карпатська Україна у міжнародних відносинах». У ньому М. Вегеш коротко характеризує ситуацію, яка склалася в Центрі Європи напередодні Другої світової війни: «Наприкінці 30-х років у Центральній Європі виникла гостра міжнародна криза. Фашистські Німеччина та Італія готувалися до нового поділу світу. Над Європою нависла небезпека виникнення Другої світової війни. У складному становищі опинилася Чехословаччина, до складу якої входило Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь. З другої половини 30-х років відбувався прискорений процес мілітаризації Угорщини. Ця країна, що межувала із Закарпаттям, постійно висувала агресивні плани щодо краю. Отже, внаслідок суспільно-політичних обставин склалось так, що Закарпаття, яке

знаходилося в центрі Європи, незмінно входило у сферу інтересів різних держав» (С. 185).

Розділ містить чотири підрозділи: «Початок «міжнародної гри»: від Мюнхенської конференції до Віденського арбітражу», «Угорські та польські терористи в Карпатській Україні», «Кінець «великої гри», «Організації української еміграції і Карпатська Україна». Тут висвітлено міжнародну ситуацію, яка склалася напередодні Другої світової війни, зокрема рішення Мюнхенської конференції, конференції в Комарно, Віденського арбітражу, антиукраїнську і античехословацьку діяльність проугорських сил, напади угорських і польських терористів на населені пункти Закарпаття, що свідчило про початок «гібридної війни» проти молоді автономної держави. Сучасний український політолог Євген Магда визначає гібридну війну як «сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей». Учений стверджує, що «до базових компонентів гібридної війни можна зарахувати традиційні та нестандартні загрози, тероризм, підривні дії, новітні або нешаблонні технології, аби протистояти перевагам противника у військовій силі. Головна відмінність гібридної війни від агресії – в інтенсивності

застосування зазначених засобів» (Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: Видавництво Kalamar, 2017. С. 263.). До цього додамо, що всі вищеназвані компоненти гібридної війни мали місце під час подій кінця 30-х років у Карпатській Україні.

У наступному розділі досліджується «Соціально-економічне становище Карпатської України». Для рецензента він становить особливий інтерес. Адже у далекому 1996 р. нами було захищено дипломну роботу на тему: «Соціально-економічний розвиток Карпатської України 1938-1939 рр. (за матеріалами урядової газети «Нова Свобода»)» (науковий керівник – проф. Д. Данилюк). Обрання такої теми відбулося під впливом колишнього шкільного вчителя історії, а на той час викладача історичного факультету Ужгородського державного університету М. Вегеша, який кілька років поспіль був науковим керівником курсових робіт. Пишучи цей розділ, М. Вегеш, окрім «Нової Свободи», використав матеріали ДАЗО, спомини очевидців, праці сучасних дослідників. Після проведеного аналізу відповідних джерел та літератури автор робить висновок, що «соціальне становище закарпатського населення в 1938-1939 рр. було важким, незважаючи на спроби уряду його покращити. Справжнім лихом для населення краю було безробіття, підвищення

цін на продукти харчування. Завдяки відправці окремих партій робітників на працю до Німеччини, кількість безробітних не зменшилася, хоча ця проблема, через пасивність окружних властей, так і не була вирішена... Уряд Карпатської України проводив певну роботу по поліпшенню страхування і пенсійного забезпечення населення, піклувався про втікачів з окупованих територій, приділяв значну увагу розвитку туризму тощо. Однак більшість задумів уряду не були проведені у життя» (С. 315).

«Суспільно-політичний розвиток Карпатської України» – п'ятий розділ роботи. Його зміст коротко представляють назви підрозділів: «Проголошення автономії. Політична діяльність урядів А. Бродія і А. Волошина», «Організація Народної Оборони Карпатська Січ – Збройні сили Карпатської України», «Угорські агенти в Карпатській Україні», «Еволюція державно-правового статусу Карпатської України».

Причинами, які негативно впливали на внутрішньополітичне становище Карпатської України, дослідник називає «ряд внутрішніх і зовнішніх факторів», зокрема, «антидержавна діяльність угорської іреденти, українсько-чехословацькі суперечності, численні конфлікти в українському таборі між «поміркованими» і «радикалами» тощо» (С. 422). М. Вегеш стверджує, що для захисту кордонів краю та внутрішнього спокою «уряд

А. Волошина видав розпорядження про створення служби безпеки, поліції, державної прокуратури, власних збройних сил – Карпатської Січі... уряду Карпатської України так і не вдалося створити боєздатні збройні сили. Вони ні в кількісному, ні у військовому відношенні не виявилися здатними до відсічі агресора». Проте Карпатська Січ, у створенні якої вагоме значення мала ОУН, все ж відіграла важливу роль у захисті кордонів краю від постійних нападів об'єднаних сил угорських і польських терористів. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників прискорив «встановлення в краї політичного режиму з ознаками авторитаризму», який проявився у непопулярних заходах – забороні політичних партій, безальтернативних виборах до Сойму, закритті русофільських і проугорських друкованих органів, товариств, відкритті концтабору, численних арештах «неблагонадійних елементів».

Разом з тим, відзначає автор, «наприкінці 30-х років Карпатська Україна пройшла своєрідну еволюцію від автономності (жовтень 1938 р.) до федеративного устрою (22 листопада 1938 р.) і проголошення незалежності 14-15 березня 1939 р. Карпатська Україна стала самостійною державою, що було прогресивним явищем, бо Закарпаття нарешті з небуття прийшло до своєї державності» (С. 423).

Окремий розділ присвячено дослідженню взаємин Галичини і Карпатської України. У ньому М. Вегеш простежує особистісні контакти А. Шептицького з політичними і релігійними діячами Закарпаття. Про це йдеться у підрозділі «Митрополит Андрей Шептицький і Греко-Католицька Церква в Карпатській Україні». Більш детально про взаємини Великого Митрополита і Августина Волошина йдеться в колективній монографії, яка нещодавно побачила світ у міжнародному видавництві «Ліга прес» за редакцією М. Вегеша (Metropolitan Andrey Sheptytsky and the Greek Catholic in Eastern Galicia and Transcarpathia: Collective monograph / M. M. Vehesh, M. M. Palinchak, V. V. Marcuk, Ye. B. Kish etc. (SENSE). Lviv – Torun: Liha-Pres, 2019.). У розділі також висвітлено питання «Культурницькі зв'язки українців Східної Галичини і Закарпаття», «Українська преса Східної Галичини про Карпатську Україну» та «Нелегальні переходи польсько-чеського кордону. Галичани в обороні Карпатської України». Автор відзначає, що українці Східної Галичини з великим ентузіазмом зустріли звістку про надання Закарпаттю автономних прав, а згодом проголошення незалежної Карпато-Української держави. Галичани значною мірою спричинилися до організації різноманітної фінансової та моральної підтримки, забезпечення Карпатської України потрібними фахівцями,

активно вступали до Карпатської Січі (С. 515).

Останній, сьомий розділ, роботи «Культурне життя в Карпатській Україні» висвітлює діяльність уряду з відновлення старих і відкриття нових шкіл, гімназій, учительських семінарій. Окремо досліджується діяльність товариства «Просвіта» та інших організацій культурницького типу. Вказується на розвиток науки, літератури, мистецтва, видавничої справи. Проте, як відзначає автор, «у порівнянні з попередніми двадцятьма роками, культурний розвиток пішов на спад. Причина полягала в тому, що уряд Карпатської України постійно опинявся перед економічними, міжнародними проблемами, які вимагали негайного вирішення. Саме тому політика в галузі культури відсувалася на задній план» (С. 544). У цьому розділі роботи автор досліджує і релігійну ситуацію в Карпатській Україні. Він відзначає, що «уряд Карпатської України все робив для того, щоб не виникали конфлікти між вірниками греко-католицької та православної конфесій» (С. 545). Ситуація змінилася з окупацією краю Угорщиною, коли тут встановився жорсткий репресивний режим.

Роблячи загальні висновки, М. Вегеш справедливо відзначає, що «акт проголошення незалежності, ратифікований 15 березня 1939 р. на Соймі Карпатської

України, був більше символічним, ніж реальною політикою, він відіграв велику роль у формуванні самосвідомості всієї української нації. Саме в період існування Карпатської України завершився своєрідний перехід у відношенні свідомості від підкарпатських русинів до закарпатських українців (С. 550).

Автор наукового дослідження стверджує, що наприкінці 30-х років Карпатська Україна виявилася єдиною державою, де невелика гілка українського народу проголосила свою незалежність... Такої можливості не мали ані українці, які перебували в складі СРСР, ані українці під владою Польщі та Румунії. Виходячи з цього, – пише дослідник, – необхідно розцінювати утворення Карпато-української держави як другий, після визвольних змагань 1918-20-х років, етап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій українській території» (С. 551). До вищесказаного додамо, що завдяки численним публікаціям Миколи Вегеша про Августина Волошина і Карпатську Україну, ця проблематика впродовж останніх років займає вагомe місце на сторінках підручників з історії України для учнів шкіл та студентів вищих навчальних закладів. Карпатська Україна як етап українського державотворення ХХ століття подається у багатотомних виданнях вітчизняних істориків (Кульчицький С. В. Україна між

двома війнами (1921-1939 рр.). *Україна кризь віки*. Т. 11. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 1999; *Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін.* К.: Генеза, 2002-2003; *Нариси з історії дипломатії України / Під ред. В. А. Смолія.* К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2001; *Уряди України у ХХ ст.: Науково-* документальне видання. К.: Наукова думка, 2001). З ініціативи Миколи Вегеша побачила світ колективна монографія про Карпатську Україну (*Carpathian Ukraine in Central European political crisis on the eve of the Second World War (1938-1939)*). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. 291 p.).

THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF STATE EDUCATION POLICY

Гжещук В.,

кафедра міжнародної політики, Ужгородського національного університету

Reviewers: Khymynets Volodymyr, UZHNU, Ukraine, Kryński Andrej, Poland

---

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. Державна освітня політика регулює всі питання, пов'язані з управлінням процесів в галузі освіти. Таким чином, її об'єктом постає освітньо-виховна система, а суб'єктом – органи державної та адміністративної влади. Основна мета державної освітньої політики полягає у підвищенні якості освіти. У зв'язку з цим важливим є проведення освітніх реформ на основі міжнародного досвіду. Вони постають необхідною передумовою для забезпечення ефективного функціонування соціальної, політичної та економічної системи. У статті аналізуються принципи організації державної освітньої політики загалом та в Республіці Польща – зокрема.

Ключові слова: державна політика в галузі освіти, державна освітня політика в Республіці Польща, освіта, реформи, глобалізація.

ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. Государственная образовательная политика регулирует все вопросы, связанные с управлением процессов в области образования. Таким образом, ее объектом выступает образовательно-воспитательная система, а субъектом – органы государственной и административной власти. Основная цель государственной образовательной политики заключается в повышении качества образования. В связи с этим важным является проведение образовательных реформ на основе международного опыта. Они возникают необходимой предпосылкой для обеспечения эффективного функционирования социальной, политической и экономической системы. В статье анализируются принципы организации государственной образовательной политики в целом и в Республике Польша – в частности.

Ключевые слова: государственная политика в области образования, государственная образовательная политика

в Республіці Польща, образование, реформи, глобалізація.

THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF STATE EDUCATION POLICY

Summary. *The state education policy regulates all issues related to the management of educational processes. Thus, its object is the educational system, and the subject is public and administrative authorities. The main goal of state educational policy is to improve the quality of education. In this regard, it is important to conduct educational reforms based on international experience. They are required specific prerequisite for ensuring the effective functioning of the social, political and economic system. The article analyzes the principles of organization of state education policy in general and in the Republic of Poland in particular.*

Key words: *state policy in education, state education policy in the Republic of Poland, education, reforms, globalization.*

Вступ та постановка проблеми.

Система освіти дає людині можливість зрозуміти всю складність сучасного світу, подій, зв'язків людини з навколишнім середовищем. Принципи її організації охоплює освітня політика на рівні загальнодержавної програми, що визначає цілі, зміст, методи та форми педагогічної

діяльності. Крім цього, державна освітня політика регулює всі питання, пов'язані з управлінням процесів в галузі освіти. Таким чином, її об'єктом постає освітньо-виховна система, а суб'єктом – органи державної та адміністративної влади.

За умов глобалізаційних процесів здобуття належної освіти набуло особливої ваги для підростаючого покоління як в Україні, так і в Польщі. «Сучасне суспільство, – підкреслює Гражина Габігер-Піпска, авторка дослідження «Освітня політика в процесі реформування сучасної системи Польщі (1989 – 2005)» («Polityka edukacyjna w procesie reformowania ustroju współczesnej Polski (1989 – 2005)»), – потребує нового виду освіти. Крім того, ринок освіти має бути гнучким та враховувати глобальні тенденції. В епоху глобалізації знань та інформації система освіти має забезпечити всіх, незалежно від професії, опануванням так званих «універсальних кваліфікацій» [9, с. 59]. Відтак, ринок освітніх послуг постає важливим компонентом процесу трансформації організації діяльності в школі та раціоналізації навчання з проєкцією на зростаючі вимоги до якості освіти. Власне, питання впровадження ефективної освітньої політики та реалізації стратегії освітньої реформи мають надзвичайну вагу, оскільки освіта та її система визначають перспективи розвитку держави та нації.

Кризові явища, які найбільш яскраво проявляються в останнє десятиріччя, постають наслідком відставання сучасного освітнього процесу від науки, виробництва та запитів суспільства. Тому освіта опинилася у неоднозначному становищі. З одного боку, вона задає поштовх науково-технічному прогресу, а з іншого – у полі освітнього процесу чітко виявляється тенденція до внутрішнього опору інноваційним явищам у галузі освіти. Це стосується, зокрема, підготовки високопрофесійних кадрів для ринку праці [2, с. 126]. Зважаючи на виклики, що виникли наприкінці першої третини ХХІ століття в Україні, численні випускники українських шкіл здобувають вищу освіту в навчальних закладах сусідніх країн і, зокрема, в Польщі. Звідси – актуальність вивчення особливостей реалізації державної освітньої політики в Республіці Польща.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення особливостей державної політики Польщі в галузі освіти належать таким авторам, як Ч. Банах, Р. Богушевські, Г. Габігер-Піпска, Б. Голєнбьовські, М. Загорска, Г. Єгоров, М. Клетке-Мілейска, Ч. Купісевич, Р. Павлак, Б. Сліверські, А. Тьвіклінські. Однак, в українській науці невисвітленим залишається, зокрема, питання принципів організації державної освітньої політики в Республіці Польща.

Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до осмислення проблем та перспектив в галузі освіти крізь призму особливостей реформи державного управління.

Результати дослідження. Системи освіти у різних країнах, зокрема в Польщі, не могли й не можуть залишатися пасивними перед глобалізаційними викликами. Про таку сутність освітніх процесів зазначив ще в 1989 році польський педагог Збігнєв Квєцінські. Йому належить окреслення процесів, які творять освіту:

1) глобалізація (світ, глобальні проблеми, війна, екологічні загрози, вичерпання енергетичних ресурсів, політичний поділ світу на центр і периферію, проблема моно- і поліцентризму глобального устрою);

2) етатизація (державна, її суверенітет, лад, демократичні інструменти, елементи залежності в світі, союзники та противники, сила і стабільність, «національні інтереси»);

3) націоналізація (народ, його традиції, культурна специфіка, сутність взаємозв'язків та самобутності);

4) колективізація (вторинна соціалізація): соціальний клас, класові інтереси, етнічна відособленість, солідарність з людьми, що мають подібні позиції, формування переконань про особливе місце та місію власного класу та його партії;

5) політизація, бюрократизація, професіоналізація (організації та установи, виховання щодо розподілу праці, раціональності та дисципліни в організаційному суспільстві та інституціоналізованому світі, формування ідеологічних поглядів про слухність існуючого порядку, необхідність і правильність існуючого поділу статутів і функцій; освіта для роботи та професії);

6) соціалізація (первинна соціалізація): вплив первинних груп – сім'ї, однолітків, місцевої громади, встановлення в існуючі норми;

7) інкультурація та персоналізація (культурна та соціальна особистість, людська істота як результат встановлення в культуру та автономного вибору цінностей, передача філософських та релігійних систем;

8) виховання та юридикація (громадянин, виконання та прийняття громадянських ролей та діяльностей, формування правової свідомості);

9) виховання та гуманізація (людина, знання, світогляд, уміння, навички, система цінностей, інтерактивні компетенції, принцип взаємності та співчуття, формування вторинних потреб);

10) гомінізація (організм, медична, гігієнічна та сексуальна освіта, принцип уникнення покарання та максимального задоволення без нанесення шкоди іншим, формування та спрямування первинних потреб [12, с. 48–49].

Освіта, що втілює в собі систему інституцій, вид діяльності, а також стан суспільної свідомості, – один із визначальних факторів соціального, економічного та цивілізаційного розвитку держави [18, с. 7].

У широкому розумінні освіта є складовою державного сектора, визначається й контролюється державою. В цілому на державу покладається низка зовнішніх (оборонна, тобто захист інтересів і території; наступальна; збереження існуючого стану справ) та внутрішніх функцій: захисна (забезпечення безпеки громадян), регуляторна (вплив на перебіг соціальних процесів), адаптивна (дотримання цивілізаційного поступу), інноваційна (ініціювання нових соціальних процесів), соціальна (соціальний захист найбідніших верств населення), економічна (безпосередня чи опосередкована участь в економічній сфері), а також культурно-просвітницька [4, с. 178–179]. Власне, освітня політика належить до культурно-просвітницької функції держави, яка відповідає за формування та поширення політичних, філософських, моральних ідей та поглядів своїх громадян [7, с. 68]. Водночас основи її функціонування відрізняються від тих, що характеризують сектор ринкової економіки: освітні послуги мають бути доступними для всіх громадян, що мають на це право.

Система освіти орієнтована на підготовку членів спільноти до виконання

конкретних соціальних функцій. Тому освітні процеси дуже чутливі до політичних чинників. Відтак, система національної освіти перебуває в центрі уваги політичних партій, які нерідко відводять освітній проблематиці окреме місце в своїх програмах. Освітня макрополітика в Польщі, як аргументовано стверджує Богуслав Сліверські, «тісно пов'язана з військовою ідеологією, яку від 1991 року ведуть політичні партії, використовуючи для цього також систему освіти як засіб індоктринації та реалізації ідеологічних програм» [16, с. 68]. Таким чином, освіта стала невід'ємною складовою державної політики, що зумовило її залежність і від політичних змін.

Освітня політика дотична й до інших сфер діяльності держави, в яких чільне місце відводиться системі соціальних відносин. Звідси – тісний зворотній зв'язок освітньої галузі з політикою та економікою. «Політика освіти та виховання, оскільки вона суттєво впливає на створення та передачу знань, а також визначає інноваційний потенціал кожного суспільства, опинилася в центрі її нової стратегії розвитку в поєднанні з іншими галузями: зайнятістю, соціальною інтеграцією, дослідженнями та інноваціями, культурою та молодіжною політикою, підприємництвом, інформаційним суспільством, економічною політикою та внутрішнім ринком» [15, с. 7–8], – слушно стверджує Віктор Рабчук. Отже, зв'язок

освітньої і соціальної політики виявляється, зокрема в таких аспектах, як проблеми зайнятості, демографії, подолання соціальної нерівності, покращення умов і рівня життя населення. Адже освітня система втілює собою механізм співдії різних і водночас об'єднаних спільнот учителів, учнів та батьків. Ці спільноти знаходяться в межах однієї організаційної структури, але репрезентують її різноманітні погляди, що нерідко демонструють протилежні очікування та суперечливі інтереси. Щоправда, окреслена структура не передбачає рівної участі учнів у дискусії стосовно форми та наслідків змін. Водночас освітня політика держави може й повинна відігравати ключову роль у процесі вирівнювання можливостей освіти для дітей, молоді та дорослих. Важливо, щоб шкільна система, застосовуючи вибіркового підхід, не впливала на навчальний шлях учнів, а отже, і на їхні подальші шанси на ринку праці [6, с. 250].

Спільним знаменником у взаємовідносинах різних суб'єктів є реагування на державну політику в освітньому секторі. Іншими словами, освітня політика окреслює програму державної діяльності у сфері виховання. Ця програма покликана визначати принципи організації системи освіти, матеріально-економічні основи її функціонування у безпосередньому зв'язку з системою управління навчальними

закладами. Крім того, освітня політика є також дисципліною, яка формулює теоретичні основи політичної діяльності в сфері освіти та виховання [5, с. 8].

Основна мета державної освітньої політики полягає у підвищенні якості освіти. У зв'язку з цим важливим є проведення освітніх реформ на основі міжнародного досвіду. Вони постають необхідною передумовою для забезпечення ефективного функціонування соціальної, політичної та економічної системи [8, с. 13]. Таким чином, досягнення належного стану та ефективності системи освіти входить до сфери відповідальності держави. При цьому впровадження ринкових механізмів у цю сферу у значних масштабах призводить до поглиблення соціальної нерівності. Саме тому перетворення в освітній галузі потребує з огляду на розмаїття задіяних інститутів та соціальних груп розуміння та бачення перспектив її розвитку, у тім числі з урахуванням демографічних та економічних прогнозів, стану інфраструктури, суспільної думки та, насамперед, рівня компетенції викладачів. Вірогідна інформація, зокрема, щодо демографічної ситуації, дає можливість побудувати оптимальну освітню політику з проекцією на підготовку викладацького складу з відповідною професійною кваліфікацією, оптимізувати мережу шкільних осередків, опираючись на потреби економіки.

Слід відзначити той факт, що у наукових і політичних колах Польщі не піддається сумніву взаємозв'язок між освітньою та економічною політикою держави [3, с. 99]. Бо ж, як слушно наголосив Богуслав Сліверські, специфіка системи освіти, як і інших суспільних послуг, полягає в тому, що «рішення, які приймаються сьогодні, дають плоди в довгостроковій перспективі» [7, с. 37]. Прикладом тут може послужити впровадження шкільного обов'язку до вісімнадцятирічного віку. Таке рішення було продиктоване необхідністю уникнення збільшення безробітних серед молоді в результаті проведених економічних реформ на шляху від соціалістичного ладу до вільного ринку. І тут не йдеться про новації від польського політикуму. Адже в країнах з ринковою економікою макроекономісти віддавна визначають основні процеси в освіті залежно від ситуації на ринку праці та умов соціального забезпечення [13, с. 154].

Власне, економічна політика покликана ефективно й справедливо розподіляти наявні ресурси, що й постає підґрунтям для втручання держави у систему освіти. 2000 року видатний польський учений Лукаш Турські пояснив необхідність внесення відповідних законодавчих змін наступним чином: «Розвиток вищої освіти є передумовою для різкого збільшення частки висококваліфікованих кадрів в економіці країни. Існує чіткий зв'язок між кількістю

людей з вищою (вище загальноосвітньої школи) освітою та динамікою економічного зростання» [19, с. 18–19]. На думку Л. Турського, зміни законодавчого характеру у системі вищої освіти Польщі повинні охопити, зокрема, запровадження плати за навчання та скорочення кількості вчителів. Загалом таке твердження виглядає надто категоричним, адже важливо передусім максимально ефективно використовувати існуючі інституційні умови на шляху реалізації поставлених цілей.

Освітня політика має безпосередній зв'язок із сутністю національної безпекою в системному розумінні її основ: «...сукупність підготовки та організації держави для безперервного створення національної безпеки, охоплюючи наступні стрижневі елементи: правове підґрунтя безпеки; політика та стратегія національної безпеки; цивільна та військова організація національної охорони та оборони; інфраструктура безпеки; освіта для безпеки; союзи та міжнародне співробітництво в галузі безпеки» [2, с. 21–22].

Реформи в освіті мають свою специфіку, адже освіта – це відносно відокремлена й взаємопов'язана система інститутів та дій, що служить розвитку особистості зокрема та суспільства – загалом. Її автономність, відокремленість, а також внутрішню узгодженість забезпечують правові акти, які й визначають цілі, зміст та

організаційну структуру освіти [11, с. 12]. Передаючи знання та формуючи думки й оціночні судження, освіта сприяє зміцненню та об'єднанню соціальних груп у сполучі з їхніми суспільними й політичними устремліннями. Відтак вона здатна посилити або ж послабити певні соціальні сили. Це зумовлює сприйняття нових поглядів та оцінок у колі певних соціальних груп, а також усунення застарілих і непотрібних переконань. Таким чином, саме політична функція освіти покликана утверджувати нові соціальні та політичні відносини.

Джеймс Гатрі та Джулія Коппіч стверджують, що існують чотири напрямки проведення реформи освіти: 1) перегляд повноважень осіб, відповідальних за прийняття рішень; 2) перерозподіл фінансових ресурсів, передбачених для реалізації реформи; 3) зміни в чинному законодавстві; 4) трансформація існуючих цінностей, що впливає на зміну функціонування та значення освіти [8, с. 12]. Усе це дає підстави дійти висновку: на функціонування освітньої політики впливає ціла низка факторів. Передусім з дієвою реалізацією державної освітньої політики, крім ідеологічного, соціально-економічного, культурного чинників, тісно пов'язані демографічні процеси. Тому важливим є безперервний аналіз параметрів чисельності популяції, оскільки це дозволяє прогнозувати періоди та тривалість демографічної кризи

або демографічного вибуху. Якісний аналіз сприяє передбаченню попиту економіки на кількість фахівців з відповідною освітою або кваліфікацією.

Висновки. Загалом освітня політика визнається одним із стрижневих елементів економічної політики. Економічні умови визначають матеріальні ресурси державного бюджету, які можна виділити на освіту, а також створюють кількісний та якісний попит на випускників. У цьому плані з-поміж визначальних цілей економічної політики виокремлюють забезпечення ефективного розподілу ресурсів та справедливості. Реалізація принципу соціальної справедливості у єдності з позитивними зовнішніми чинниками створює підґрунтя для втручання держави у систему освіти [14, с. 451].

До особливостей навчально-виховного процесу у європейських державах, які ефективно здійснюють підготовку молоді до сучасної освіти, належить той факт, що знання прирівнюються до «людського капіталу» кожної країни. При цьому цей капітал примножується значною мірою за рахунок співпраці з іншими, у першу чергу, з прикордонними країнами-сусідами [10]. У формуванні людського капіталу ключову роль відіграють держава та органи місцевого самоврядування, оскільки вони – основні суб'єкти реалізації освітньої політики.

Шкільництво періоду постсоціалістичних перетворень у Польщі зазнало трансформацій від реалій його існування в структурі недемократичної держави до спроб формування такої системи освіти, яка була б позбавлена впливу будь-яких форм політичного та ідеологічного тиску. Загалом реформа системи освіти, початок якої припадає на 90-ті рр. ХХ ст., стала одним із найважливіших завдань політичних перетворень і елементів освітньої політики урядів Республіки Польщі.

Список використаних джерел

1. Гжещук В. Науково-методичне забезпечення ефективного використання інноваційних технологій у професійній підготовці менеджерів. *Молодь і ринок*. 2013. № 12. С. 126–131.
2. Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie / Red. R. Jakubczak, J. Flis. Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona, 2006. 512 s.
3. Buchner-Jeziorska A. System edukacji a potencjał modernizacyjny społeczeństwa. *Nauka i szkolnictwo wyższe*. 1996. Nr 7. S. 98–107.
4. Chmaj M., Żmigrodzki M. Wprowadzenie do teorii polityki. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001. 256 s.
5. Dziewulak D. Polityka oświatowa Wspólnoty Europejskiej. Warszawa:

Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1994. 119 s.

6. Godlewska J., Jaroszevska E. Edukacja, wiedza i umiejętności; szkolnictwo, polityka edukacyjna i poradnictwo / Polityka społeczna / Red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. S. 249–261.

7. Grzywacz W. Współczesne funkcje społeczno-gospodarcze państwa / Ład gospodarczy jako efekt działalności państwa w społecznej gospodarce rynkowej / Red. Jerzy Małkowski. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 2005. S. 65–72.

8. Guthrie J. W., Koppich J. E. Ready, Reform: Building a Model of Education Reform and High Politics / Restructuring Schools. An International and the Movement to Transform the Control and Performance of Schools / Ed. by H. Beare, W. L. Boyd. Washington: The Falmer Press, 1993. P. 12–29.

9. Habigier-Pipska G. Polityka edukacyjna w procesie reformowania ustroju współczesnej Polski (1989 – 2005). Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 2015. 253 s.

10. Higher education management and development in Central, Southern and Eastern Europe / Ed. by Attila Pausits, Ada Pellert. Münster–New York–München–Berlin : Waxmann, 2007. 180 p.

11. Kletke-Milejska M. Zreformowany system edukacji i jego wpływ na kształcenie i wychowanie dzieci w publicznych szkołach podstawowych. Studium politologiczne. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2007. 337 s.

12. Kwieciński Z. Składniki i aspekty edukacji. Potrzeba całościowego ujęcia / Socjalizacja – osobowość – wychowanie / Red. Heliodor Muszyński. Poznań: UAM, 1989. S. 47–53.

13. McKenzie R. B. The political economy of the educational process. Boston, Mass. ; London: Nijhoff, 1979. 199 p.

14. Musialik R. Instytucje polskiego szkolnictwa wyższego. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*. 2009. Nr 14. S. 451–460.

15. Rabczuk W. Polityka edukacyjna Unii Europejskiej. Nowe kontekst. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, 2007. 148 s.

16. Śliwerski B. Dokąd zmierza polska edukacja? *Neodidagmata*. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 2012. Nr 33/34. S. 65–74.

17. Śliwerski B. Polityka resortów edukacji w posocjalistycznej Polsce jako czynnik erozji kapitału społecznego. *Studia edukacyjne*. 2012. Nr 22. S. 29–48.

18. Szczepański J. Refleksje nad oświaty. Warszawa: PIW, 1974. 201 s.

19. Turski Ł. Uniwersytety a bogactwo narodów. *Znak*. 2000. Nr 2. S. 28–45.

THE DEVELOPMENT OF STATE EDUCATION POLICY IN THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC

Гжещук В.,

кафедра міжнародної політики, Ужгородського національного університету

Reviewers: Nikel Marek, Slovakia, Kryński Andrej, Poland

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В ПОЛЬСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Анотація. Під час вирішальних моментів реформування шкільництва на передній план виходить осмислення історичних передумов, які тісно пов'язані зі специфікою і характером держави. Пріоритетні напрямки державної політики Польщі в галузі освіти формувались на тлі різних історичних етапів. Післявоєнна епоха характеризується заходами, які мали велике значення для зміцнення ролі держави у формуванні та розвитку освіти. У статті висвітлюються особливості розвитку державної освітньої політики в Польській Народній Республіці.

Ключові слова: державна політика в галузі освіти, державна освітня політика в Польській Народній Республіці, освіта, реформи.

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ПОЛЬСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация. Во время решающих моментов реформирования школ на передний план выходит осмысление исторических предпосылок, которые тесно связаны со спецификой и характером государства. Приоритетные направления государственной политики Польши в области образования формировались на фоне различных исторических этапов. Послевоенная эпоха характеризуется мерами, которые имели большое значение для укрепления роли государства в формировании и развитии образования. В статье освещаются особенности развития государственной образовательной политики в Польской Народной Республике.

Ключевые слова: государственная политика в области образования, государственная образовательная политика в Польской Народной Республике, образование, реформы.

**THE DEVELOPMENT OF STATE
EDUCATION POLICY
IN THE POLISH PEOPLE'S
REPUBLIC**

Outline of the historical preconditions that are closely linked to the specifics and nature of the state plays a significant role during the decisive moments of reforming the education system. Priority directions of the state policy of Poland in the field of education were formed on the background of different historical stages. The post-war era is characterized by measures that were of great importance for strengthening the role of the state in the formation and development of education. The article deals with the peculiarities of the development of state educational policy in the Polish People's Republic.

Key words: *state educational policy, state education policy in the Polish People's Republic, education, reforms.*

Вступ та постановка проблеми. Історичні передумови тісно пов'язані зі специфікою і характером держави. Їхнє осмислення виходить на передній план під час вирішальних моментів реформування шкільництва. Іноді, незважаючи на матеріальні, соціальні та економічні аргументи, неможливо переконати громадськість стосовно необхідності запроваджувати зміни. Звідси – роль

культурних стереотипів, знання яких може сприяти створенню стратегії освітньої реформи [25, с. XX]. Особливою мірою національна та державна самобутність проявляє себе в період впровадження шкільних реформ. У цьому контексті слід наголосити, що пріоритетні напрямки державної політики Польщі в галузі освіти формувались на тлі різних історичних етапів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження розвитку державної освітньої політики в Польській Народній Республіці присвячені праці передусім таких учених, як Ч. Банах, Б. Вагнер, Є. Ейслер, Й. Зданьські, А. Каміньські, Ю. Красускі, Є. Куберські, Ч. Купісевич, Б. Морачевська, Д. Ярош. Системний аналіз проблематики необхідний з метою вироблення правових, структурних та організаційних основ для проведення освітньої демократичної політики.

Метою даної роботи є висвітлення особливостей розвитку державної освітньої політики в Польській Народній Республіці.

Результати дослідження. У Польській Народній Республіці мали місце спроби реформування освіти, які значною мірою вплинули на функціонування цього державного утворення впродовж 1944 – 1989 рр. Власне, у 1948 році у Польщі запанував комуністичний лад. Це був період копіювання радянських ідеологічних та економічних моделей. В умовах

монопартійної системи з культом особистості реформи носили специфічний характер, оскільки запроваджувались не законами, а численними інструкціями та розпорядженнями [24, с. 108–110]. Інструкцією Міністерства освіти від 8 травня 1948 року була введена універсальна, рівноправна, семикласна початкова школа, обов'язкова для дітей віком від 7 років. Цим закладено основи системи, на якій базувалась подальша освіта в професійно-технічних училищах або в чотирирічних ліцеях. У 1949/1950 н.р. у навчальні плани з п'ятого класу введено російську мову, що мало поглиблювати почуття дружби з російським народом та іншими народами Радянського Союзу у пов'язі із захопленням досягненнями соціалістичного будівництва [9, с. 124–125]. Створена система була повною мірою централізована та монополізована державою, оскільки влада мала всі важелі впливу – фінансові, управлінські та , а також контроль за освітою [14, с. 57].

Польська повоєнна влада на чолі з главою уряду Польської Народної Республіки Юзефом Циранкевічем (1911 – 1989) не оминула увагою й вищу освіту. Першим правовим актом, що безпосередньо стосувався вищих навчальних закладів, була постанова Ради міністрів від 28 жовтня 1947 року. Нею затверджено принцип колегіальності в управлінні університетами, надано найбільшу владу сенатові та раді

факультету, запроваджено трирічне професійне навчання та дворічну магістратуру. Однак, уже наприкінці 40-х рр. окреслилась тенденція до обмеження автономії університету, який перетворено на важливу складову будівництва соціалізму. В такий контекст вписується «Закон про вище шкільництво та працівників науки» («Ustawa o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki») від 15 грудня 1951 року, головним завданням якого було пришвидшення соціалістичної реконструкції освіти на кшталт радянської парадигми. У статті 1 Закону визначено призначення вищих навчальних закладів: «Вищі школи, формуючи та виховуючи кадри народної інтелігенції в дусі жертвовного служіння батьківщині, боротьби за мир та соціалізм: 1) готують працівників з найвищим рівнем професійної кваліфікації, 2) готують працівників, здатних до самостійної наукової розробки проблем при виконанні своєї професії, 3) формують працівників науки і готують їх до дидактичної та науково-дослідницької діяльності, 4) організовують і проводять наукові дослідження, 5) беруть участь у популяризації науки і техніки та в поширенні наукового погляду на світ [21, с. 57]. Рішення центральної влади в галузі освіти завжди були тісно пов'язані з політичною ситуацією.

Важливий крок у розвитку державної освітньої політики Польщі зроблено 23

березня 1956 році, коли побачив світ декрет про обов'язковість навчання [4, с. 53–54]. Вперше в історії Польщі введено обов'язок закінчити початкову школу. Нормативне регулювання цього питання, а саме покладання відповідальності на батьків (опікунів) за виконання обов'язку навчання дітей віком від 7 до 16 років, позитивно вплинуло на освіту загалом [26, с. 229]. Загалом післявоєнна епоха характеризується заходами, які мала велике значення для зміцнення ролі держави у формуванні та розвитку освіти. Зокрема, уніфіковано навчальні програми, що забезпечували можливість переходу від початкового на середній рівень незалежно від соціального походження та статі. Вища освіта теж стала більш доступною.

На початку 60-х рр. ХХ ст. трансформації в освіті були позначені пропагандистським навантаженням. Рішенням Сейму у 1958 році було проголошене державне святкування в 1960 – 1966 рр. тисячоліття польського державного суверенітету та польської культури. В рамках запрограмованих урочистостей запроваджувалась освітня програма «Тисяча шкіл до 1000-річчя» під керівництвом першого секретаря Польської об'єднаної робочої партії Владислава Гомулки (1905 – 1982). Йшлося про будівництво 1000 нових шкіл на бюджетні та суспільні кошти, які повинні були

задовольнити потреби освітньої галузі у зв'язку з демографічним вибухом. І цей масштабний проект був успішно реалізований: 4 вересня 1965 року у Варшаві було офіційно відкрито новозбудовану тисячну школу. Всього в рамках кампанії побудовано 1417 навчальних закладів, які в модернізованому вигляді функціонують й досі. Примітно, що на школи покладалась не тільки освітня, але й мілітарна функція. Тому більшість з них збудовано у західній Польщі, щоб у разі виникнення бойових дій у них можна було облаштувати польові лікарні [19, с. 60]. Мав проект і негативні наслідки. Як стверджує Марта Загорська, «діти з багатьох сіл, замість того, щоб навчатися в школі поблизу місця свого проживання, збудованій їхніми батьками, перевозились, нерідко в скандальних умовах, до переповнених, працюючих у декілька змін, шкіл у гмінах» [24, с. 47]. У результаті проведеної реформи й побудови гмінних зведених шкіл припинила своє існування ціла низка невеликих навчальних закладів у сільській місцевості.

У 1966 році відбулося об'єднання Міністерства освіти та Міністерства вищої освіти в Міністерство освіти та вищого шкільництва. Новостворений орган виконавчої влади очолив історик Генрик Яблоньскі (1909 – 2003), який спрямував свою діяльність на цілісність організації всієї системи освіти. Ця єдність мала забезпечуватись тотальним контролем

владою всіх рівнів освіти. Регресивним у цьому плані став 1969 рік, коли керівництво університетів було повністю підпорядковане адміністративним органам. Ідеться про реакцію влади на студентські протести в березні 1968 року проти внутрішньої та зовнішньої політики Польської Народної Республіки [5, с. 396]. Підпорядкування університетів владі стало актом прояву її страху перед незалежністю середовища вищої школи. Відтоді міністр освіти та вищого шкільництва визначав правила внутрішньої організації, плани наукових досліджень, регламент навчання та навчальні плани. Раді Міністрів було надано право створювати, трансформувати та ліквідувати вищі навчальні заклади. В якості консультативного органу створено Головну раду, що складалася з професорів та доцентів, які представляли основні напрями вивчення. Очолював Головну раду міністр, який, крім того, призначав ректорів і проректорів. Пріоритетне завдання університетів убачалось у забезпеченні гармонійного розвитку, здійсненні освітньої, наукової та дидактичної роботи [26, с. 228]. Відповідно до соціальної політики партії, були вжиті заходи щодо збільшення кількості студентів із селянських і робітничих сімей. Наприкінці 60-х рр. введено переваги для робочої та селянської молоді у вигляді додаткових балів для вступу в університети [22, с. 89–90]. Університети проводили курси підготовки

для учнів із цих середовищ, де їм прививали, зокрема, лояльне ставлення до режиму. Натомість для студентів мала місце інша форма дисциплінування – заняття з предмета «Основи політичних знань» [2, с. 57].

Загалом у системі ідеологічної та політичної підготовки студентів були важливі такі предмети, як «Політична економіка», «Основні ідеї марксистської філософії та теорії соціального розвитку», «Основи політичних знань». «Політична економія» викладалась на першому або другому році навчання в обсязі від 90 до 180 годин для всіх напрямів навчання економічного, педагогічного, сільськогосподарського, технічного спрямування. З підвалинами марксистської теорії ознайомлювали в обсязі 180 годин студентів гуманітарних напрямів в університетах і в усіх педагогічних інститутах, в обсязі 120 годин для студентів математично-природничих факультетів, вищих педагогічних, економічних, сільськогосподарських шкіл, медичних академій [22, с. 91].

Наступна реформа припала на початок 70-х рр. ХХ ст., коли ЦК Польської об'єднаної робочої партії очолив Едвард Ґерек (1913 – 2001). Вже у 1970/1971 н.р. Міністерство освіти та вищого шкільництва підготувало нововведення: складання іспиту зрілості перестало бути обов'язковим. Замість матури випускники отримували

свідоцтво про закінчення середньої школи, що давало їм право навчатись у професійних школах. Натомість матура залишалась передумовою вступу в університети [10, с. 21–22]. Цього ж навчального року з'явилися фізико-математичні, гуманістичні, хіміко-біологічні та географічні профільні класи в загальноосвітніх ліцеях. До того ж, уперше в повоєнній історії окремим розпорядженням міністра освіти та вищого шкільництва Генрика Яблонського врегульовано сукупність питань, пов'язаних із здійсненням педагогічного нагляду як основної функції управління освітою. Принципи здійснення педагогічного нагляду були переглянуті в розпорядженні від 25 листопада 1982 року Міністра освіти і виховання Болеслава Фарона [16].

Важливою подією для розвитку освітньої галузі Польщі став VI-й з'їзд Польської об'єднаної робітничої партії, який відбувся 6–11 грудня 1971 року під гаслом «Щоб Польща міцніла, а люди жили в достатку» [23, с. 307]. Почесними гостями заходу були Леонід Брежнєв, Еріх Гонекер, Густав Гусак. У резолюції з'їзду влада підкреслила необхідність оновлення навчально-виховного процесу, вдосконалення структури освіти та її територіальної мережі, а також більш тісного поєднання шкіл з економічними потребами держави, навколишнього середовища, молодіжними організаціями. Осібне місце в

цій політиці відводилось питанню підвищення рівня освіти в сільських школах [26, с. 234].

У 1971 році було скликано Комітет експертів з метою підготовки звіту про стан освіти в Польській Народній Республіці, що складався зі 24 експертів з наукових, педагогічних, політичних і громадських кіл. Їхнім головним завданням було проведення аналізу тогочасної шкільної системи та інші форми освіти в Польщі, складення пропозицій щодо модифікації та вдосконалення цієї системи, проектування майбутньої моделі освіти в контексті перспективних соціальних, технічних та культурних перетворень [11, с. 14].

Комітет під керівництвом Яна Щепаньського (1913 – 2004) розробив і представив 1973 року разом з проектом реформи «Звіт про стан освіти в ПНР» («Raport o stanie oświaty w PRL») [15]. У документі вказано на основні недоліки тогочасної системи: а) обов'язкова освіта лише від семирічного віку, б) надто розбудована система професійної освіти, в) неадекватна система підготовки вчителів, г) нерівність освітніх можливостей міського та сільського населення, г) перевантаженість навчальних програм, д) неефективність навчання. Все це засвідчувало низьку ефективність навчання, централізацію освіти, а також необхідність перебудови системи освіти та виховання. Відтак проект реформи

системи освіти містив чотири варіанти: варіант I A опирався на популяризацію середньої освіти в рамках існуючої структури; варіант I B змінював шкільництво шляхом запровадження загальної середньої освіти в рамках дванадцятирічної школи; варіант II A передбачав забезпечення доступу до середньої освіти на рівні десятирічної школи; варіант II B базувався на функціонуванні одинадцятирічної загальноосвітньої школи [1, с. 136]. Усі варіанти реформування системи освіти об'єднувало прагнення вирівняти «шкільний старт для дітей, що походять з різних класів і соціальних верств, а також усунути двоїстість долі шкільної молоді» [12, с. 163].

Більшість членів Комітету експертів підтримала варіант II B, який вважався оптимальним та реалістичним для реалізації до 1980 року. Однак, депутати Сейму обрали партійно-урядовий проект, який згадана комісія рекомендувала найменше. 13 жовтня 1973 року прийнято закон «У справі національної системи освіти» («W sprawie systemu edukacji narodowej»), у преамбулі якого зазначено: «У двохсоту річницю створення Комісії національної освіти комісії Сейм Польської Народної Республіки, – звертаючись до світлих і прогресивних традицій народу та прагнучи забезпечити всебічний розвиток зростаючого покоління, підготувати висококваліфікованих фахівців для національної економіки, що динамічно

розвивається, та підвищити рівень загальної та професійної освіти суспільства, – приймає закон щодо подальшого розвитку системи освіти в нашій країні» [20, с. 537]. Йшлося про запровадження десятирічної уніфікованої універсальної школи, яка мала б охоплювати як початкову, так і середню ланки.

Найбільш суперечливою ідеєю була ліквідація середніх шкіл. У суспільстві панувало сприйняття середніх шкіл як ланки, що давала можливість підготуватись до здобуття вищої освіти. Законом така перспектива звужувалась до кількісно обмеженої групи переможців олімпіад, випускників професійно-технічних навчальних закладів, а також випускників десятирічної школи після принаймні двох років зразкової роботи або військової служби. Тільки завершення дворічного вивчення спрямованої спеціалізації мали на меті дозволити випускнику подати заявку на вступ до середньої школи.

Влада розпочала реалізовувати свій план у 1976 році, попри критику численних соціальних та професійних груп [26, с. 234–235]. Проте під тиском громадськості очільники Польської Народної Республіки були змушені вдаватися до поступок, у тім числі й відмовитись від реформи освіти, яка протривала один рік. Збурення в суспільстві спровокував значною мірою той факт, що влада не використовувала належним чином напрацювання експертів, які розробляли

шляхи розвитку системи освіти з групи, економічні, освітні, благодійні урахуванням запитів польського народу. «Соціальні події 1980–81 років призвели, – акцентував Тадеуш Левовіцкі, – до призупинення системної реформи, запланованої на протипагу думці експертів та багатьох соціальних груп. Досвід цих років, однак, зримо показав, що освітні реформи стають дедалі більше сферою діяльності політиків, а роль педагогів (чи ширше – експертів) підлягала маргіналізації. Подальші події підтвердили тенденцію до відриву реформаторських задумів і діяльності державної адміністрації від поглядів і пропозицій експертів» [13, с. 64–65]. Отже, влада повернулась до моделі освіти, яку визначав Закон про освіту від 1961 року й яка базувалась на восьмикласній початковій школі. У цьому зв'язку слід наголосити: сучасна система освіти Польщі має свою передісторію, що сягає 70-х рр. ХХ ст., коли в країні над Віслою постав опозиційний освітній рух.

Загалом демократичну опозицію Польщі, яка діяла в 1976–1989 рр., справедливо вважають феноменом польського громадянського суспільства [7, с. 34]. Особливості цього унікального явища, що не мало аналогів в інших країнах Східної Європи з огляду на його полівимірність, Юліта Рунц пояснює в такий спосіб: «...у Польщі утворилася доволі багата на форми система соціальних ініціатив (екологічні

товариства, політичні клуби, академічні спілки) зі значими внутрішніми відмінностями. Отже, ми мали справу з процесом повільного формування основ громадянського суспільства» [17, с. 87].

Діяльність опозиційного освітнього руху була своєрідною формою опору тогочасній тоталітарній системі. На думку Богуслава Сліверського, йшлося про «можливість емансипації суспільство до формування компетенцій брати участь у політичній трансформації» [18, с. 30]. Значною мірою це явище дотичне до Католицької Церкви як символу трансцендентних соціально-моральних цінностей [5, с. 703]. Доцільно відзначити той факт, що згадані опозиційні та дисидентські сили очолили не представники освітньої ланки, а головно політики. З-поміж них виокремимо, у першу чергу, таких діячів, як уродженець Львова, майбутній міністр праці та соціальної політики (1989–1991; 1992–1993) Яцек Куронь (1934–2004), а також Адам Міхнік, від 1989 головний редактор видання «Газета виборча», та Владислав Фрасинюк, лідер партії «Унія свободи» в 2001–2005 рр. У серпні 1980 року відбувся робітничий протест, який і ознаменував перебудову системи освіти: скасовано шкільну реформу, що не відповідала суспільним очікуванням, і знижено робоче навантаження педагогічних

працівників. Того ж року було засновано професійну спілку «Солідарність» (Związek Zawodowy «Solidarność»), «Польське педагогічне товариство» (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne) та «Комітет захисту прав дитини» (Komitet Ochrony Praw Dziecka).

На освітню політику 80-х рр. у Польщі, на думку Чеслава Банаха, вплинули передусім два явища: «...по-перше, пошуками й спробами реформування національної системи освіти у 70-х роках («Доповідь про стан освіти в ПНР», Ухвала Сейму ПНР від 13 жовтня 1973 р. стосовно національної системи освіти) й, по-друге, – критична оцінка стану освіти, умов реалізації освітніх завдань, що призвело до припинення реалізації структурної реформи шкільної системи ухвалою Сейму від 26 січня 1982 року» [3, с. 3]. До активізації впровадження нового бачення освітнього процесу суттєво спричинився видатний польський мислитель, культуролог і педагог Богдан Суходольскі (1903 – 1992), який ініціював проведення міждисциплінарної конференції «Польща 2000», що проводилась упродовж 1981 – 1988 рр. Усе це підтверджує той факт, що суспільні передумови значною мірою пов'язані з соціальною структурою, її трансформаціями та їхнім впливом на систему освіти та виховання.

Функціонування системи освіти залежить в основному від цілей і завдань, які

суспільство встановить для нього. Освітня політика як істотна частина державної політики полягає у втручанні держави у процеси навчання окремих осіб та соціальних груп. У своїй праці «Про зміни в освіті. Контексти, загрози й можливості» («O zmianach w edukacji. Konteksty, zagrożenia i możliwości») Тереса Гейніцка-Безвіньска розрізняє залежно від масштабів цього втручання наступні її підвиди: а) ліберальна політика; держава незначною мірою бере участь в організації, функціонуванні, фінансуванні та нагляді за шкіл, прийнятті принципів вільного освітнього ринку; б) демократична політика; державний інтервенціонізм приймається в сфері освіти з різними формами виконання обов'язку навчання, але за чітко встановленими принципами фінансування та відбору; в) рестриктивна політика; держава повністю контролює шкільну систему, розробляє контрольний апарат, навчальні програми та плани, напрямки діяльності вчителів [8, с. 65].

Висновки. Наприкінці 80-х рр. – початку 90-х рр. ХХ століття в Республіці Польща постала нагальна потреба впровадження радикальних змін у державну систему освіти, яка була позначена впливом рестриктивної політики. Держава мала тотальний контроль над освітнім сектором, уніфікуючи при цьому навчальні програми та плани. Таким чином, корективні заходи

відбувались на тлі успадкованих управлінських рішень від попередньої політичної системи. Відповідно цей процес вимагав створення правових, структурних та організаційних основ для проведення освітньої демократичної політики.

Список використаних джерел

1. Adamski W. Edukacja w okresie transformacji: analiza porównawcza i propozycje modernizacji kształcenia zawodowego w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 1993. 163 s.
2. Antosik S. Od upolitycznienia do edukacji obywatelskiej w szkole. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1992. 182 s.
3. Banach Cz. Oświata polska w latach osiemdziesiątych. Warszawa: WSiP, 1984. 103 s.
4. Dekret z dnia 23 marca 1956 r. o obowiązku szkolnym. *Dziennik Ustaw*. 1956. Nr 9. S. 53–54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19560090052/O/D19560052.pdf>
5. Eisler J. Polska Rzeczpospolita Ludowa – szkic do rozważań o laicyzacji państwa. *Kwartalnik Historyczny*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Warszawa Instytut Pamięci Narodowej, 2015. Rocznik CXXII. S. 701–729.
6. Eisler J. Polski rok 1968. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2006. 809 s.
7. Habigier-Pipska G. Polityka edukacyjna w procesie reformowania ustroju współczesnej Polski (1989 – 2005). Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 2015. 253 s.
8. Hejnicka-Bezwińska T. O zmianach w edukacji. Konteksty, zagrożenia i możliwości. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej, 2000. 196 s.
9. Jarosz D. Główne kierunki działalności państwa w zakresie stalinizacji wychowania w Polsce w latach 1948–1956. *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. 1998. Nr 2. S. 103–140.
10. Krasuski J. Ważniejsze problemy oświaty i szkolnictwa w 40-leciu Polski Ludowej / Główne problemy oświaty i wychowania na Kielecczyźnie w 40-leciu PRL / Pod red. J. Krasuskiego, Z. Ruty. Kielce, 1987. S. 11–23.
11. Kuberski J. Aktualne problemy polityki oświatowej. Warszawa: KiW, 1973. 193 s.
12. Kupisiewicz Cz. O reformach szkolnych: wybór rozpraw i artykułów z lat 1977 – 1999. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Żak», 1999. 351 s.

-
13. Lewowicki T. Pedagogika i reformy oświatowe – wyzwania, inspiracje, rozczarowania i nadzieje / Pedagogika wobec przemian i reform oświatowych / Red. G. Miłkowska-Olejniczak, K. Uździcki. Zielona Góra: WSP, 2000. S. 65–89.
14. Moraczewska B. Szkolnictwo polskie w latach 1945–1975 z uwzględnieniem miasta Włocławka. Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, 2010. 446 s.
15. Raport o stanie oświaty w PRL. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. 480 s.
16. Rozporządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 25 listopada 1982 r. w sprawie zasad sprawowania nadzoru pedagogicznego, szczegółowego wykazu stanowisk oraz zakresu obowiązków i uprawnień nauczycieli sprawujących nadzór pedagogiczny. *Dziennik Ustaw*. 82.37.246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1982-37-248,16791050.html>
17. Runc J. Zorganizowane interesy polskiego społeczeństwa / Transformacja systemowa w Polsce / Red. Zbigniew Blok. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1993. S. 84–90.
18. Śliwerski B. Polityka resortów edukacji w posocjalistycznej Polsce jako czynnik erozji kapitału społecznego. *Studia edukacyjne*. 2012. Nr 22. S. 29–48.
19. Stremecki M. Tysiąc latki mają 50 lat. *Mówią Wieki*. 2015. Nr 10. S. 60.
20. Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 października 1973 r. w sprawie systemu edukacji narodowej. *Monitor Polski*. 1973. Nr 44. S. 537–543 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19730440260/O/M19730260.pdf>
21. Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki. *Dziennik Ustaw*. 1952. Nr 6. S. 57–63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19520060038/O/D19520038.pdf>
22. Wagner B. Strategia wychowawcza w PRL. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2018. 262 s.
23. Wojna R. Leksykon XX wieku: najważniejsze wydarzenia. Warszawa: Książka i Wiedza, 2000. 454 s.
24. Zahorska M. Szkoła: między państwem, społeczeństwem a rynkiem. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2002. 328 s.
25. Zajda J., Freeman K. Ethnicity and Gender In Education: Introduction / Ethnicity and Gender in Education: Cross-Cultural Understandings / Ed. by Joseph Zajda, Kassie Freeman. New York: Springer, 2009. P. XIII–XXII.
26. Zdański J. Polityka oświatowa w Polsce w latach 1949–1973. *Prace naukowe*
-

Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

Seria: Res Politicae. 2007. T. II. S. 225–243.

27. Holonič, J., Khymynets, V.V.,
Ecological and economic principles of
sustainable development of the Carpathian
Euroregion, Acta Oeconomica Cassoviensia. -
Roč. 6, č. 2 (2013), s. 112-126 ISSN 1337-6020

DETERMINATION OF ACCOUNTING ORGANIZATION'S OPTIMUM MODEL AT RAILWAY TOURIST COMPANY IN DEPENDS ON TYPE OF MANAGEMENT

Martseniuk L., N. Bozhok, T. Charkina,

Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan
(Dnipro), Ukraine

Reviewers: Palinchak Mykola, Ukraine, Hutta Andrej, Slovakia

ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ЗАЛІЗНИЧНІЙ ТУРИСТИЧНІЙ КОМПАНІЇ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ

Анотація. Виділено ключові аспекти організації бухгалтерського обліку на підприємствах, що займаються організацією залізничного туризму вузькими коліями, в залежності від їх моделі управління. В залежності від моделі управління, що притаманна тому чи іншому підприємству туристичного бізнесу, необхідно обрати таку систему організації бухгалтерського обліку, яка б забезпечила їх економічну діяльність таким чином, щоб отримати позитивний економічний ефект. Проаналізувавши чотири основні моделі управління туристичним бізнесом при організації залізничного туризму вузькоколійними залізницями, вид діяльності суб'єктів господарювання та інформаційні потреби внутрішніх і зовнішніх користувачів, запропоновано чотири моделі організації бухгалтерського обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, організація, залізничний туризм, модель управління, облікова політика, форма організації обліку, документооборот, план рахунків.

JEL Classification: G32, M41, R40

Формул: 0; рис.: 7, табл.: 1, бібл.: 22

DETERMINATION OF ACCOUNTING ORGANIZATION'S OPTIMUM MODEL AT RAILWAY TOURIST COMPANY IN DEPENDS ON TYPE OF MANAGEMENT

Abstract. The aim of the article is analysis of accounting organization's system at special tourism businesses in depends on model of management.

The results of the analysis. Organization of accounting is one of the most important terms for effective management and achievement of commercial success. This rule applies to all companies including special enterprises, which are engaged in the organization of railway tourism. Managers of these enterprises choose system of accounting organization, which has to provide positive financial result of enterprises activity, in depends on model of management. Researchers have offered four models of management for special enterprises, which make traffic across narrow-gage railroad. The first model involves creation of a structural division in railway joint stock company «Ukrzaliznytsia». This special division will provide transfer service for tourists on narrow tracks. In this case the organization of accounting will be created with rules of joint stock company «Ukrzaliznytsia». It means that joint-stock company chooses for its divisions accounting policy, form of accounting and system of management accounting. The second model of management for tourism companies is creation of subsidiary enterprise (legal entity), which is a part of joint stock company «Ukrzaliznytsia». In this case accounting will be done by independent accounts department, but this department will use accounting policy of joint-stock company. It is necessary for creating consolidated financial reporting. The third and fourth options of management model in tourism railway enterprise provide creation of the independent separate

enterprise – the legal entity. Besides joint stock company «Ukrzaliznytsia» is founder and co-owner of this separate enterprise at the third variant. But organization of accounting in those two variants is the same. When the independent railway travel agency is created, firstly, we have to consider activity's features of the enterprise and processing technology of accounting data. Secondly, we have to approve accounting policy of the enterprise, chard of accounts and flow of documents. Thirdly, we have to choose system of accounting. And finally, we have to create system of management accounting and control.

Conclusions and perspectives for further researches. In this research organization of accounting in special enterprises, which are engaged in the organization of railway tourism, in depends on model of management are examined at the first time. It is given opportunity to have true and fair information about economic activities of company in the future. At each enterprise correctly organized accounting has to conform to all basic legitimate principles. Control and analysis of economic activity also depends on accounting. And this information is used for making management decisions. For this reason it is necessary to continue researches of this theme.

Keywords: accounting, organization, railway tourism, model of management, accounting policy, system of accounting, chard of accounts, flow of documents.

JEL Classification: G32, M41, R40

Определение оптимальной модели организации бухгалтерского учета в железнодорожной туристской компании в зависимости от модели управления

Аннотация. Выделены ключевые аспекты организации бухгалтерского учета на предприятиях, занимающихся организацией железнодорожного туризма узкоколейками, в зависимости от модели управления. В зависимости от модели управления, которая присущая тому или иному предприятию туристического бизнеса, необходимо выбрать такую систему организации бухгалтерского учета, которая бы обеспечила экономическую деятельность таким образом, чтобы получить положительный экономический эффект. Проанализировал четыре основные модели управления туристическим бизнесом при организации железнодорожного туризма узкоколейной железной дорогой, вид деятельности субъектов хозяйствования и информационные потребности внутренних и внешних пользователей, предложено четыре модели организации бухгалтерского учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, организация, железнодорожный туризм, модель управления, учетная политика, форма организации учета, документооборот, план счетов.

Постановка проблемы. Туризм є однією з найбільших і динамічних сфер економіки, високі темпи розвитку якого та збільшення обсягів валютних надходжень активно впливають на різні сектори національної економіки, що сприяє формуванню власної туристичної індустрії.

Особлива увага сьогодні приділяється організації залізничного туризму в Україні. Цей напрямок розвитку бізнесу в нашій країні є недостатньо розвиненим проте має серйозні перспективи через досить велику кількість рекреаційних ресурсів та добре розвинену мережу залізниць. Поява підприємств, що займаються організацією турів залізницями, зумовлює необхідність дослідження організації бухгалтерського обліку на них.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [1] дає визначення бухгалтерського обліку як процесу виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Відобразити діяльність підприємств без бухгалтерського обліку дуже складно, оскільки він дає інформацію про всі засоби підприємства і джерела їх формування, всі господарські процеси і результати діяльності.

Бухгалтерський облік зобов'язані вести всі юридичні особи, утворені відповідно до законодавства України, незалежно від організаційно-правових форм і форм власності, а також представники іноземних суб'єктів господарської діяльності. Організація бухгалтерського обліку на підприємстві починається з початку його створення та забезпечує його ефективну діяльність. В сучасних умовах функціонування підприємств, організація бухгалтерського обліку набуває особливого значення, оскільки саме вона є однією з найважливіших умов ефективного управління сучасними підприємствами і досягнення комерційного успіху. При цьому підприємства, що займаються організацією залізничного туризму, не є винятком. В залежності від моделі управління, що притаманна тому чи іншому підприємству туристичного бізнесу, необхідно обрати таку систему організації бухгалтерського обліку, яка б забезпечила їх економічну діяльність таким чином, щоб отримати позитивний економічний ефект.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В сучасній вітчизняній науковій літературі питання організації бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах розглянуті досить широко.

Зокрема Балченко З. А. [2], Гура Н. О. [3] та Колісник Г. М. [4] у своїх працях дають

загальну характеристику туристичних підприємств як суб'єктів господарювання відповідно до законодавства України. Також в їх працях наведені особливості бухгалтерського обліку підприємств, що задіяні у туристичній діяльності. Проте слід сказати, що автори не приділяють достатньої уваги системі організації обліку на туристичних підприємствах та не розглядають яким же чином повинна формуватися облікова політика на них.

Однак досить багато вітчизняних науковців у своїх працях розглядають проблеми і перспективи розвитку систему бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах. Зокрема Хорунжак Н. М. [5] розглядає особливості туристичної діяльності, які суттєво впливають на організацію обліку, та наголошує на необхідності застосування комп'ютерних програм для ведення обліку. Все це на думку автора дозволить сформувати якісну інформаційну базу управління туристичною діяльністю.

Дослідження організації і методики бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах є одним із пріоритетних напрямків досліджень українських науковців. Зокрема Іванишина Є. М. та Білан М. П. у своїй роботі [6] розглядають особливості обліку на туристичних підприємствах з урахуванням норм Податкового кодексу України. Авторі приділяють увагу

порівнянню визначень суб'єктів туристичної діяльності в податковому та туристичному законодавстві, які мають певні неузгодженості. Це, на думку авторів, може привести до неточностей у веденні обліку та потребує удосконалення.

Особливості організації обліку у суб'єктів туристичної діяльності розглянуто науковцем Рошко Н. Б. [7, 8]. У своїх дослідженнях автор формує завдання бухгалтерського обліку на підприємствах туристичної сфери, які зводяться до 3 основних моментів:

- формування повної достовірної інформації про діяльність туристичного підприємства та його майновий стан;
- забезпечення контролю за виконанням матеріальних, трудових та фінансових ресурсів;
- своєчасне попередження негативних явищ в господарсько-фінансовій діяльності та виявлення резервів.

Для цього автор називає основні етапи організації бухгалтерського обліку у суб'єктів туристичної діяльності. Слід сказати, що вони не відрізняються від тих етапів, які застосовуються промисловими та іншими підприємствами:

- визначення облікової політики;

– вибір форми бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей діяльності і технології обробки даних;

– розробка системи і форми внутрішньогосподарського обліку, звітності та контролю господарських операцій;

– затвердження правил документообігу та технології обробки облікової інформації.

Однак певні особливості все ж є, і вони потребують подальших досліджень.

Бондар В. та Швець В. Г. [9] зазначають, що організація бухгалтерського обліку в туризмі значною мірою обумовлена особливостями цієї сфери економіки та видом діяльності суб'єкта господарювання (тур агент чи туроператор). Зокрема, автори досліджують процес формування доходів та витрат туристичної діяльності та пропонують формувати робочі плани рахунків суб'єктів туристичної діяльності так, щоб виділяти окремі субрахунки для обліку витрат на виробництво туристичних послуг та собівартості їх реалізації. Це дозволить, на думку авторів, регламентувати та згрупувати інформацію про туристичну діяльність підприємства та підвищити її ефективність.

Вагомий внесок в теоретичну розробку проблем організації і ведення бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах внесли вчені, роботи яких представлені в табл. 1

Таблиця 1 – Наукові доробки у сфері бухгалтерського обліку туристичної діяльності

Автор	Наукові доробки
Богданова Ж. А. [10]	У дослідженні автора зроблено наступні доробки щодо розробки методики бухгалтерського обліку діяльності суб'єктів туристичної діяльності на базі їх класифікації з урахуванням критерію відношення до туристичного продукту. На основі класифікації виділено дві основні групи суб'єктів, бухгалтерський облік яких принципово відрізняється – споживачі та виробники. Авторка звертає увагу, що відображення операцій з придбання туристичного продукту в бухгалтерському обліку здійснюється тільки у суб'єктів, які є юридичними особами. Туристичний продукт зараховується на баланс за вартістю придбання (без урахування ПДВ) та відображається на рахунку 331 «Грошові документи в національній валюті». Неточність облікового відображення понесених туристичним оператором витрат у процесі створення туристичного продукту, на думку автора, зумовлює завищення їх собівартості. З метою правильного відображення таких витрат і достовірного формування собівартості туристичного продукту, Богданова Ж. А. пропонує здійснити аналітичний поділ рахунку 23 «Виробництво» (залежить від специфіки діяльності туристичного оператора – наявності власної матеріальної бази, надання інших послуг, окрім реалізації туристичного продукту тощо): 231 «Створення туристичного продукту»; 232 «Надання екскурсійних послуг»; 233 «Надання інших послуг» (оформлення закордонного паспорта і віз, замовлення авіаквитків, бронювання готелів, транспортне обслуговування тощо).
Шейкха Нісрат Сабір [11]	В даній роботі представлено розробку організаційно-методичних рішень щодо удосконалення облікової моделі на основі комплексного підходу, що буде сприяти розвитку туристичної діяльності в Іранському Курдистані. Для цього автор запропонував застосувати методику фінансового обліку для підприємств туристичної галузі, яка використовується в Україні, але з урахуванням особливостей ісламської системи обліку.

Момонт Т. В. [12]	<p>В даному дослідженні автор розглядає систему організації бухгалтерського обліку в умовах диверсифікації діяльності суб'єктів туристичної діяльності, дає чітке визначення поняття туристична індустрія та характеризує її суб'єктів. Це дає можливість виділити характерні особливості функціонування підприємств сфери туризму для цілей їх подальшого врахування в бухгалтерському обліку. Автор також приділяє увагу безпосередньо методиці бухгалтерського обліку, формуванню робочого плану рахунків на підприємствах туристичної індустрії та вказує на особливості формування на них облікової політики.</p>
Височас О. С. [13]	<p>Дана робота є досить ґрунтовним дослідженням з бухгалтерського обліку у сфері туризму. В ній обґрунтовано напрями модернізації концепції обліку в туристичній сфері та розроблено концептуальні засади розвитку інформаційної функції бухгалтерського обліку.</p> <p>Слід відмітити, що автор чітко сформував методологічні засади облікового відображення економічних наслідків співпраці туристичних компаній з готелями і транспортними компаніями та розширив методологічний підхід до відображення в бухгалтерському обліку наслідків реалізації функціонально-інтеграційних зв'язків туристичних підприємств. Особливої уваги заслуговує розробка базових компонентів моделі списання витрат туристичного оператора на основі маркетингової концепції за етапами життєвого циклу туристичного продукту, обґрунтування концептуальних засад бухгалтерського обліку в суб'єктів, що здійснюють туристичну діяльність, через його інтегрування в підсистему сервісної логістики та синхронізацію процесів з використанням спільних інформаційних ресурсів. Також автором приділено увагу теоретичному обґрунтуванню напрямів розвитку бухгалтерського обліку згідно з принципами ціннісно-орієнтованого менеджменту.</p>

Отже проаналізувавши роботи вони зводяться до вирішення наступних вітчизняних вчених можна сказати, що всі питань:

– загальна система бухгалтерського обліку в туризмі та проблеми і перспективи її розвитку;

– організація обліку у суб'єктів туристичної діяльності;

– методика обліку у суб'єктів туристичної діяльності;

– побудова фінансового, податкового та управлінського обліків як складових єдиної системи організації бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах.

Закордонні вчені також досліджують питання, що стосуються побудови та методології бухгалтерського обліку у туристичній сфері.

Одним із таких досліджень є робота португальських вчених [14]. В даній роботі авторами було зроблено аналіз наукових доробок у сфері туристичного та готельного бізнесу за період з 2005 року по 2015 рік. Автори розглядали роботи за трьома основними групами: менеджмент та управління, фінанси та бухгалтерський облік. Всі статті, що були досліджені, входили до наукометричної бази Scopus.

Провівши цей аналіз, автори дійшли висновків, що сфера фінансового обліку є найменш дослідженою темою в туристичній галузі. Зокрема досліджуються такі аспекти, як витрати та їх скорочення, формування єдиної системи рахунків для готельних

господарств, формування фінансової звітності, управління доходами туристичних підприємств. При цьому автори зазначають, що фінансовий облік дає широке уявлення про економічну та фінансову ситуацію на підприємствах загалом, що є ключовою інформацією, яка дозволяє приймати найбільш відповідальні рішення про подальшу діяльність. Саме тому науковцям слід поглибити дослідження в цій сфері.

Досить багато досліджень, що стосуються фінансового обліку на підприємствах туристичної діяльності проведено в Узбекистані Темирхановою М. Д. [15, 16, 17]. У своїх роботах авторка досліджує питання формування облікової політики на підприємствах туристичної сфери на базі міжнародних стандартів. Вона вважає це досить важливим аспектом розвитку фінансового обліку, оскільки саме адекватна облікова політика дозволить надавати користувачам достовірну інформацію про діяльність туристичних підприємств. Також, як зазначає автор, це дасть можливість удосконалити відображення доходів та витрат для побудови оптимальної системи оподаткування, а формування звітності за міжнародними стандартами внесе зміни в оцінку фінансового стану туристичних підприємств.

Ще одним цікавим дослідженням є робота Майкла Бекаріса [18]. Автори цієї

статті наголошують на необхідності конструктивного підходу до управління витратами готелів в період інерції (період, коли готелі не працюють на прийом туристів). Для цього авторами запропоновано дієву модель управлінського обліку, яку могли б застосувати готелі для оптимізації витрат. Все це дасть можливість надавати акціонерам, постачальникам, банкам та іншим користувачам правдиву інформацію щодо фінансового стану підприємств, а також здійснювати дієве бюджетування.

Слід зазначити, що більшість досліджень закордонних вчених стосуються сфери готельного бізнесу взагалі, та управлінського обліку зокрема. Що дозволяє стверджувати, що дослідження в області фінансового обліку на підприємствах, що займаються організацією перевезень туристів вузькими коліями, є досить актуальним.

Мета дослідження. Метою даної статті є аналіз особливостей організації бухгалтерського обліку на підприємствах, що займаються організацією залізничного туризму, в залежності від обраної моделі управління туристичним бізнесом.

Основні результати дослідження. Організація бухгалтерського обліку на підприємствах, що займаються організацією

залізничного туризму залежить від моделі управління туристичним бізнесом. На сьогодні науковцями в роботі [13] було встановлено чотири такі моделі:

– організація в структурі АТ «Українська залізниця» структурного відокремленого підрозділу для виконання туристичних перевезень;

– організація в структурі АТ «Українська залізниця» дочірнього підприємства – юридичної особи для виконання туристичної діяльності;

– організація незалежних самостійних підприємств – юридичних осіб за участю АТ «Українська залізниця» та інших власників;

– організація самостійних підприємств – юридичних осіб, які орендують для організації залізничних перевезень нитку графіку.

Розглянемо яким чином буде організовано бухгалтерський облік для кожної моделі окремо.

Перша модель передбачає утворення окремого структурного підрозділу з надання трансферних послуг по вузьким коліям (рис. 1).

Рисунок 1 – Варіант 1. Структурна схема підпорядкованості окремого структурного підрозділу (дивізіону) з перевезень туристів по звичайним та вузьким коліям АТ «Укрзалізниця», Джерело: [19]

Як бачимо з рис. 1 відокремлений структурний підрозділ (дивізіон) з перевезень туристів по звичайним та вузьким коліям буде підпорядковуватися Дирекції (управлінню) туристичних перевезень, яка в свою чергу буде входити до складу Департаменту пасажирських перевезень у далекому сполученні. При такій схемі управління до функцій основною господарською діяльністю структурного підрозділу будуть організація трансферних перевезень організованих та індивідуальних туристів по звичайним та вузьким коліям, а також надання окремих послуг з організації харчування туристів в поїзді під час подорожі та в місцевих вокзалах. В даному випадку організація бухгалтерського обліку на підприємстві буде здійснюватися як у звичайному виробничому структурному підрозділі, що входить до складу АТ «Українська залізниця».

Тобто, по-перше, бухгалтерський облік буде здійснюватися з використанням облікової політики АТ «Українська залізниця». По-друге, вибір форми бухгалтерського обліку здійснює керуючий орган, тобто Дирекція (управління) туристичних перевезень. Оскільки на залізничному транспорті можуть застосовуватися дві форми організації бухгалтерського обліку, то Дирекція може обрати або децентралізовану або централізовану форми в залежності від обсягів виробництва, складності облікових робіт та кількості працюючих у підрозділі робітників.

При децентралізації на кожному виробничому структурному підрозділі, що має самостійний баланс, створюється бухгалтерія, що виконує облік операцій тільки цього підприємства. Вона називається простою і веде весь бухгалтерський облік,

здійснює поточний контроль операцій, складає фінансову звітність і представляє її у вищестоящу організацію (в нашому випадку Дирекцію (управління) туристичних перевезень). Там на підставі звітів всіх підприємств, що входять до її складу, а також звіту по власних організаціях складається зведений звіт, який передається у фінансову службу Департаменту пасажирських перевезень у далекому сполученні. При централізації обліку обробка первинної інформації ведеться в централізованій бухгалтерії, яка зорганізується при Дирекції (управлінні) туристичними перевезеннями і обслуговує виробничі структурні підрозділи, що входять до складу дирекції, виконуючи для них всі види облікових робіт, включаючи складання фінансової звітності.

По-третє, форма і система внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності та контролю господарських операцій, а також правила документообороту

та технології обробки облікової інформації у відокремленому структурному підрозділі (дивізіоні) з перевезень туристів по звичайним та вузьким коліям формується в залежності від форми організації бухгалтерського обліку (централізована чи децентралізована) та на базі внутрішніх нормативних документів АТ «Українська залізниця» таких, як Облікова політика, План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій залізничного транспорту України, Порядок економічних взаємовідносин на залізничному транспорті України, Номенклатура витрат з основних видів економічної діяльності залізничного транспорту України. В таких умовах схема організації бухгалтерського на відокремленому структурному підрозділі з перевезень туристів по звичайним та вузьким коліям буде виглядати як представлено на рис. 2.

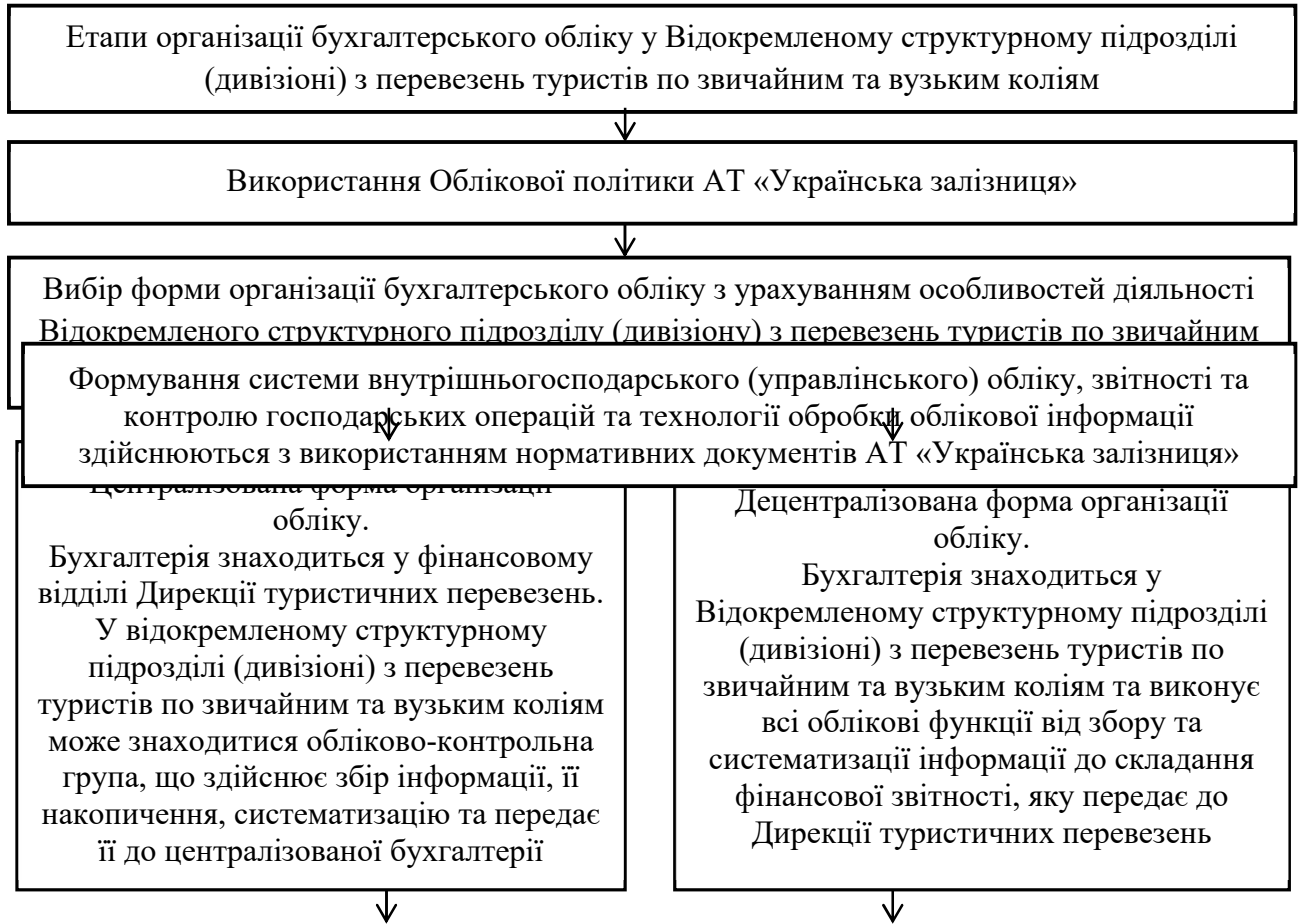

Рисунок 2 – Процес організації бухгалтерського обліку у Відокремленому структурному підрозділі (дивізіоні) з перевезень туристів по звичайним та вузьким коліям *Джерело: розробка Чаркіної Т.Ю.*

Другою моделлю управління діяльності (рис. 3). До складу такого туристичним бізнесом при організації підприємства будуть входити свої туристичні залізничного туризму є створення дочірнього екскурсійні бюро, готелі, ресторани, об'єкти підприємства – юридичної особи, що буде активного відпочинку, рекламні агенції тощо. займатися організацією туристичної

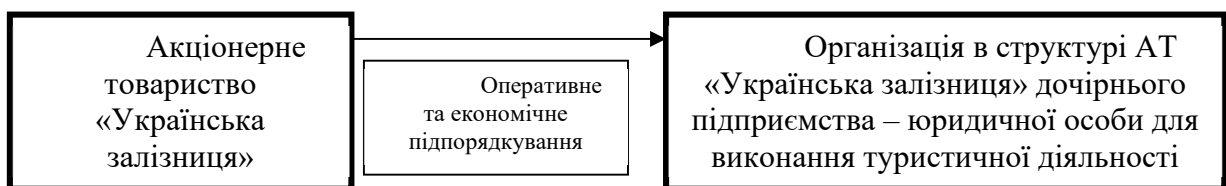

Рисунок 3 – Варіант 2. Структурна схема підпорядкування окремого дочірнього підприємства з перевезень туристів АТ «Українська залізниця». Джерело: [19]

Згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» дочірнє підприємство – це підприємство, яке перебуває під контролем материнського (холдингового) підприємства. При цьому відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку контроль буде здійснюватися при виконанні однієї з наступних умов, [20]:

– якщо холдингове підприємство буде володіти більше ніж 50% акцій корпоративного підприємства;

– або, якщо материнська компанія буде володіти пакетом менше 50%, але при цьому у буде мати право на більше ніж половину голосів, право управляти фінансовою і операційною політикою підприємства, право призначати або знімати більшість членів ради директорів або іншого відповідного органу відповідно до угоди з іншими інвесторами. Така ситуація складається в тому випадку, якщо решта частини акцій, що не належить даному інвестору, поділена між дрібними інвесторами.

В нашому випадку материнською (холдинговою) компанією є АТ «Українська залізниця», отже саме воно:

–буде формувати єдину фінансову, інвестиційну, виробничо-господарську та

науково-технічну політику щодо дочірнього підприємства, що буде займатися організацією туристичної діяльності;

–буде визначати напрямки та порядок використання прибутку дочірнього підприємства;

–буде затверджувати плани виробничого та соціального розвитку дочірнього підприємства.

Відповідно до чинного законодавства підприємства, що мають дочірні підприємства, окрім фінансових звітів про власні господарські операції, подають консолідовану фінансову звітність [21]. Консолідована фінансова звітність [22] – це звітність, яка відображає фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів юридичної особи та її дочірніх підприємств як одної економічної одиниці. Це означає, що бухгалтерський облік на материнському та дочірньому підприємствах має вестися з використанням одного набору принципів, методів та процедур для складання і подання фінансової звітності. Це означає, що і на материнському і на дочірньому підприємстві має бути однакова облікова політика.

Оскільки материнське підприємство здійснює формування фінансової та виробничо-господарської політики щодо

дочірніх підприємств, то можна структура бухгалтерії, порядок її роботи, стверджувати, що процес організації ступінь централізації та децентралізації. бухгалтерського обліку на дочірньому підприємстві повністю входить до компетенції материнської компанії. По-перше, материнське підприємство визначає які види обліку будуть здійснюватись на дочірньому підприємстві. По-друге, визначається технологія обліку дочірнього підприємства, тобто який план рахунків буде застосовуватись, яким чином буде здійснюватися документообіг, які реєстри бухгалтерського обліку будуть використовуватись на дочірньому підприємстві. По-третє, визначається

структура бухгалтерії, порядок її роботи, ступінь централізації та децентралізації. Останнім кроком в організації бухгалтерського обліку на дочірньому підприємстві є становлення системи внутрішнього контролю за його діяльністю. Як правило, це може бути організація служби внутрішнього аудиту, яка підпорядковується материнській компанії. Підсумовуючи усе вище сказане, можна представити процес організації бухгалтерського обліку на підприємстві, що займається туристичною діяльністю та є дочірнім підприємством АТ «Українська залізниця», графічно (рис. 4)

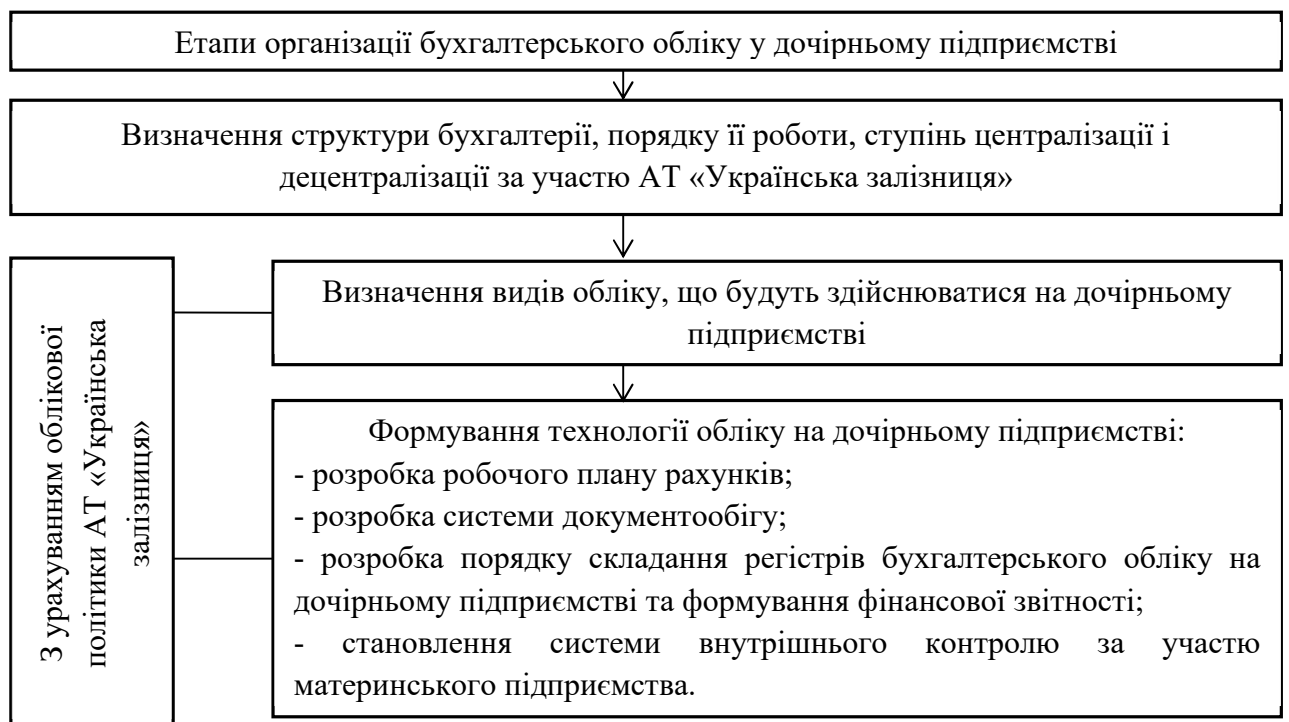

Рисунок 4 – Процес організації бухгалтерського обліку у дочірньому підприємстві АТ «Українська залізниця», що займається організацією туристичних подорожей залізничним транспортом. Джерело: розробка Чаркіної Т.Ю.

Третій варіант моделі управління підприємства виступає АТ «Українська туристичною залізничною компанією залізниця» (рис. 5), тобто воно має право на передбачає створення незалежного частину прибутку, що утворюється в процесі самостійного підприємства – юридичної діяльності туристичного підприємства. особи. При чому одним із засновників такого

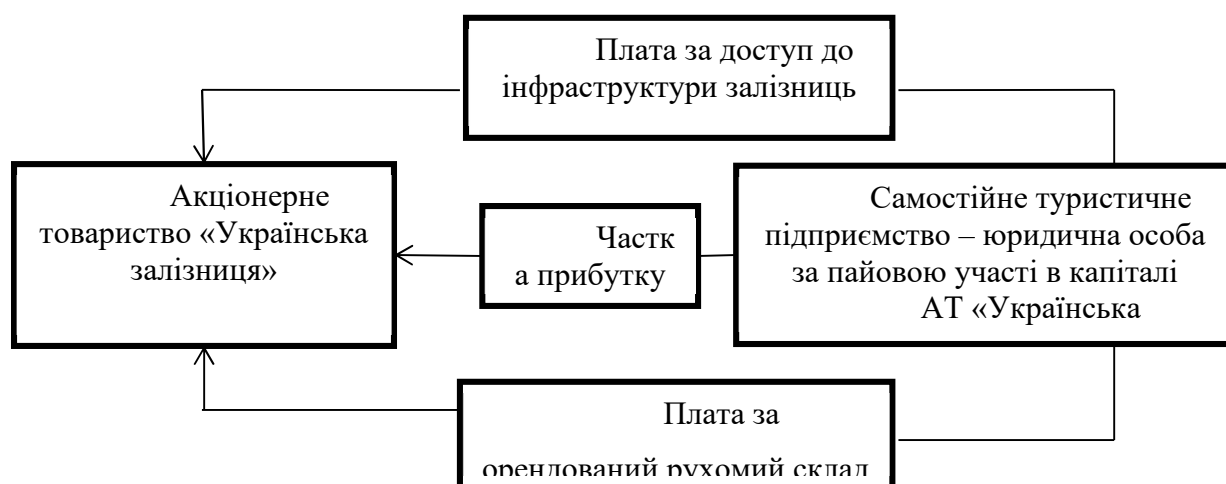

Рисунок 5 – Варіант 3. Схема взаємодії окремого самостійного туристичного залізничного підприємства, побудованого на пайовій участі в капіталі з АТ «Укрзалізниця». Джерело: [19]

Четвертий варіант моделі організації туристичної залізничної компанії, як і третій, передбачає створення незалежного самостійного підприємства – юридичної особи, але вже без участі АТ «Українська залізниця» (рис. 6).

Рисунок 6 – Варіант 4. Схема взаємодії окремого самостійного туристичного залізничного підприємства з АТ «Укрзалізниця». Джерело: [19]

При реалізації цього варіанта повністю ліквідується залежність нової туристичної компанії від АТ «Українська залізниця», що робить компанію повністю самостійною.

В даних двох випадках створене туристичне підприємство веде свою господарську діяльність окремо від АТ «Українська залізниця», при цьому воно сплачує усі необхідні кошти акціонерному товариству за використання залізничних колій, забезпечення організації руху поїздів, використання орендованого рухомого складу. Крім того новостворена компанія може мати свій сучасний рухомий склад.

Що ж стосується процесу організації бухгалтерського обліку при цих двох варіантах управління туристичним бізнесом, то він буде абсолютно ідентичний. При створенні незалежної туристичної компанії в першу чергу визначається її облікова політика, де прописується вся методологія відображення інформації про об'єкти обліку. На цьому етапі також затверджується робочий план рахунків та схема документообігу на підприємстві. По-друге, обирається форма ведення бухгалтерського обліку. При цьому враховуються особливості діяльності підприємства і технологія обробки облікових даних. Завершальним етапом є створення системи внутрішньогосподарського (управлінського) обліку та контролю господарських операцій (рис. 7).

Рисунок 7 – Процес організації бухгалтерського обліку на підприємстві, що займається організацією туристичних подорожей залізничним транспортом *Джерело: розробка Чаркіної Т.Ю.*

Висновки. Узагальнюючи проведене дослідження, можна сказати, що організація бухгалтерського обліку на підприємстві, що займається організацією туристичної діяльності при перевезенні туристів вузькоколійними залізницями, залежить від таких факторів як:

- модель управління туристичним бізнесом;
- вид діяльності суб'єкта господарювання;
- інформаційна потреба внутрішніх і зовнішніх користувачів.

Також слід пам'ятати, що від організації облікового процесу залежить контроль та аналіз роботи підприємстві, що займається організацією туристичної діяльності при

перевезенні туристів вузькоколійними залізницями. Це є основою для прийняття управлінських рішень. Тому бухгалтерський облік на даному підприємстві повинен відповідати всім основним принципам, що прописані у законодавстві. А це може забезпечити лише правильно організований обліковий процес.

Література

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність [Електронний ресурс]: Закон України від 16 липня 1999 року № 996 (зі змінами і доповненнями) Режим доступу – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Балченко З.А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України [Текст]: навч.

- посібн. / З. А. Балченко. – К. : Вид-во КУТЕП, 2006. – 232 с.
3. Гура Н. О. Облік видів економічної діяльності [Текст]: підручн. / Н. О. Гура. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 392 с.
4. Колісник Г. М. Бухгалтерський облік в туризмі [Текст]: навчальний посібник / Г. М. Колісник, Л. О. Гелей, Т. П. Данканич. — Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2016. — 140 с.
5. Хорунжак Н. М. Проблеми й перспективи розвитку системи обліку суб'єктів туристичної діяльності [Електронний ресурс] / Н. М. Хорунжак // Інноваційна економіка. – 2016. – № 5-6. – с. 199-205. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_5-6_35
6. Івашина Є. М. Особливості організації обліку в туристичній діяльності / Є. М. Івашина, М. П. Білан // Формування ринкових відносин в Україні. - 2012. - № 6. - С. 217-219. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_6_48
7. Рошко Н. Б. Організація обліку у суб'єктів туристичної діяльності [Електронний ресурс] / Н. Б. Рошко // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(4). – с. 343-353 – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(4\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(4)_39) ;
8. Рошко Н. Б. Методика обліку у туристичних операторів та туристичних агентів [Електронний ресурс] / Н. Б. Рошко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – Вип. 4. – с. 358-363. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2012_4_62
9. Боднар В. Організація бухгалтерського обліку діяльності підприємств туристичного бізнесу / В. Боднар, В. Г. Швець // Молодий вчений. - 2017. - № 11. - С. 1104-1107. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_267
10. Богданова Ж. А. Бухгалтерський облік і контроль туристичної діяльності: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / Ж. А. Богданова; Житомир. держ. технол. ун-т – Житомир, 2011. – 20 с.
11. Шейкха Нісрат Сабір Організаційно-методичні засади ведення бухгалтерського фінансового обліку туристичної діяльності [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / Шейкха Нісрат Сабір; Одес. нац. екон. ун-т – О., 2013. – 18 с.
12. Момонт Т. В. Методика та організація бухгалтерського обліку в умовах диверсифікації діяльності суб'єктів туристичної індустрії [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / Момонт Т. В. Житомир. держ. технол. ун-т – Житомир, 2016. – 24 с.
13. Височан О. С. Розвиток теорії та методології обліку у суб'єктів туристичної діяльності [Текст]: автореф. дис. док. екон.

- наук: 08.00.09 / О. С. Височан, Житомир. держ. технол. ун-т – Житомир, 2015. – 44 с.
14. Inna Sousa Paiva Research in hospitality management and accounting: a research synthesis and analysis of current literature and future challenges. / Inna Sousa Paiva, Paulo Reis and Isabel Costa Lourenço // Problems and Perspectives in Management – 2016. - Volume 14, Issue 4. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.14\(4\).2016.10](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.14(4).2016.10)
15. Temirkhanova Mo'tabar Juraevna The Role of Accounting Policies in Tourist Companies in the Development of the Economy of the Republic of Uzbekistan / Temirkhanova Mo'tabar Juraevna // Global Journal of HUMAN-SOCIAL SCIENCE: E-Economics – 2019. – Volume 19 Issue 6 Version 1.0 Режим доступу: <https://socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/download/2934/2823/>
16. Temirkhanova Mo'tabar Juraevna Features of Establishing Accounting Policy in Tourism Enterprises / Temirkhanova Mo'tabar Juraevna // Business and Economics Journal – 2018. – Volume 9 • Issue 2. doi:10.4172/2151-6219.1000353
17. Temirkhanova Mo'tabar Juraevna Improvements in Accounting and Analysis of Financial Results in Tourism Enterprises / Temirkhanova Mo'tabar Juraevna // Journal of Tourism & Hospitality – 2019. - Vol. 8 Iss. 4 No: 412 doi: 10.35248/2167-0269.19.8.412
18. Michail G. Bekiaris Approaches to Cost Accounting in Tourist Management / Michail G. Bekiaris, Stella A. Zounta and Theodoros A. Stavrinoudis // AIP Conference Proceedings – 2007. <https://doi.org/10.1063/1.2835929>
19. Марценюк Л. В. Визначення раціональної моделі управління залізничною туристичною компанією «Вузькоколійні залізниці» [Електронний ресурс] / Л. В. Марценюк // Технологический аудит и резервы производства. – 2016. – № 3(5). – с. 4-10. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2016_3\(5\)_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2016_3(5)_2)
20. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» [Електрон. ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 07.07.1999 № 163 (зі змінами і доповненнями) – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.
21. Порядок подання фінансової звітності [Електрон. ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2000 р. № 419 (зі змінами і доповненнями) – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-п>
22. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» [Електрон. ресурс]: Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 628 (зі змінами і доповненнями) – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>

23. Holonič, J., Khymynets, V.V., Ecological and economic principles of sustainable development of the Carpathian Euroregion, *Acta Oeconomica Cassoviensia*. - Roč. 6, č. 2 (2013), s. 112-126 ISSN 1337-6020

References

1. Ukraine, Verkhovna Rada. (1999, June 16). Pro bukhhaltenskyi oblik ta finansovu zvitnist. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

2. Balchenko, Z. (2006). *Bukhhalterskyi oblik v turyzmi i hoteliakh Ukrainy*. Kyiv: Vyd-vo KUTEP.

3. Hura, N. O. (2010). *Oblik vydiv ekonomichnoi diialnosti*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.

4. Kolisny`k, M. G., Gelej, L. O., & Dankany`ch, T. P. (2016). *Buxgalters`ky`j oblik v tury`zmi*. Uzhgorod, Ukraine: UzhNU «Goverla».

5. Khorunzhak , N. M. (2016). Problemy i perspektyvy rozvytku systemy obliku sub`iektiv turystychnoi diialnosti. *Innovatsiina ekonomika*, (5-6), 199-205. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_5-6_35

6. Ivashy`na, Y. M., & Bilan, M. P. (2012). Osobly`vosti organizaciyi obliku v tury`sty`chnij diyal`nosti . *Formuvannya Ry`nkovy`x Vidnosy`n v Ukrayini*, (6), 217–219. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_6_48

7. Roshko, N. B. (2012). Orhanizatsiia obliku u subiektiv turystychnoi diialnosti. *Ekonomichni nauky*, (9 (4)), oblik i finansy, 343-353. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(4\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(4)_39)

8. Roshko, N. B. (2012). *Metodyka obliku u turystychnykh operatoriv ta turystychnykh ahentiv*. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, (4), ekonomichni nauky, 358-363. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchetei_2012_4_62

9. Bodnar, V., & Shvez` , V. G. (2017). *Organizaciya buxgalters`kogo obliku diyal`nosti pidpry`yemstv tury`sty`chnogo biznesu*. *Molody`j Vcheny`j*, (11), 1104–1107. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_267

10. Bohdanova, Z. A. (2011). *Bukhhalterskyi oblik i kontrol turystychnoi diialnosti* (dissertation). Zhytomyr, Ukraine.

11. Sabir, S. N. (2013). *Orhanizatsiino-metodychni zasady vedennia bukhhalterskoho finansovoho obliku turystychnoi diialnosti* (dissertation).

12. Momont , T. V. (2016). *Metodyka ta orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku v umovakh dyversyfikatsii diialnosti subiektiv turystychnoi industrii* (dissertation). Zhytomyr, Ukraine.

13. Vysochan, O. S. (2015). *Rozvytok teorii ta metodolohii obliku u subiektiv turystychnoi diialnosti* (dissertation). Zhytomyr, Ukraine.

-
14. Inna Sousa Paiva, Paulo Reis and Isabel Costa Lourenço (2016). Research in hospitality management and accounting: a research synthesis and analysis of current literature and future challenges. *Problems and Perspectives in Management*, 14(4), 83-91. doi:10.21511/ppm.14(4).2016.10
15. Temirkhanova, M. J. (2019). The Role of Accounting Policies in Tourist Companies in the Development of the Economy of the Republic of Uzbekistan. *Global Journal of HUMAN-SOCIAL SCIENCE*, 19(6). Retrieved from <https://socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/download/2934/2823/>
16. Temirkhanova, M. J. (2018) Features of Establishing Accounting Policy in Tourism Enterprises. *Bus Eco J* 9: 353. doi:10.4172/2151-6219.1000353
17. Temirkhanova, M. J. (2019) Improvements in Accounting and Analysis of Financial Results in Tourism Enterprises. *J Tourism Hospit* 8: 412. doi: 10.35248/2167-0269.19.8.412
18. Bekiaris, M. G., Zounta, S. A., & Stavrinoudis, T. A. (2007). Approaches to Cost Accounting in Tourist Management. *AIP Conference Proceedings*, 963(2), 1078–1081. doi: 10.1063/1.2835929
19. Martseniuk, L. V. (2016). Vyznachennia ratsionalnoi modeli upravlinnia zaliznychnoiu turystychnoiu kompaniieiu «Vuzkokoliini zaliznytsi». *Tekhnolohycheskyi audyt y rezervi proyzvodstva*, (3(5)), 4-10. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2016_3\(5\)_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2016_3(5)_2)
20. Ukraine, Ministerstvo finansiv Ukrainy. (1999, July 07). Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 19 «Obiednannia pidpriemstv» . Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>
21. Ukraine, Kabinet Ministriv Ukrainy. (2000, June 28). Poriadok podannia finansovoi zvitnosti. Retrieved, from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-п>
22. Ukraine, Ministerstvo finansiv Ukrainy . (2013, June 27). Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 2 «Konsolidovana finansova zvitnist». Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>
23. Holonič, J., Khymynets, V.V., Ecological and economic principles of sustainable development of the Carpathian Euroregion, *Acta Oeconomica Cassoviensia*. - Roč. 6, č. 2 (2013), s. 112-126 ISSN 1337-6020
-

**THE ROLE OF THE STUDENT SCIENTIFIC SOCIETY IN
PREPARING NURSES**

Zabolotnov V.A., Khvatova O.A., Schedina Y.P., Stanciak J.,

MHEI “Zhytomyr Medical Institute”

*Comenius University in Bratislava, Faculty of Education Department of Social
Work, Slovakia*

Reviewers: Kryński, Andrej, Czestochowa, Poland, Shatylo Victor, Ukraine

Abstract. *At the stage of development of higher medical education system, one of the leading directions of formation of qualitative level of vocational training is involvement of students in research work. The student science society (SSS) is an important link in the training of nurses with higher levels of nursing education.*

The purpose of the study is to analyze the role of the student scientific society in the preparation of specialists in nursing on the example of Zhytomyr Medical Institute.

Materials and methods. The analysis of the work of the student scientific society for three years was carried out: the number of participants, meetings of the SSS, reports, participation in conferences of different levels and the number of diplomas received.

Results and Discussion. The total number of students of Zhytomyr Medical Institute who attended the student scientific society in the 2016-2017 academic year is 38, and in 2018-2019 – 295 students. During the 2016-2017

academic year, 6 SSS meetings were held, at which 6 reports were heard. In 2018-2019, there were 8 meetings and 3 scientific-practical conferences and 18 reports were heard. In the 2016-2017 academic year, 6 students presented their work at conferences and congresses, the results of which received 3 diplomas. Future specialists in nursing in the 2018-19 academic year have carried out thorough scientific research, the results of which 39 students presented at conferences, congresses, competitions all-Ukrainian and international levels and were awarded 13 diplomas.

Conclusions and prospects for further research. Student scientific society in medical school is a form of education, training, which allows to approach the student to a greater extent individually, taking into account interests. Student's search, research work can be the beginning of scientific activity.

Key words: *student scientific society, nursing, education.*

Актуальність проблеми. Згідно з міжнародними стандартами медичних сестер повинні навчати медичні сестри з науковим ступенем, але в Україні відсутній третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти – доктор філософії з медсестринства [2; 4]. Вперше за роки незалежності в Україні з'явився Центр розвитку медсестринства при Міністерстві охорони здоров'я, який має на меті створити нову модель розвитку медсестринства. Пріоритетним напрямком роботи нової інституції є запровадження наукових ступенів за спеціальністю “Медсестринство” [3].

На етапі розвитку системи вищої медичної освіти одним із провідних напрямів формування якісного рівня професійної підготовки є залучення студентів до науково-дослідної роботи [6]. Саме студентське наукове товариство (СНТ) є важливою ланкою при підготовці медичних сестер з вищим рівнем медсестринської освіти. Робота СНТ є частиною навчального процесу і дозволяє згуртувати студентів навчального закладу, які цікавляться проблемами медицини та професійної освіти. Оволодіння студентами методології наукового дослідження дозволяє самостійно вести науковий пошук, розв'язувати конкретні професійні завдання та аналізувати [5]. Вимогою сучасного суспільства є підготовка висококваліфікованих фахівців здатних

критично мислити, самовдосконалюватись та розвивати уміння й навички дослідницького характеру [1].

Мета дослідження. Проаналізувати роль студентського наукового товариства при підготовці фахівців з медсестринства на прикладі Житомирського медичного інституту.

Матеріали та методи. Проведено аналіз роботи студентського наукового товариства за три роки: кількість учасників, проведених засідань СНТ, доповідей, участі на конференціях різних рівнів та кількості отриманих дипломів.

Результати та їх обговорення. Загальна кількість студентів Житомирського медичного інституту, які відвідали студентське наукове товариство в 2016-2017 навчальному році становить – 38, а в 2018-2019 – 295 студентів, що вказує на зацікавленість студентів до актуальних питань у сфері охорони здоров'я (рис. 1).

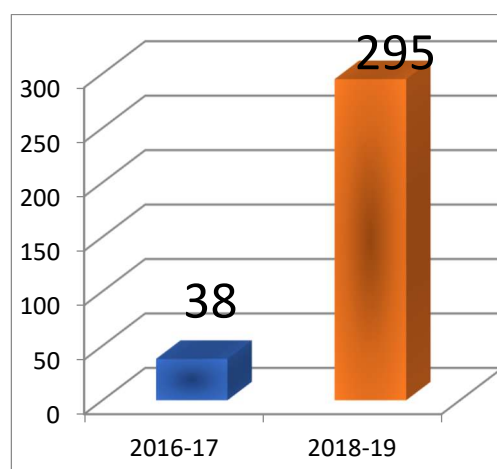

Рис. 1. Кількість студентів, які брали участь в засіданнях СНТ

За період 2016-2017 навчального року було проведено 6 засідань СНТ, на яких заслухано 6 доповідей. За 2018-2019 рік відбулося 8 засідань і 3 науково-практичні конференції та заслухано 18 доповідей – це є доказом, що студенти володіють науковою методологією, здатні до клінічного мислення, вміють аналізувати отримані результати і готові вдосконалюватися (рис. 2).

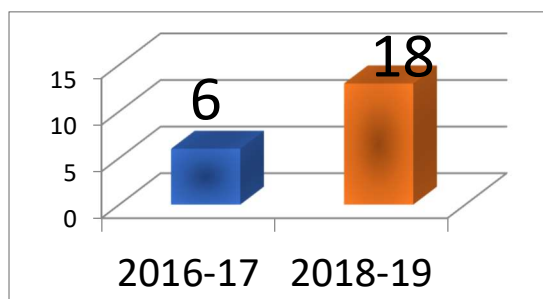

Рис. 2. Динаміка кількості представлених доповідей на СНТ

Студенти Житомирського медичного інституту є активними учасниками конференцій різного рівня. Результати наукових досліджень на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт зі спеціальності “Медицина” (м. Харків) представили Горянська Анастасія, студентка бакалаврату, наукова робота на тему “Регіонарні методи анестезії/аналгезії та її вплив на перебіг пологів, роділля та плід” отримала диплом “За кращу презентацію”, Шелест Аліна, студентка магістратури, здобула III місце за наукову роботу “Ефективність ігрових технологій у процесі

навчання дітей молодшого шкільного віку правилам догляду за порожниною рота за участю медичної сестри” серед представників провідних закладів вищої медичної освіти з усієї України.

VI Міжнародний медико-фармацевтичний конгрес студентів і молодих учених (м. Чернівці на базі Буковинського державного медичного університету) – Тарасюк Тетяна, студентка магістратури, яка підготувала виступ на тему “Вплив біоритмів на прояви нейроциркуляторної дистонії та працездатність (успішність) студентів”, доповідь відзначена грамотою за оригінальність наукового дослідження; Мазуркевич Марія, студентка магістратури представила результати наукового дослідження на тему “Підготовка медичних сестер до комунікації з хворими на дитячий церебральний параліч дітьми на основі проблемного навчання”, отримала грамоту за оригінальність наукового дослідження; Карнаух Дарина, студентка бакалаврату презентувала результати роботи на тему “Актуальність використання мобільних медичних додатків в покращенні індивідуального здоров’я”, здобула диплом II ступеня.

На XXIII Міжнародному медичному конгресі студентів і молодих учених (м. Тернопіль) Гайченко Альона, студентка магістратури отримала диплом I ступеня, виступивши з доповіддю на тему

“Обізнаність та відношення студентів до наркотичних засобів”; Мазуркевич Марія, студентка магістратури здобула диплом I ступеня за доповідь “Аналіз обізнаності студентів в медичних закладах вищої освіти стосовно перебігу дитячого церебрального паралічу та особливостей спілкування медичних сестер з дітьми, хворими на ДЦП”; Ліщук Ірина, студентка магістр відзначена дипломом III ступеня за результати наукового дослідження на тему “Аналіз використання інформаційно-комунікаційного підходу при професійній підготовці майбутніх медичних фахівців КВНЗ “Житомирський медичний інститут” ЖОР”.

XVI Науково-практична конференція студентів та молодих вчених з міжнародною участю “Перший крок в науку – 2019” (м. Вінниця), де студенти магістратури здобули такі нагороди: Ліщук Ірина відзначена дипломом II ступеня за доповідь “Аналіз використання інформаційно-комунікаційного підходу в системі управління якістю освіти у процесі професійної підготовки студентів медичних закладів вищої освіти”, Шелест Аліна отримала диплом II ступеня за тему “Гра як метод навчання дітей молодшого шкільного віку правилам догляду за порожниною рота”, Мазуркевич Марія здобула диплом III ступеня за результати наукового дослідження на тему “Аналіз обізнаності студентів КВНЗ “Житомирський медичний

інститут” ЖОР щодо особливостей перебігу дитячого церебрального паралічу, поняття комунікації та особливостей спілкування з дітьми хворими на ДЦП”; Шматок Наталія отримала грамоту за найкращу стендову доповідь на тему “Роль медичної сестри в ранній діагностиці та профілактиці захворювань молочної залози жінок репродуктивного віку”. Саме такі заходи дозволяють спілкуватися з однодумцями, брати участь в активному обговоренні, знайомитися з новими сучасними поглядами на проблеми сьогодення та набути певного професійного досвіду.

У 2016-2017 навчальному році 6 студентів представляли свої роботи на конференціях та конгресах, за результатами роботи яких отримали 3 дипломи.

Майбутні фахівці сестринської справи в 2018-19 навчальному році здійснювали ґрунтовні наукові дослідження, що стосувалися різних аспектів розвитку медичної освіти, зокрема вищої освіти в медсестринстві, реформування галузі охорони здоров'я України, результати яких 39 студентів презентували на конференціях, конгресах, конкурсах всеукраїнського та міжнародного рівнів і були відзначені 13 дипломами (рис. 3).

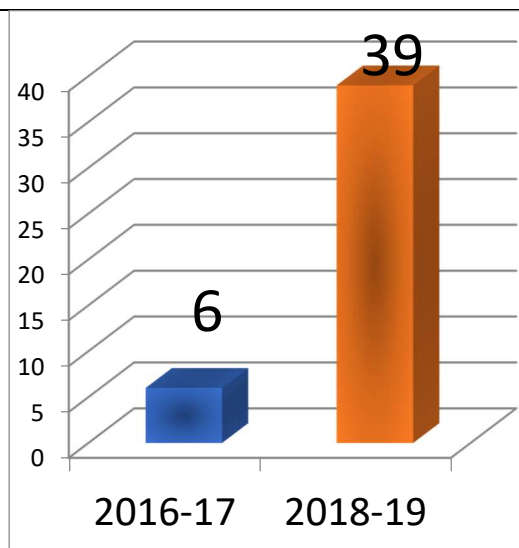

Рис. 3. Динаміка кількості студентів, які презентували результати наукових досліджень

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток наукових досліджень студентів безпосередньо впливає на якість навчального процесу: змінюються вимоги до рівня знань студентів, підвищується ефективність професійної підготовки та практичний світогляд майбутніх фахівців.

Дослідницька діяльність стимулює студентів творчо мислити, реалізувати особистісне навчання, розширити обсяг знань, умінь та навичок, оволодіти сучасними методами та засобами наукового пізнання.

Студентське наукове товариство в медичному навчальному закладі є формою виховання, освіти, навчання, що дозволяє більшою мірою індивідуально, з урахуванням інтересів, підійти до студента. Результатом

вивчення студентами літератури, при підготовці до виступів, є освоєння міжнародного наукового і практичного потенціалу в різних сферах медицини. Пошукова, дослідницька робота студента може бути початком наукової діяльності.

Література

1. Гордійчук С. В. Створення стандартів нового покоління у забезпеченні якості медичної освіти / С.В. Гордійчук // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Науково-методичний журнал. – К.,– Випуск 1-2 (46- 47), 2016. – 121-126с.
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Сайт Міністерства охорони здоров'я України (2019) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/upershev-ukraini-z-javilas-institucija-scho-dbatime-pro-rozvitok-medsestrinstva>
4. Шатило В.Й., Гордійчук С.В., Махновська І.Р. Медсестринство в Україні: історіогенез, проблеми і перспективи/ В.Й. Шатило, С.В. Гордійчук, І.Р. Махновська// // Магістр медсестринства. – 2016. - №1 (15). – С. 6-31.

5. Шатило В.Й., Заболотнов В.О., Шатило Ю.В. Наукове обґрунтування нових підходів до підготовки медичних сестер в Україні /В.Й. Шатило, В.О. Заболотнов, Ю.В. Шатило// Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Кадрова політика у сфері охорони здоров'я в умовах загроз національній безпеці України» 23 березня 2017 р. – Київ, 2017. – С. 177.
6. Шатило В.Й., Свиридчук В.В., Свиридчук В.З. Оцінка наукових досліджень магістрів медсестринства засобами наукометрії /В.Й. Шатило, В.В. Свиридчук, В.З. Свиридчук // Магістр медсестринства. – 2017. - №2 (18). – С. 5-25.

**РОЛЬ СТУДЕНТСЬКОГО
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ПРИ
ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З
МЕДСЕСТРИНСТВА**

**Станчак Я., Заболотнов В.О.,
Хватова О.О., Сегедіна Я.П.**

*КВНЗ “Житомирський медичний
інститут” Житомирської обласної ради*

Анотація. На етапі розвитку системи вищої медичної освіти одним із провідних напрямів формування якісного

рівня професійної підготовки є залучення студентів до науково-дослідної роботи. Саме студентське наукове товариство (СНТ) є важливою ланкою при підготовці медичних сестер з вищим рівнем медсестринської освіти.

Мета дослідження – проаналізувати роль студентського наукового товариства при підготовці фахівців з медсестринства на прикладі Житомирського медичного інституту.

Матеріали та методи. Проведено аналіз роботи студентського наукового товариства за три роки: кількість учасників, проведених засідань СНТ, доповідей, участі на конференціях різних рівнів та кількості отриманих дипломів.

Результати та їх обговорення. Загальна кількість студентів Житомирського медичного інституту, які відвідали студентське наукове товариство в 2016-2017 навчальному році становить – 38, а в 2018-2019 – 295 студентів. За період 2016-2017 навчального року було проведено 6 засідань СНТ, на яких заслухано 6 доповідей. За 2018-2019 рік відбулося 8 засідань і 3 науково-практичні конференції та заслухано 18 доповідей. У 2016-2017 навчальному році 6 студентів представляли свої роботи на конференціях та конгресах, за результатами роботи яких отримали 3 дипломи. Майбутні фахівці сестринської справи в 2018-19 навчальному році здійснювали ґрунтовні

наукові дослідження, результати яких 39 студентів презентували на конференціях, конгресах, конкурсах всеукраїнського та міжнародного рівнів і були відзначені 13 дипломами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Студентське наукове товариство в медичному навчальному закладі є формою виховання, освіти, навчання, що дозволяє більшою мірою індивідуально, з урахуванням інтересів, підійти до студента. Пошукова, дослідницька робота студента може бути початком наукової діяльності.

Ключові слова: медсестринство, освіта, студентське наукове товариство.

**РОЛЬ СТУДЕНЧЕСКОГО
НАУЧНОГО ОБЩЕСТВА В
ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО
МЕДСЕСТРИНСТВУ**

Заболотнов В.А., Хватова О.А.,

Сегедина Я.П.

КВУЗ "Житомирский медицинский институт" Житомирского областного совета

Аннотация. На этапе развития системы высшего медицинского образования одним из ведущих направлений формирования качественного уровня профессиональной подготовки является привлечение студентов к научно-исследовательской работы. Именно студенческое научное общество является

важным звеном при подготовке медицинских сестер с высшим уровнем медсестринского образования.

Цель исследования – проанализировать роль студенческого научного общества при подготовке специалистов по медсестринству на примере Житомирского медицинского института.

Материалы и методы. Проведен анализ работы студенческого научного общества за три года: количество участников, проведенных заседаний СНО, докладов, участия в конференциях различных уровней и количества полученных дипломов.

Результаты и их обсуждение. Общее количество студентов Житомирского медицинского института, посетили студенческое научное общество в 2016-2017 учебном году составляет - 38, а в 2018-2019 - 295 студентов. За период 2016-2017 учебного года было проведено 6 заседаний СНО, на которых заслушано 6 докладов. По 2018-2019 год состоялось 8 заседаний и 3 научно-практические конференции и заслушано 18 докладов. В 2016-2017 учебном году 6 студентов представляли свои работы на конференциях и конгрессах, по результатам работы которых получили 3 диплома. Будущие специалисты сестринского дела в 2018-19 учебном году осуществляли основательные научные исследования, результаты которых 39 студентов представили на конференциях, конгрессах,

---

конкурсах всеукраинского и международного уровней и были отмечены 13 дипломами.

Выводы и перспективы дальнейших исследований.

Студенческое научное общество в медицинском учебном заведении является формой воспитания, образования, обучения, позволяя в большей степени индивидуально, с учетом его интересов,

подойти к студенту. Поисковая, исследовательская работа студента может быть началом научной деятельности.

Ключевые слова: *медсестринство, образование, студенческое научное общество.*

ADVOCATES' FEE AND METHODS OF CALCULATING IT

Zaborovskyy V.V.,

Doctor of Law, Professor,

Professor of Department of Civil Law

and Procedure Law,

Uzhhorod National University

Manzyuk V.V.

Candidate of juridical sciences, Associate professor,

Associate professor of Department of Economic Law

Uzhhorod national university

Reviewers: Lisowski, Peter, Czestochowa, Poland, Palinchak, M, Ukraine

Abstract

The article reveals the essence of fee (remuneration) for the legal assistance provided by an advocate (the remuneration institution). First of all, the legal nature of an advocate's fee is examined, its amount and payment are determined. The position being argued is that modern domestic legislation does not sufficiently regulate an advocate's remuneration (honorarium), actually entrenching the provision according to which an advocate and a client independently determine the terms of an agreement on granting legal assistance, including

those related to remuneration calculation and payment.

To fulfil this aim there have been employed the methods which are typical of legal science. The study was conducted using the dialectic method of inquiring legal reality which provided an opportunity to analyze the multifaceted nature of the institution of remuneration for an advocate's legal assistance (fees) in terms of the mechanism of emerging and resolving contradictions that exist in modern civil society and at the present stage of establishing the state based on the rule of law. The overall structure of the research was formed with the help of the

system-structural method, this contributed to the comprehensive solving of the tasks set by the author. The formal-dogmatic method, which is one of the main methods involved in this work, enabled with the help of clarification and interpretation of the content of legal acts to first of all explore the essence of various ways of calculating the amount of an advocate's fee.

According to the substantiated conclusion, the main methods of calculating an advocate's fee amount are (the hourly pay; the fixed amount of money; «success fee»; subscription service; a combined system (for example, when the advocate and the client arrange the fixed fee, and they also envisage the possibility to pay a certain additional percentage (in particular, of the value of a lawsuit)).

Key words: advocate; legal assistance; advocate's fee; remuneration; calculation of advocates' fee amount.

Introduction and the problem statement. A comprehensive study of an advocate's legal status, particularly, in terms of distinguishing between the notions of «legal assistance» and «legal services» provided us with an opportunity to come to the conclusion that the practice of law is an independent professional activity which by its nature is not entrepreneurial activity and is deprived of the commercial component [1, p. 135]. Based on this, the issues of an advocate's fee for his / her professional activity, that is its legal nature, the procedure for determining its

amount and payment, remain pressing. The topicality of the study lies in the fact that we adhere to the narrow approach in relation to a range of entities provided with legal aid. This approach enables us to assert the existence of appropriate conditions for the implementation of the right to professional legal assistance, taking into account, in particular, the establishment of significant qualification and other requirements for candidates who wish to gain the status of an advocate, as well as enshrining the special status of an advocate whose realization is carried out on the basis of independence and professionalism [2]. Equally important in this regard is the institution of the advocate's remuneration, which is a certain guarantee for both the advocate and the client in terms of the proper implementation of the constitutional right to provide legal assistance.

The review of the main scientific publications. The legal nature of the advocate's fee (an honorarium for an advocate's legal assistance), including the methods of its calculation, have been the subject of research conducted by a number of scholars. Some results of such studies were approved in the works of Ye. V. Vas'kovs'kyi, T. B. Vil'chuk, N. V. Holubieva, V. M. Ivakin, O. O. Kyiashko, R. Kniper, O. M. Kniazev, R. H. Mel'nychenko, I. Sydorova, D. M. Sokolova, S. V. Troitskyi and others.

The aim of this paper is to reveal the legal nature and methods of calculating the

remuneration for an advocate's professional activities (honorarium). The main tasks set by the authors are: to study the legal nature of remuneration for the provision of legal assistance; to define the essence of the notion «fees» (honoraria) of advocates; to analyze the basic ways of determining an advocate's fee for providing legal assistance.

Results and discussion. Studying the specifics of the fee (honorarium) as an advocate's remuneration, R. H. Mel'nychenko points to the duality of its legal nature, and the issue of perceiving the fee is that economic and charitable discourses are antagonistic discourses, they cannot exist simultaneously in the same phenomenon, however, from ancient times until today advocates have been unsuccessfully trying to combine the incompatible things (an honorarium, translated from Latin as a gift, and therefore it turns out that an advocate receives a payment for his / her work (economic discourse) and at the same time does not receive it (charity discourse)) [3, p. 23].

This all determines the peculiarity of the legal nature of the fee (honorarium) as an advocate's remuneration for conducting professional activities. This perception of the essence of an advocate's fee further confirms our assertion according to which the specifics of the legal profession as an institution of civil society is manifested in the dualistic character of its legal nature that can be traced in the organic combination of public and private interests in the

conduct of the affairs of the legal profession in general and an advocate's activities in particular, and they must be of equal, mutually restraining nature. The essence of private and public interests in an advocate's professional activities consists in the fact that an advocate while upholding the rights, freedoms and legitimate interests of his / her client, at the same time acts in the interests of the whole society (state), law in general, fulfilling the constitutional obligations, related to providing professional legal aid, which have been imposed on him / her [4, p. 67].

The term «honorarium» comes from the Latin language meaning a reward for a service (yet the word «honorarum» means honorary, for the sake of respect, such which happens in honor of a certain person, a honoratus (-ae) – people who are respected, honorable people who occupy high positions, high-ranking officials) [5, p. 286]. Based on this, in the explanatory dictionaries, the notion of «a fee» is perceived as a monetary reward for work performed under an agreement, etc. with a writer, an artist, a lawyer, a doctor and so on. [6, p. 281].

As for the Ukrainian legislation, unfortunately, it does not contain the proper legal regulation of this institution, and in the relevant special Law of Ukraine «On the Bar and Practice of Law» [7] only its one article is devoted to it. Thus, Art. 30 of the Law states that the fee (honorarium) is a form of an advocate's remuneration for protection, representation and

other types of legal assistance provided to the client, and the procedure for calculating it (the fixed amount, hourly rate), the grounds for changing the fee amount, payment procedure, return conditions, etc. are determined in a legal assistance agreement. In addition, this article envisages that in the process of calculating the fee amount several points are taken into account, namely: the complexity of the case, the advocate's qualifications and experience, the client's financial situation and other significant circumstances, as well as the fact that the fee must be reasonable and the time spent by the advocate is counted. The issues of the nature of the advocate's fee are explained in the Rules of Advocates' Ethics in a somewhat broader way (Articles 27-31) [8].

Proceeding from the principle of freedom to contract, the legislator reinforces the provision according to which the advocate and the client independently determine the terms of the agreement on the provision of legal assistance [9], including those related to the procedure for calculating and paying fees. Given the multifaceted nature of advocates' activities, in particular, with regard to providing free-of-charge legal aid by them, the procedure for paying for services can be regulated not only with the

help of the agreement between the advocate and the client, but also using the Methodology for calculating the amount of remuneration for advocates who provide free secondary legal aid [10], which envisages the single tariff system for determining the amount of such remuneration.

Investigating various payment systems linked to a professional advocate's services, O. V. Vas'kovs'kyi pointed out that the fee can: 1) be unconditionally prohibited (absolute gratuitousness); 2) be paid by the government as a payment on a permanent basis; 3) be considered as a voluntary gift provided by the client in line with his / her capabilities (relative gratuitousness); 4) be determined by the monetary equivalent which the advocate receives from the client for the service provided [11, p. 82].

As for the Ukrainian legislator, in Art. 30 of the above-mentioned Law (similar is the provision of Article 28 of the Rules of Advocates' Ethics), the possible procedure for calculating the advocate's fee (the fixed amount, hourly rate) is envisaged. It should be admitted that advocates use other methods of calculating the amount of the fee while conducting their activities. Thus, O. O. Kyiashko notes that there are several forms of measuring the cost of advocate's services, namely: hourly rate, the

fixed fee, subscription service and «success fee» [12, p. 66]. O. M. Kniazev's position is similar and he has somewhat expanded those forms, stressing that the agreement of the parties may determine the following forms (systems) of payment: one-time-only payment of a fixed amount of money; hourly pay; hourly (by the day) pay; monthly pay; based on the accomplished work; payment based on the final result, etc. [13, p. 105].

To ensure the completeness of our study we consider it necessary to reveal the general features of the most common ways of calculating the amount of an advocate's fee. So, one of them is the hourly pay, which is considered by I. Sydorova as the most adequate way to evaluate the advocate's activities. She points out that the use of the hourly pay as a way of calculating the fee amount involves invoicing the client along with a description of the work performed, indicating the amount of time spent [14]. The application of this method is common in many foreign countries, in particular in the USA and a number of countries in Western Europe, where it is most widely used among all other methods of calculating the amount of an advocate's fee.

According to O. M. Knyiazev, the hourly pay is used by advocates in cases of consulting, participating in negotiations, preparing information on the legislation, acquainting with case materials, and also in other situations when the volume of work can be more or less calculated in hours. Additionally, the scholar

underlines that the daily fee is less common than the hourly fee and, as a rule, is used in cases where an advocate is involved in the legal or economic and legal audit, whose peculiarity is its continuity (from start to finish for one client) [13, p. 106]. If the advocate and the client have agreed to use the hourly-based payment system, the legal assistance agreement should provide information on the calculation of the cost within such payment system, which should reflect the price per hour for a certain type of service and the time spent on: participating in court hearings (must be confirmed by the chronometric protocol of the court session [15]); carrying out certain procedural actions outside the court session; the familiarization with the case materials in court, etc. and this information can be included, in particular, in the certificate of acceptance-delivery of services [16].

One more of the main ways of calculating the amount of the advocate's fee is to set it as the fixed amount of money (both with and without reference to the price of the lawsuit). This method is usually employed by advocates while providing assistance that does not necessitate a significant period of time and consists in carrying out certain predetermined actions. The application of the fixed amount of an advocate's fees was typical at the previous stages of development of the bar. Indeed, V. M. Ivakin notes that during the Roman Empire, the remuneration of 10% was considered moderate since it took several years to deal with the cases,

they passed through numerous authorities, a lot of work was wasted, and payment had to be waited for a very long time, so advocates could not limit themselves to a small fee. The scholar notes that this state of affairs existed at the time of the judicial reform of 1864, but in July, 1868 the fee rate scales for high court advocates were approved, which also provided for a decrease in the percentage of remuneration as the price of the lawsuit increased (receiving a fee of more than 10 percent was possible only in exceptional situations, when the case was especially complicated or when an advocate was made responsible for all expenses related to processing the case) [17, p. 264]. The application of the fixed fee is well known in many countries of the world. In her scientific research V. R. Diukina emphasizes that the characteristic feature of German law is the tariffication for advocates' services [18, p. 84]. On May 5, 2004 a special act «On the Remuneration of Advocates» («Rechtsanwaltsvergütungsgesetz») was adopted in the Republic of Germany. Annex 1 to this act contains a considerable list of such remuneration rates depending on the type of advocacy activity [19]. Some scholars view the existence of such tariffs as a prerequisite for facilitating access to courts and ensuring the application of laws in the judicial process in Germany [20, p. 129].

Less common ways of determining the amount of an advocate's fees but the ones which are used in an advocate's practice are the so-called «success fee» as well as subscription

services. The peculiarity of «success fee» is that the payment of an advocate's assistance depends on the achievement of the result expected by a client. The payment for the specific result the client pursues is quite common in the Anglo-Saxon legal system (in particular, in the United States and England) and is restricted (or even prohibited) in some foreign countries. What concerns the application of «success fee» by Ukrainian advocates, at present such a possibility is quite controversial, given, in particular, the decision of the Supreme Court dated 12 June 2018 in case № 462/9002/14 [21]. In view of the above-mentioned, we believe that the legal nature of «success fee» as well as the possibility of its employment by domestic advocates as a way of calculating the amount of their remuneration requires more detailed research which will be carried out by us in the future.

As for the method of calculating an advocate's fee such as subscription service, it is usually used by law firms when there is a significant and / or long-term (permanent) need to provide legal aid to the client. The client pays for the provided aid on a regular basis (usually monthly) and the fee amount is predetermined. This method features positive aspects (the client knows the amount of cost and the advocate respectively – his fee amount in advance), however, it is essentially fiduciary (T. B. Vil'chyk underscores that it is unknown beforehand what amount of an advocate's assistance the customer will need and to what

extent the paid subscription fee will actually cover the cost of the accomplished work [20, p. 120]).

One of the ways of determining the amount of an advocate's fee is to use the combined system. An example of using such a system is the case when the advocate and the client agree on the fixed amount of fee as well as the possibility of paying a certain percentage (particularly, of the price of the lawsuit) if the achieved result is the one expected by the client. The application of this method is acceptable in many foreign countries. Thus, in England these agreements stipulate that an advocate can be rewarded in addition to the usual fee if the case has been won, and the part which depends on the outcome of the case is called «the percentage increase» (this additional fee may not exceed 100% of the usual fee) [23, p. 249].

Studying the issue of calculating the amount of an advocate's fee, it is necessary to draw attention to the fact that neither the minimum nor the maximum fee amounts have been established in Ukrainian legislation, there are no indicative amounts of an advocate's fees at all. The domestic legislator is limited only to establishing certain criteria, which must be taken into account when determining the amount of the fee, in order to ensure the future possibility of the client's proper compensation of the costs of legal assistance in the respective legal proceedings, and this has repeatedly been the subject of our studies [24-28]. We question the feasibility of the

normatively fixed existence of the minimum and maximum fee rates, since, as V. S. Troitskyi rightly notes, such orienting points lead to the comparison of prices for the aid provided by advocates who have not been compared and whose qualifications and experience are different. In his opinion, the minimum fee rate guides a person, who has the intention to defend his / her rights in court, in regards to contacting those representatives who are ready to provide such assistance at a very low price and in the smallest amount, without even explaining the scope of such assistance, and, thus, such guidance clearly reduces the constitutional guarantees related to providing judicial protection [29, p.121].

From our perspective, it will be advantageous to determine the approximate (recommended) rates of advocates' fees which are approved by regional councils of advocates (for instance, the decision of the Council of Advocates of Chernihiv region №5 7 dated 16 February 2018 [30] and the decision of the extended meeting of the Council of Advocates of Kharkiv region № 17 dated 21 March 2018 approved the recommendations on the application of the recommended rates of advocates' fees [31]). It should be admitted that the Council of Advocates of Ukraine with its decision № 66 dated 26 June 2019 «On the indicative amount of advocates' fees for representing the interests of a state body and local government in courts» addressed the

Ministry of Finance in its letter on the further planning of expenditures from the state and local budgets 2020 for representing public authorities and local governments by advocates in courts of all levels and the introduction of indicative fee amounts and hourly rates for legal services in view of budget requests [32]. We fully share N. Yu. Holubieva's position who notes that in a particular case the price can vary greatly, based on many factors characterizing this case, that is why the average costs of legal services will always be only indicative [33]. In our opinion, these can be guidelines for both the client while appointing an advocate who will provide legal assistance and the court while determining the amount of compensation of costs for professional legal assistance.

Generally, when determining the fee amount two points should be taken into account, firstly, it should ensure an advocate's foundation for his / her financial well-being, and secondly, the financial relationship between the client and the advocate must comply with legal ethics [34, p. 141]. In our view, the second component is no less important than the first one. An advocate must not forget that in his profession there is a combination of private and public interests, and he must act on the grounds of professionalism and absolute independence [35]. Therefore, the provision of Art. 27 of the Rules of Advocates' Ethics is positive since it reveals the essence of compliance with the principle of integrity while executing a client's order. This provision also

states that, regardless of the fee amount, the advocate must pay reasonable attention to each order to ensure its successful implementation and must employ all reasonably necessary and legal means which are available to him / her to provide effective professional legal assistance to the client, his / her protection or representation.

Conclusions. Based on the principle of freedom to conclude agreements, including those on the provision of legal assistance, an advocate and a client independently determine the procedure for calculating and paying the fee. An advocate in his / her practice applies, in particular, such methods of calculating the fee amount: the hourly rate of pay; the fixed monetary amount; «success fee»; subscription service; a combined system (for instance, when an advocate and a client agree on the fixed fee and also provide for the possibility of paying a certain additional percentage (particularly, of the price of the lawsuit)).

Each of the methods for calculating the amount of an avocate's fee has both its positive and negative aspects, therefore, its choice depends on a specific situation and is carried out by an advocate and a client on the basis of a preliminary clarification of preferences for each of the parties at the time of concluding the legal assistance agreement. But regardless of the fee amount and the method of calculating it the advocate must act on the basis of professionalism and absolute independence (being independent of the client as well) remembering that he / she

must pay reasonable attention to each order despite the amount of the stipulated fee to ensure its successful implementation.

We question the usefulness of the existence of the minimum and maximum rates of advocates' fees, and at the same time we consider it to be a good point to determine the approximate (recommended) rates (should be approved by the councils of advocates in the regions) which can be a kind of guidance for the client while choosing an advocate who will provide legal aid to him / her, and the court while determining the amount of compensation for the costs of professional legal assistance.

Literature:

1. Заборовський В.В. Співвідношення понять «правова допомога» та «правова послуга» в аспекті визначення сутності професійної діяльності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 131-137.

2. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.

3. Мельниченко Р.Г. Привлечение адвоката к профессиональной ответственности по делам, связанным с гонораром. *Уголовный процесс.* 2013. № 10. С. 20-24.

4. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. К., 2017. 577 с.

5. Петрученко О. Латинско-русский словарь. 9-е изд., испр. М.: Издание товарищества «В.В. Дуленов, Наследники Бр. Салаевых», 1914. 810 с.

6. Современный толковый словарь русского языка: более 90 000 слов и фраз. выражений / Гл. ред. С.А. Кузнецов. СПб.: Норинт, 2001. 960 с.

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. *Офіційний вісник України.* 2012. № 62. Ст. 17.

8. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року. URL: <http://vkdk.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf>

9. Заборовський В.В. Правова природа договору про надання правової допомоги як документа, що підтверджує повноваження адвоката в контексті змін до процесуальних кодексів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 152-156.

10. Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомоги: постанова Кабінет Міністрів України від 17

- вересня 2014 р. № 465. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 144.
11. Васьковський Е.В. История адвокатуры. Адвокат в уголовном процессе: учебное пособие / Под ред.: П.А. Лупинская. М.: Новый Юрист, 1997. 544 с.
12. Кияшко О.О. Концепція «success fee» в межах проблематики відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в цивільному процесі: судова практика. *Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 травня 2019 року). Одеса: Фенікс, 2019. С. 165-168.
13. Князев А.Н. Гонорар успеха в договоре оказания юридической помощи. *Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера: Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета*. Сыктывкар: СыктГУ, 2005. С. 103-109.
14. Сидорова И. Гонорар адвокатов во Франции. *Новая адвокатская газета*. 2009. № 06 (047). URL: <https://www.advgazeta.ru/arhivnye-zapisi/gonorar-advokatov-vo-frantsii/>
15. Ухвала Львівського окружного адміністративного суду від 23 травня 2019 року (справа № 1340/4385/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82012876>
16. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01 жовтня 2018 року (справа № 569/17904/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76885538>
17. Ивакин В.Н. История «гонорара успеха» за рубежом и в России в дореволюционный период. *Кутафинские чтения Развитие российского права: новые контексты и поиски решения проблем: X Международная научно-практическая конференция* (г. Москва, 6-9 апреля 2016 г.). М.: Издательство: «Проспект», 2016. С. 260-265.
18. Дюкина В.Р. Гражданско-правовое регулирование оказания адвокатских услуг в праве Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2014. 201 с.
19. Gesetz über die Vergütung der Rechtsanwältinnen und Rechtsanwälte. Ausfertigungsdatum: 05.05.2004. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/rvg/>
20. Книпер Р. Тезисы относительно статуса адвоката в рыночной экономике. *Правовая жизнь*. 2015. № 3 (11). С. 125-129.
21. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12 червня 2018 року (справа № 462/9002/14-ц). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75003682>
22. Вільчик Т.Б. Дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність адвокатів.

- Інформація і право*. 2015. № 3. С. 115-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2015_3_19
23. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / под ред. Р.М. Ходыкина. М.: Инфотропик Медиа, 2012. 544 с.
24. Заборовський В.В. Правова природа витрат на правову допомогу в цивільному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 23. Ч. 1., Т. 1. С. 210-213.
25. Заборовський В.В. Критерії обмеження розміру компенсації витрат на правову допомогу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 40-43.
26. Заборовський В.В., Стойка А.В. Забезпечення доступності правосуддя через призму новацій у порядку регулювання інституту судових витрат у цивільному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 52. Т. 1. С. 112-118.
27. Заборовський В.В. Правова природа витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві у контексті змін до процесуальних кодексів. *Матеріали 72-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ*
- «УжНУ» (м. Ужгород, 26 лютого 2018 р.). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. С. 51-52.
28. Заборовський В.В., Манзюк В.В. Витрати на правничу допомогу як одна з гарантій забезпечення права особи на професійну правничу допомогу. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку (з нагоди 145-річчя створення Ради присяжних повірених при Харківському окружному суді)*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 травня 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 71-75.
29. Троицкий С.В. Возмещение разумных пределов судебных расходов с учетом практики Европейского суда по правам человека. *Вестник МИЭП*. 2017. № 1 (26). С. 115-122.
30. Рекомендації щодо застосування рекомендованих ставок адвокатського гонорару: рішення Ради адвокатів Чернігівської області від 16 лютого 2018 року №57. URL: <http://advokatrada.org.ua/>
31. Рішення розширеного засідання Ради адвокатів Харківської області від 21 березня 2018 року № 17. URL: <http://www.advokat.org.ua/pravova-nformac-ya/rekomendovan-m-n-maln-stavki-advokatskogo-gonoraru/rekomendovan-m-n-maln-stavki-advokatskogo-gonoraru.html>
32. Про орієнтовний розмір адвокатського гонорару за представлення

- інтересів державного органу та органу місцевого самоврядування у судах: рішення Ради адвокатів України від 26 червня 2019 року № 66. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/Mus32203?an=6>
33. Голубева Н.Ю. Судові витрати. Частина III. Витрати на професійну правничу допомогу. 2019 URL: <https://yaizakon.com.ua/sudovi-vitrati-chastina-iii-vitrati-na-profesijnu-pravnicu-dopomogu/>
34. Соколова Д.М. Актуальные проблемы гонорарной практики адвокатов. *European Scientific Conference: сборник статей IX Международной научнопрактической конференции* (г. Пенза, 7 марта 2018г.). Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение», 2018. С. 141-143.
35. Заборовский В.В. Правовая природа независимости и самостоятельности украинского адвоката. *Studia Prawnoustrojowe*. 2018. № 39. P. 215-229.
2. Zaborovskyy, V.V., Bisaga, Yu.M., Buletsa, S.B. (2019) Pravoviy status advokata: problemi teorii ta praktiki: monografiya. Uzhgorod: Vidavnicхий dim «Gelvetika». [in Ukrainian]
3. Melnichenko, R.G. (2013) Privlechenie advokata k professionalnoy otvetstvennosti po delam, svyazannym s gonorarom. *Ugolovniy protsess*. no 10. [in Russian]
4. Zaborovskyy, V.V. (2017). Pravoviy status advokata v umovah stanovlennya gromadyanskogo suspilstva ta pravovoyi derzhavi v Ukrayini: dis. ... dokt. jurid. nauk: 12.00.10. K. [in Ukrainian]
5. Petruchenko, O. (1914). *Latinsko-russkiy slovar*. 9-e izd., ispr. M.: izdanie tovarishestva «V.V. Dulenov, Nasledniki Br. Salaevyih» [in Russian]
6. Kuznetsov, S.A. (2001) (ed.) *Sovremennyiy tolkoviy slovar russkogo yazyka: bolee 90 000 slov i fraz. vyirazheniy*. SPb.: Norint. [in Russian]
7. Pro advokaturu ta advokatsku diyalnist (2012): *Zakon UkraYini vid 5 lipnya 2012 r. no 5076-Vi. Ofitsiyiniy visnik UkraYini*. no 62. [in Ukrainian]
8. *Pravila advokatskoyi etiki* (2017), zatverdzeni Zvitno-vibornim z'yizdom advokativ Ukrayini vid 9 chervnya 2017 roku. URL: <http://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf> [in Ukrainian]

REFERENCES

1. Zaborovskyy, V.V. (2016). Spivvidnoshennya ponyat «pravova dopomoga» ta «pravova posluga» v aspekti viznachennya sutnosti Profesiynoyi diyalnosti advokata. *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu*. Seriya: Pravo. Vip. 40. T. 2. [in Ukrainian]

-
9. Zaborovskyy, V.V. (2018) Prava priroda dogovoru pro nadannya pravovoyi dopomogi yak dokumenta, scho pidtverdzhue povnovazhennya advokata v konteksti zmin do protsesualnih kodeksiv. Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu. Seriya: Pravo. Vip. 48. T. 2. [in Ukrainian]
10. Pitannya oplati poslug ta vidshkoduvannya vitrat advokativ, yaki nadayut bezoplatnu vtorinnu pravovu dopomogi (2014): postanova Kabinet Ministriv Ukrayini vid 17 veresnya 2014 r. no 465. Ofitsiyiny visnik Ukrayini. no 77. [in Ukrainian]
11. Vaskovskiy, E.V. (1997). Istoriya advokatury. Advokat v ugovnom protsesse: uchebnoe posobie / Pod red.: P.A. Lupinskaya. M.: Novyy Yurist, [in Russian]
12. Kiyashko, O.O. (2019). Kontsepsiya «success fee» v mezhah problematiki vidshkoduvannya vitrat na profesiynu pravnicu dopomogu v tsivilnomu protsesi: sudova praktika. Noveli tsivilnogo protsesualnogo zakonodavstva. Predstavnistvo: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 16 travnya 2019 roku). Odesa: Feniks. [in Ukrainian]
13. Knyazev, A.N. (2005). Gonorar uspeha v dogovore okazaniya yuridicheskoy pomoschi. Korporativnoe upravlenie i innovatsionnoe razvitie ekonomiki Severa: Vestnik Nauchno-issledovatel'skogo tsentra korporativnogo prava, upravleniya i
- venchurnogo investirovaniya Syiktyivkarskogo gosudarstvennogo universiteta. Syiktyivkar: SyiktGU. [in Russian]
14. Sidorova, I. (2009). Gonorar advokator vo Frantsii. Novaya advokatskaya gazeta. no 06 (047). URL: <https://www.advgazeta.ru/arhivnye-zapisi/gonorar-advokator-vo-frantsii/>
15. Uhvala Lvivskogo okruzhnogo administrativnogo sudu vid 23 travnya 2019 roku (sprava no 1340/4385/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82012876> [in Ukrainian]
16. Postanova Kasatsiyonogo tsivilnogo sudu u skladi Verhovnogo Sudu vid 01 zhovtnya 2018 roku (sprava no 569/17904/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76885538> [in Ukrainian]
17. Ivakin, V.N. (2016). Istoriya «gonorara uspeha» za rubezhom i v Rossii v dorevolyutsionnyy period. Kutafinskije chteniya Razvitie rossiyskogo prava: novye konteksty i poiski resheniya problem: II Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya (g. Moskva, 6-9 aprelya 2016 g.). M.: izdatelstvo: «Prospekt». [in Russian]
18. Dyukina, V.R. (2014) Grazhdansko-pravovoe regulirovanie okazaniya advokatskih uslug v prave Evropeyskogo Soyuzha: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.03. M. [in Russian]
-

19. Gesetz über die Vergütung der Rechtsanwältinnen und Rechtsanwälte. Ausfertigungsdatum: 05.05.2004. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/rvg/>
20. Kniper, R. Tezisy otnositelno statusa advokata v ryinochnoy ekonomike. Pravovaya zhizn. 2015. no 3 (11). S. 125-129. [in Germanian]
21. Postanova Kasatsiynogo tsivilnogo sudu u skladi Verhovnogo Sudu vid 12 chervnya 2018 roku (sprava no 462/9002/14-ts). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75003682> [in Ukrainian]
22. Vilchik, T.B. (2015). Distsiplinarna ta tsivilno-pravova vidpovidalnist advokativ. informatsiya i pravo. no 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/infpr_2015_3_19 [in Ukrainian]
23. Endryus, N. (2012). Sistema grazhdanskogo protsessa Anglii: sudebnoe razbiratelstvo, mediatsiya i arbitrazh / pod red. R.M. Hodyikina. M.: infotropik Media. [in Russian]
24. Zaborovskyy, V.V. (2013). Pravova priroda vitrat na pravovu dopomogu v tsivilnomu protsesi Ukrayini. Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu. Seriya: Pravo. Vip. 23. Ch. 1., T. 1. [in Ukrainian]
25. Zaborovskyy, V.V. (2014). Kriteriyi obmezheniya rozmiru kompensatsiyi vitrat na pravovu dopomogu. Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu. Seriya: Pravo. Vip. 24. T. 2. [in Ukrainian]
26. Zaborovskyy, V.V., Stoyka, A.V. (2018). Zabezpechennya dostupnosti pravosudnya cherez prizmu novatsiy u poryadku reguluyuvannya institutu sudovih vitrat u tsivilnomu protsesi Ukrayini. Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu. Seriya: Pravo. Vip. 52. T. 1. [in Ukrainian]
27. Zaborovskyy, V.V. (2018). Pravova priroda vitrat na profesiynu pravnichu dopomogu v tsivilnomu sudochinstvi u konteksti zmin do protsesualnih kodeksiv. Materiali 72-Yi pidsumkovoyi naukovoyi konferentsiyi profesorsko-vikladatskogo skladu yuridichnogo fakultetu DVNZ «UzhNU» (m. Uzhgorod, 26 lyutogo 2018 r.). Uzhgorod: Vidavnistvo UzhNU «Goverla», 2018. [in Ukrainian]
28. Zaborovskyy, V.V., Manzyuk, V.V. (2019). Vitraty na pravnichu dopomogu yak odna z garantiy zabezpechennya prava osobi na profesiynu pravnichu dopomogu. Advokatura UkraYini: suchasniy stan ta perspektivi rozvitku (z nagodi 145-richchya stvorennya Radi prisyazhnikh povirenih pri Harkivskomu okruzhnomu sudi): materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Harkiv, 16 travnya 2019 r.). Harkiv: Pravo. [in Ukrainian]
29. Troitskiy, S.V. (2017). Vozmeschenie razumnyih predelov sudebnyih rashodov s uchetom praktiki Evropeyskogo suda po pravam cheloveka. Vestnik MiEP. no 1 (26). [in Russian]

-
30. Rekomendatsiyi schodo zastosuvannya rekomendovanih stavok advokatskogo gonoraru: rishennya Radi advokativ Chernigivskoyi oblasti vid 16 lyutogo 2018 roku no57. URL: <http://advokatrada.org.ua/> [in Ukrainian]
31. Rishennya rozshirenogo zasidannya Radi advokativ Harkivskoyi oblasti vid 21 bereznya 2018 roku no 17. URL: <http://www.advokat.org.ua/pravova-nformac-ya/rekomendovan-m-n-maln-stavki-advokatskogo-gonoraru/rekomendovan-m-n-maln-stavki-advokatskogo-gonoraru.html> [in Ukrainian]
32. Pro orientovniy rozmir advokatskogo gonoraru za predstavleniya interesiv derzhavnogo organu ta organu mistsevogo samovryaduvannya u sudah: rishennya Radi advokativ Ukrayini vid 26 chervnya 2019 roku no 66. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/Mus32203?an=6> [in Ukrainian]
33. Golubeva, N.Yu. (2019). Sudovi vitrati. Chastina iii. Vitrati na profesiynu pravnichu dopomogu. URL: <https://yaizakon.com.ua/sudovi-vitrati-chastina-iii-vitrati-na-profesijnu-pravnichu-dopomogu/> [in Ukrainian]
34. Sokolova, D.M. (2018). Aktualnyie problemyi gonoramoy praktiki advokator. European Scientific Conference: sbornik statey iX Mezhdunarodnoy nauchnoprakticheskoy konferentsii (g. Penza, 7 marta 2018g.). Penza: MTsNS «Nauka i Prosveschenie», 2018.
35. Zaborovskyy, V.V. (2018). Pravovaya priroda nezavisimosti i samostoyatelnosti ukrainskogo advokata. Studia Prawnoustrojowe. no 39. [in Ukrainian]
-

ФІНАНСУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: БАГАТОМАНІТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАКТИКИ

Палінчак М.М.,

професор Ужгородського національного університету

Бокоч В.М.,

доцент кафедри міжнародної політики УжНУ

Reviewers: Holonič, Ján, Slovakia, Kryński, Andrej, Czestochowa, Poland

Аналізуються форми фінансового забезпечення діяльності церков та релігійних організацій в європейських країнах. Доводиться, що системи фінансування церков та релігійних організацій значною мірою залежить від моделі державно-церковних відносин, історичних традицій та статусу церкви у державі. Виявляються спільні і відмінні риси у формах фінансового забезпечення церков та релігійних організацій в європейських країнах.

Ключові слова: *релігія, церква, держава, державно-церковні відносини, фінансування релігійних організацій, церковний податок.*

Для повноцінного забезпечення духовних та релігійних потреб віруючих різних конфесій церкви та релігійні організації здійснюють не лише

богослужбову, а й інші види діяльності, зокрема й фінансово-господарську. У процесі цієї діяльності вони вступають у фінансові відносини з державою, її органами, громадянами, благодійними та іншими організаціями.

Форми фінансування церков та релігійних організацій у країнах-членах ЄС значною мірою залежать від моделей державно-церковних відносин. Оскільки ці моделі є досить різноманітними, у практиці європейських країн історично склалися різні системи фінансування церков та релігійних організацій, що закріплені відповідними правовими нормами національного законодавства.

Так, Грецька православна церква, яка має статус державної релігійної інституції, повністю фінансується державою, користуючись при цьому значними

фінансовими привілеями. Держава делегує церковним структурам виконання певних функцій, зокрема таких як реєстрація шлюбів, новонароджених, смертей тощо. В загальноосвітніх школах вивчається православна релігія. Священнослужителі православної церкви отримують заробітну плату і пенсію із державного бюджету. Інші церкви в Греції, формально маючи релігійну свободу, державної фінансової підтримки не отримують, вони здійснюють свою діяльність за рахунок пожертвувань і добровільних внесків [1, с.172].

У Бельгії крім католицької релігії, яка займає домінуюче становище, існують й інші конфесії - протестанти, мусульмани, іудеї. Свої фінансові потреби релігійні організації забезпечують шляхом поєднання бюджетних коштів та добровільних пожертвувань. На підтримку релігійної діяльності урядом Бельгії щорічно виділяється 140 мільйонів євро [2]. Крім того, релігійні організації можуть отримувати прибуток від використання власності, яка знаходиться у її розпорядженні. Державою гарантується забезпечення служителів культу житлом та виплата заробітної плати та пенсій із державного бюджету. Релігійні організації в Бельгії звільняються від податку на культові будівлі, у яких здійснюються богослужіння.

У Великобританії кожен із її суб'єктів має своє законодавство, яким регулюються відносини у релігійно-церковній сфері. В

Англії на чолі англіканської церкви стоїть королева. І хоча ця церква й має статус державної, проте фінансовою підтримкою держави не користується. Служителі культу мають статус державних службовців, однак від держави не отримують ні заробітної плати, ні пенсії. Держава бере на себе видатки, пов'язані із збереженням історичних культових споруд, а також із викладанням релігії у загальноосвітніх навчальних закладах та душпастирською опікою у армії, лікарнях та в'язницях. Релігійні організації, як і благодійні, мають податкові пільги на прибуток від пожертвувань. У Шотландії пресвітеріанська церква є державною, тоді як в Уельсі церква відокремлена від держави.

У Португалії до 1974 р. католицька церква мала статус державної. Нині церква відокремлена від держави і позбавлена бюджетного фінансування. Громадяни Португалії можуть виділяти 0,5 відсотка від суми свого податку на прибуток релігійним організаціям чи благодійним фондам. Серед джерел їх фінансування є доходи від реалізації продукції з сільськогосподарських угідь, що їй належать. Релігійні об'єднання та їхні навчальні заклади звільнені від податків. Духовенству надається соціальне забезпечення [3, с. 51].

У Данії домінуючою релігійною організацією є євангелічно-лютеранська церква (Народна церква), до якої належить переважна більшість населення країни.

Церква має державний статус. Кошти на її утримання складаються із церковних податків (середня ставка 0,88 відсотка від оподаткованого прибутку) та державної дотації. Вони використовуються на зарплату священнослужителям та іншим причетним до церкви особам, на утримання культових споруд, духовну освіту, інші церковні потреби. Крім того, у Данії запроваджено церковний податок, який встановлюється місцевою громадою, затверджується органами місцевого врядування і схвалюється міністерством церковних справ. Він стягується роботодавцем з тих, хто підлягає оподаткуванню [4, с.201].

В Угорщині на конституційному рівні проголошена свобода совісті і віросповідання, церква відокремлена від держави. Головними джерелами фінансування релігійних організацій є добровільні внески, пожертви, платежі за здійснення священниками релігійних обрядів, а також суттєва державна підтримка, на отримання якої відповідно до законодавства мають право 14 конфесій. Кожен громадянин Угорщини, добровільно вносить кошти на релігійні потреби в розмірі 1 відсотка від суми податку, що сплачується ним державі. На розвиток освіти, утримання лікарень та сиротинців, матеріальну допомогу священникам в невеликих населених пунктах, ремонт пам'яток культової архітектури релігійні організації отримують державні

дотації. Держава фінансує також діяльність інституту капеланства, виділяє кошти на викладання релігії у школах, компенсує церкві витрати на здійснення соціальних програм. В Угорщині проведено реституцію шляхом повернення релігійним організаціям їхньої націоналізованої в період тоталітарного режиму власності або здійснюється грошова компенсація [5, с.114-119].

У Франції церква відокремлена від держави. На більшій її території фінансування домінуючої католицької церкви здійснюється за рахунок власних коштів, що надходять в основному із зборів та пожертвувань, а також від добровільних «культових внесків», орієнтовний обсяг яких складає близько 1 відсотка від прибутку. Бюджетне фінансування католицьких громад традиційно зберігається лише в окремих регіонах країни. Оскільки в умовах секуляризації власних надходжень на фінансування церкви загалом не вистачає, чимало священників змушені вдаватися до додаткових заробітків. Церковні будівлі належать державі, які вона частково утримує й надає релігійним громадам у безоплатне користування [6, с. 19]. Євангельські церкви Франції фінансуються виключно з добровільних членських внесків і пожертвувань. Прибуток штатних пасторів реформатської церкви у Франції складає трохи менше законодавчо встановленої

мінімальної заробітної плати. На відміну від католицької церкви культові будівлі протестантів належать релігійним об'єднанням і утримуються ними самостійно.

Нідерланди є конфесійно плюралістичною країною, де крім католиків, які складають релігійну більшість, існують також протестанти, мусульмани, індуїсти. Із європейських країн Нідерланди найбільшою мірою охоплені секуляризацією. Загалом держава не фінансує релігійних організацій, фінансова підтримка може надаватися лише у виняткових випадках, для здійснення духовної опіки над військовими, засудженими тощо. З метою заохочення фізичних і юридичних осіб до благодійної діяльності пожертви церквам податками не обкладаються. Для утримання культових споруд, які є пам'ятками історії і культури, передбачено як загальнодержавне, так і місцеве фінансування. Державою субсидуються благодійні установи церков, а також конфесійні школи. Релігійні організації беруть участь у соціальній роботі, яка фінансується з місцевих бюджетів.

Конституція Іспанії проголошує, що усі релігії є рівними і жодна із них не може бути державною. Відносини церкви і держави будуються на засадах співробітництва. Із релігійних організацій найбільшою і найвпливовішою є католицька церква, яка традиційно утримуються за рахунок держави. Інші релігійні організації, серед яких

протестантські православні, мусульманські, іудейські, буддистські, існують на пожертви своїх прихильників. Відповідно до угоди католицької церкви в Іспанії з Ватиканом платнику податку надається право вибору цільового призначення його коштів на церкву чи благодійність, що становить 5 відсотків від загальної суми податку. Релігійним організаціям державою надаються податкові пільги. Останнім часом в Іспанії розгортається рух за відміну державного фінансування католицької церкви, у якому активну участь беруть протестанти.

В Італії домінуюче становище і статус близький до державної має католицька церква. Податок на церкву в розмірі 0,8 відсотка від загальної суми податку утримується із кожного громадянина, незалежно від віросповідання. Платник податку може визначати його цільове призначення, зокрема й на благодійну чи церковну діяльність. Релігійним організаціям надаються податкові пільги і привілеї. Нерухомість, яка знаходиться на території Італії і належить Ватикану, звільнена від будь-якого оподаткування та інших зборів [1, с.176].

Особлива система фінансування релігійних організацій склалася в Австрії. Це єдина країна, в якій церква та релігійні організації фінансується за рахунок внесків тих, хто до неї належить. Система церковних внесків залишає за церквами свободу на

самостійне встановлення їх розміру та порядку стягування. Церковні внески до державних податків не прив'язуються. Церкви в Австрії самостійно ведуть облік тих, хто має сплачувати внески, і вносити нових платників до реєстру. Система церковних внесків разом з тим веде до реального зменшення доходу, оскільки, з одного боку, їх встановлення не може бути точно визначеним для усіх членів церкви чи релігійної громади, а з другого, - належне церквам управління внесками є затратним. Тому фактичні доходи церкви складають не більше 40 відсотків від їх можливих обсягів.

У Фінляндії найчисельнішою релігійною організацією з державним статусом є євангелічно-лютеранська церква, до якої належать близько 76,4 відсотка населення країни. Релігійні організації фінансуються за рахунок спеціального церковного податку, що складає 1-2 відсотки від розміру оподаткованого прибутку. Церковні податки зобов'язані сплачувати також всі комерційні підприємства. Релігійні організації від оподаткування звільнюються [7].

У Швеції держава і церква тісно пов'язані між собою. Близько 90 відсотків населення належать до євангелічно-лютеранської церкви, яка має статус державної на чолі з королем як номінальним її главою. Джерелами її фінансування є церковний податок в розмірі 1 відсотка від

суми оподаткованого доходу та приватні пожертвування. Церковний податок стягується державними податковими органами з усіх громадян, незалежно від їхнього ставлення до релігії. Можливі прогалини у фінансуванні церкви вирівнюються державою шляхом надання субвенцій.

Норвезька євангелічно-лютеранська церква, до якої належить переважна більшість населення, тривалий час була державною релігійною інституцією, яку номінально очолював король. У 2012 р. парламентом прийнята поправка до Конституції Норвегії, відповідно до якої церква відокремлена від держави. Оскільки статус лютеранської церкви закріплений у Норвегії на конституційному рівні, вона утримується за рахунок спеціальної державної соціальної програми. Влада не займається призначенням священнослужителів, хоча статус державних службовців за ними зберігається. Відповідальність за утримання у належному стані культових споруд покладається на державу [8].

У Швейцарії найбільшими і найвпливовішими релігійними організаціями є католицька та протестантська церкви. Відповідно до законодавства Швейцарії церква відокремлена від держави. Важливим джерелом фінансування церков та релігійних організацій є місцевий церковний податок, розмір якого встановлюється і стягується

релігійними громадами разом із державними чи комунальними податками. У зв'язку з секуляризаційними процесами, що активно відбуваються у Швейцарії (лише 50 відсотків населення відносить себе до віруючих), церковний податок поступово втрачає своє значення і перестає бути основним джерелом фінансування католицької і протестантської церков [9].

Досвід державного фінансування церкви та релігійних організацій накопичений у Словаччині. Розпорядником коштів, які виділяються державою церкві та релігійним організаціям, є Міністерство культури Словацької Республіки. З коштів державного бюджету частково відшкодовуються витрати на функціонування керівних церковних органів. Священикам різних конфесій щомісячно за бюджетні кошти виплачується заробітна плата, розмір якої залежить від стажу роботи. Церкви та релігійні організації можуть встановлювати також доплати служителям культу за рахунок власних коштів. Держава та адміністративно-територіальні одиниці можуть виділяти кошти за цільовим призначенням, зокрема на реставрацію та ремонт культових об'єктів, особливо тих, які є зареєстрованими пам'ятками культури. У надзвичайних ситуаціях влада може надавати одноразові цільові дотації із свого бюджетного резерву для церковних шкіл. Богословські факультети є частиною

державних університетів, що фінансуються Міністерством освіти Словацької Республіки. З бюджетних коштів надається допомога благодійній католицькій організації «Caritas». Фінансова підтримка Словацькою державою церков та релігійних організацій здійснюється також опосередковано через низку пілг. Зокрема, від сплати різних видів податків звільняються надходження від церковних зборів та пожертвувань, землі, на якій розміщені церковні споруди та кладовища, майно, що залишене за заповітом зареєстрованим релігійним організаціям. Дії, пов'язані з реституцією церковного майна, звільняються від сплати судового збору. Таким чином, держава надає церквам та релігійним організаціям посильну фінансову та матеріальну допомогу й тим самим намагається компенсувати збитки, завдані їм комуністичним режимом.

Сучасне словацьке суспільство неоднозначно ставиться до питань фінансового забезпечення діяльності церкви та релігійних організацій. Зокрема, нерелігійна частина населення не вбачає необхідності у фінансуванні їх діяльності з державної скарбниці. У зв'язку з цим, а також збільшенням загальних витрат церква та релігійні організації Словаччини вдаються до пошуку додаткових джерел фінансування [10].

У Німеччині, незважаючи на відокремленість церкви і держави, між ними

склалися партнерські відносини. У ставленні держави до церкви та релігійних організацій залежно від кількості їхніх прихильників зберігаються певні відмінності. Якщо прибічників певної конфесії більше одного відсотка від загальної кількості населення певної землі Німеччини, то вони отримують спеціальний статус, який дає їм змогу отримувати державні дотації. Нині в країні нараховується 15 таких конфесій. Найбільшими із них є католики, що становлять 30 відсотків населення, та протестанти - 29 відсотків населення [11]. Громадяни Німеччини обкладаються церковним податком, який збирається державою і передається церквам та релігійним організаціям. Його величина залежно від регіону становить 8-9 відсотків від розміру податку на доходи. Він покриває 90 відсотків видатків на церкву. Церковний податок в повному обсязі сплачують фінансово спроможні члени релігійних громад. У разі виникнення в окремих із них складних життєвих обставин церковна адміністрація може знижувати його до 50 відсотків. Релігійні громади на забезпечення своєї діяльності крім церковного податку можуть додатково стягувати кошти із своїх членів. Частина коштів церкви та релігійних організації витрачається на благодійну діяльність, якою вони широко займаються [12].

Релігійні організації в Чехії, серед яких найбільшою є Католицька церква, отримують дотації з державного бюджету. Крім того, додатковими джерелами їхніх прибутків є благодійні пожертви і церковні збори, а також кошти від використання церковної власності. Розмір щомісячної заробітної плати духовенству церков і релігійних організацій збільшується з урахуванням стажу роботи. Оскільки у Чехії з року в рік зменшується кількість віруючих різних конфесій, церкви та релігійні організації переживають фінансову скруту. [13].

Незважаючи на значну прихильність поляків до католицької релігії та церкви, польська держава та її органи позбавлені права на надання фінансової допомоги церквам та релігійним громадам. Церковний податок у Польщі теж не стягується, хоча у суспільстві ведуться дискусії щодо можливості його запровадження. Церкви та релігійні організації звершують свою діяльність завдяки добровільним пожертвам віруючих під час недільних богослужінь, різдвяних «пастирських візитів» священників до прихожан, здійснення релігійних обрядів хрещення, вінчання та поховання. Католицька церква та інші релігійні організації в Польщі отримують також прибуток від повернених через реституцію сільськогосподарських земель. Разом з тим польське законодавство містить винятки на

заборону державного фінансування релігійних громад. Так, священнослужителі отримують фінансову винагороду за викладання релігії в школі. Держава забезпечує фінансування військових капеланів в армії. Бюджетне фінансування мають Католицький університет у Любліні та теологічні факультети в державних університетах [14, с. 463-465.].

Таким чином, в європейських країнах історично склалися та нині існують різні форми фінансового забезпечення та фінансової підтримки церков та релігійних організацій.

У країнах, де церква та релігійні організації мають статус державних інституцій, здійснюється пряме їх бюджетне фінансування і державний контроль за використанням коштів. Таке фінансування може бути як безпосереднім, так і опосередкованим через законодавчо встановлені податкові пільги і преференції для однієї або кількох конфесій. Фінансування державою церков та релігійних організацій здійснюється з урахуванням їхньої чисельності, історичної вкоріненості, традиційності, соціально значущої діяльності. Державне асигнування церков та релігійних організацій нині існує у Ватикані, Греції, Бельгії, Люксембурзі, Норвегії, Румунії, меншою мірою – в Чехії та Словаччині. Церкви та релігійні організації у країнах Центрально-Східної Європи, що

постраждали від тоталітарного режиму, для підтримки свого матеріального становища використовують кошти і майно, що повертається їм у власність у процесі реституції.

Однією із форм фінансування церков та релігійних організацій у деяких європейських країнах є податок на прибуток фізичних осіб для фінансування релігійних організацій, до якої належать платники податку (церковний податок). Церковний податок в різних країнах становить від 0,5 до 2-х відсотків від загального податку. Ця форма фінансування церков і релігійних організацій застосовується у Австрії, Данії, Італії, Ісландії, Німеччині, Фінляндії, Хорватії, Швеції, окремих адміністративно-територіальних одиницях Швейцарії. В одних країнах ним розпоряджається керівництво церков та релігійних організацій, в других – використовується на розсуд платників податку при мінімальному контролі з боку держави. Церковний податок може стягуватися самою церквою або податковими органами. В деяких охоплених секуляризацією країнах (Німеччина, Фінляндія, Чехія, Великобританія, Швейцарія та ін.) частина населення відходить від релігії, відмовляється сплачувати церковний податок і вимагає скасувати державне фінансування церков та релігійних організацій. Тому з фінансуванням

церков і релігійних організацій у таких країнах виникають серйозні проблеми.

У країнах, де церква відокремлена від держави і релігійні організації не мають бюджетного фінансування, вони здійснюють свою діяльність за рахунок позабюджетних джерел.

У європейських країнах найчастіше використовуються змішані форми фінансування церков та релігійних організацій – бюджетне фінансування, державні субсидії, церковні податки, пожертвування фізичних і юридичних осіб, доходи від церковної власності, відправлення релігійних обрядів, продажу релігійної атрибутики тощо. Це дає їм можливість здійснювати діяльність, спрямовану на повноцінне забезпечення одного із основоположних прав людини і громадянина – права на свободу совісті та віросповідання.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Білаш О. В. Основні моделі фінансування церков і релігійних організацій у країнах Європейського Союзу / О. В. Білаш // Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип. 73. - С. 172-178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_73_30

2. Религия в Бельгии //Материал из Википедии - свободной энциклопедии. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Религия_в_Бельгии

3. Marre H. Systeme der Kirchenfinanzierung in Europa und USA / H. Marre // Grundlagen, Gestaltung und Zukunft der Kirchensteuer / R. Seer, B. Kämper (Hrsg), B. Kirchensteuertag. – Frankfurt am Main, 2004. – S. 43–76.

4. Дюбек И. Государство и церковь в Дании /И.Дюбек//Государства и религии в Европейском Союзе (опыт государственно-конфессиональных отношений) / Сост. Г. Робберс. – М.: Институт Европы РАН, 2009. – 719 с.

5. Шанда Б. Государство и церковь в Венгрии / Б. Шанда // Государства и религии в Европейском Союзе (опыт государственно-конфессиональных отношений) / Сост. Г. Робберс. – М.: Институт Европы РАН, 2009. – 719 с.

6. Chatelain J. Denkmalpflege und Denkmalschutz an den Sakralbauten in der Bundesrepublik Deutschland und in Frankreich / J. Chatelain // Deutsch-Französische Kolloquien Kirche, Staat, Gesellschaft. – Bd. 7. – Kehl am Rhein, 1987. – 117 s.

7. Евангелическо-лютеранская церковь Финляндии //Материал из Википедии - свободной энциклопедии. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Евангелическо-лютеранская_церковь_Финляндии

8. Норвегия отделила церковь от государства //РОСБАЛТ. 17 мая 2012 г. URL: <https://www.rosbalt.ru/main/2012/05/17/981962.html>

-
9. Швейцарія. Релігія. URL: [2019/tsena-very-na-kakie-dengi-suschestvuet-tserkov-v-evrope](https://switzerland.platinumclub.ru/o-strane/obschaya-informaciya/religiya/)
<https://switzerland.platinumclub.ru/o-strane/obschaya-informaciya/religiya/>
10. Палінчак М. М. Правове регулювання державно-церковних відносин у Словацькій Республіці / М. М. Палінчак // Науковий вісник УжНУ. Серія : Право. – Ужгород, 2008. – № 9. – С. 89-94.
11. Церковный налог в Германии
Материал из Википедии — свободной энциклопедии. URL:
https://ru.wikipedia.org/wiki/Церковный_налог_в_Германии
12. Цена веры: на какие деньги существует церков в Європе //Новые известия. URL:
<https://newizv.ru/news/society/24-06->
13. Современные церкви и религии в Чехии: большая разница в дотациях и количестве прихожан //420 on.cz. Информационный портал о Чехии. 26.08.2013. URL:
<https://420on.cz/immigration/life/34922-sovremennye-tserkvi-i-religii-v-chehii-bolshaya-raznitsa-v-dotatsiyah-i-kolichestve-prihozhan>
14. Рынковский М. Государство и церковь в Польше // Государства и религии в Европейском Союзе (опыт государственно-конфессиональных отношений) / Сост. Г. Робберс. – М.: Институт Европы РАН, 2009. – 719 с.

УПРОВАДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ІНТЕГРАТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В СИСТЕМІ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ

Стеблюк С. В.

*Викладач, Мукачівського кооперативного
торговельно-економічного коледжу*

Steblyuk S. V.

*teacher of Mukachevo Cooperative Trade and
Economic College*

Reviewers: Lisowski Peter, Poland, Stričík M, Slovakia

Анотація. У статті розкрито сучасні підходи до формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічного спрямування відповідно до Стандарту вищої освіти України. Запропоновано авторську професійно-інтегративну технологію навчання як систему форм, методів, прийомів, послідовність застосування яких забезпечує вирішення завдань освітнього процесу, що сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в системі ступеневої освіти. Обґрунтовано доцільність її уведення, описано етапи реалізації. Виокремлено моделі інтеграції та роз'яснено їх сутність.

Відповідно до технології запропоновано методи та прийоми інноваційного навчання.

Ключові слова: інтеграція, інтегративний підхід, інноваційні методи й прийоми, педагогічні технології, професійно-інтегративна технологія навчання.

Вступ і постановка проблеми.

Сьогодні в Україні проходять процеси інтеграції за різними напрямками. Освіта стає в авангарді змін у підходах до підготовки майбутніх фахівців за спеціальностями, в тому числі з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. Інноваційність вітчизняної педагогічної науки полягає у розробці компетентнісного підходу, що забезпечується інтеграцією знань. Метою освіти, відповідно до Закону України «Про

освіту», є «всесічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1]. Конкурентне середовище вимагає від випускника мобільності, креативності, наявності кола компетенцій з різних галузей знань, морально-етичної поведінки, що є вкрай важливою у бізнес-середовищі. Це активізувало наукові пошуки щодо розробки й упровадження інноваційних технологій навчання у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання досліджень з проблеми застосування педагогічних технологій дало можливість з'ясувати наявність активних методів навчання і практику їх упровадження. Це питання знайшло своє відображення в низці наукових розвідок учених, серед яких: О. Барановська (дидактичний контекст та особливості

реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання); Н. Васаженко (застосування інноваційних технологій у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічних спеціальностей); О. Дубасенюк (інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки); О. Пехота (освітні технології, їх види); О. Пометун (енциклопедія інтерактивного навчання); Т. Поясок ([система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів](#)); С. Сисоєва (педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак) та ін. З погляду О. Дубасенюк, інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами, їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті. Сутнісною ознакою інновації є її здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності педагога, розширювати інноваційне поле освітнього середовища у навчальному закладі, регіоні. Як системне утворення інновація характеризується інтегральними якостями: інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційне середовище [2, с.14]. Теоретичні засади проектування і упровадження різних видів педагогічних технологій, дидактико-методичні їх можливості розкриті

колективом авторів за редакцією О. Огієнко [3]. Науковцями охарактеризовано зміст та упровадження технологій: модульного навчання, проектного, контекстного, інтерактивного, кейс-стаді; дослідницьких, мультимедійних, ігрових та ін.

Виходячи із досліджень учених, ураховуючи вимоги сьогодення, педагогічний досвід автора розроблено й апробовано професійно-інтегративну технологію навчання.

Метою наукової статті є обґрунтування застосування авторської методики у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.

Завданням дослідження визначено: з'ясування сутності професійно-інтегративної технології навчання, етапів її упровадження та методів й прийомів.

Методами наукового дослідження обрано: контент-аналіз, спостереження за підготовкою майбутніх фахівців економічного спрямування, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Концептуальне резюме.* Сьогодні у системі професійної освіти упроваджуються Стандарти вищої освіти за всіма спеціальностями, в тому числі й 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Вся увага сконцентрована на забезпеченні складових професійної

компетентності: інтегральної, загальних, спеціальних. У контексті нашого дослідження виділено підприємницьку, економічну та загальнокультурну, що в комплексі уможливають підготовку майбутнього фахівця сучасного типу. У процесі наукової розвідки дібрано методологічні підходи, що забезпечать реалізацію поставлених завдань, з-поміж яких пріоритетом визначено інтегративний.

З погляду професійної освіти, інтегрування знань – процес об'єднання окремих наук, що забезпечить розуміння цілісної картини дійсності, оточуючого світу. Поділяємо думку [4, с.11], що «інтеграція потрібна в сучасній системі освіти. По-перше, традиційна монологічна система майже повністю втратила свою практичну ефективність. По-друге, в сучасній школі навчальні дисципліни носять конкуруючий характер. Кожна протистоїть усім іншим, як би претендуючи на велику значущість в порівнянні з іншими. По-третє, кожна з дисциплін сама по собі представляє набір відомостей з певної галузі знань, тому не може претендувати на системний опис дійсності».

З авторської позиції, інтегративний підхід до формування професійної компетентності розглядається як явище, що забезпечує єдність освітнього процесу в системі ступеневої освіти, і водночас як тенденцію до об'єднання академічних та

професійних знань, на основі цілісності змісту, мети та завдань підготовки здобувачів освіти сфери підприємництва, торгівлі, біржової справи, в основі яких морально-етичні якості бізнес-діяльності.

Відповідно до концепції, обраної нами, запропоновано професійно-інтегративну технологію навчання, яка розглядається як система форм, методів, прийомів, послідовність застосування яких забезпечує вирішення завдань освітнього процесу, що сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців в системі ступеневої освіти. Передумовою визначення її сутності став проведений контент-аналіз наукових досліджень (12 праць) щодо дефініцій, пов'язаних з поняттям «інтеграція». Як результат, спостерігається застосування термінів «інтеграція» – сторона процесу розвитку, пов'язана з об'єднанням у ціле раніше різнорідних частин та елементів [5, с.56]; «інтегрований» – оснований на об'єднанні, інтеграції; комплексний [6, с.508]; «інтегральний» – нерозривно зв'язаний; суцільний, єдиний [8]; «інтегративність» – орієнтація на інтегральні курси, пошук нових підходів до структурування знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу [7]. Лексема «професійно-інтегративна» сформульована на основі понять «професійний» – пов'язаний з певною професією [6, с. 995], «інтегративний» – стос. до інтеграції

(об'єднання частин у ціле, об'єднувальний; те саме, що інтеграційний; суцільний, цілісний) [6, с. 401].

Концептульні ідеї професійно-інтегративної технології: визначення ймовірних моделей інтеграції в освітньому процесі; добірка інноваційних методів й прийомів навчання, шляхи їх реалізації у процесі викладання дисциплін за означеною спеціальністю, позааудиторній та науково-пошуковій діяльності студентів.

Авторська технологія передбачає її реалізацію за трьома етапами:

– організаційний, що включає інтеграцію змісту навчання, організацію спецкурсу «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», добірку тестових завдань до кожного з освітніх ступенів, налаштування студента і викладача на педагогіку партнерства, розробку інноваційних методів навчання та урізноманітнення форм позааудиторної роботи. Результат організаційного етапу передбачає визначення шляхів упровадження професійно-інтегративної технології навчання;

– змістовий, який спрямований на формування знань, умінь та здатностей, що передбачені Стандартом вищої освіти України зі спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», реалізацію моделей інтеграції у процесі викладання фахових дисциплін та у позааудиторній

роботі; удосконалення змісту самостійної та науково-пошукової діяльності. Результат передбачає наявність сформованих компетентностей, практичного досвіду, відповідно до ОПП фахівця;

– контрольно-результативний, що включає контроль сформованості професійної компетентності за визначеними критеріями та відповідними показниками, перевірка навичок, що дозволяють вирішувати складні ситуації у підприємницькій, торговельній та біржовій діяльності, здатність до творчої активності, інноваційності, саморозвитку. Результат визначається рівнями сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності відповідно до критеріїв.

Етапи реалізації професійно-інтегративної технології навчання передбачають урахування підготовки фахівців за освітніми ступенями – ОКР «молодший спеціаліст», ОС «бакалавр», ОС «магістр», проте виокремлення методів, прийомів, форм навчання за кожним із них є недоцільним, позаяк застосування методів є універсальним й залежить від змісту матеріалу, сформованих компетентностей студентів на відповідному освітньому рівні. Завдання лекційних, практичних (семінарських) занять зазнають ускладнення відповідно до вимог навчальних програм.

Очікувані результати застосування авторської технології забезпечують готовність фахівця до підприємницької діяльності на основі сформованого комплексу складових професійної компетентності, що визначаються за показниками відповідно до критеріїв. Перевагами визначено: можливість дослідити проблему цілісно, у всіх її виявах; посилення індивідуалізації; формування критичного та системного мислення, навичок прийняття рішень; урізноманітнення методів і прийомів навчання; створення психологічного комфорту за рахунок педагогіки партнерства. З метою реалізації авторського задуму розроблено інноваційні методи та прийоми навчання за різними формами освітнього процесу в умовах ступеневої освіти, апробовано інтегрований спецкурс «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність».

В основі реалізації інтегративного підходу є поєднання моделей інтеграції (частково-міждисциплінарна, індуктивно-цілісна, комплексно-синтетична), методів та прийомів професійно-інтегративної технології навчання, індивідуальної та групової роботи, що сприятиме формуванню складових професійної компетентності, комплексної системи компетенцій за різними освітніми рівнями. Репрезентуємо такі ймовірні моделі інтеграції:

1. Частково-міждисциплінарна, що передбачає засвоєння студентами знань з

підприємництва, торгівлі та біржової діяльності на основі порівняльного аналізу, обґрунтування правильності висунутого положення та набутої компетенції з інших дисциплін. Забезпечує вертикальні зв'язки у структурі одного з питань лекційно-практичного заняття. Застосовується в освітньому процесі при необхідності деталізації ключового питання.

2. Індуктивно-цілісна, яка побудована на основі повної інтеграції фахових дисциплін і забезпечує комплексне розуміння студентами висунутої проблеми з різних позицій. У такому випадку створюється горизонтальна інтеграція, тобто зв'язки дисциплін на певному освітньому рівні за Освітньою програмою спеціальності. Реалізується через бінарні заняття, які проводяться викладачами закладу освіти чи із залученням практичного працівника.

3. Комплексно-синтетична, що ґрунтується на удосконаленні змістового наповнення дисциплін через інтеграцію професійно-орієнтованих із збереженням їх незалежного існування. Конструює взаємопроникнення в різні галузі та сфери економічної діяльності, міждисциплінарну інтеграцію, поєднання теоретичного та виробничого навчання. Це найвищий рівень інтеграції, що забезпечується тренінг-курсами, спецкурсами на різних освітніх ступенях. Виробнича, технологічна (педагогічна) практики на ОС «магістр»

реалізують комплексну інтеграцію набутих компетенцій, що сприяє формуванню складових професійної компетентності фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.

Види інтеграції забезпечувалися упровадженням методів навчання. У процесі педагогічної діяльності та в рамках проведення експерименту модифіковувалися традиційні методи навчання та вводилися професійно-інтегративної технології. Опишемо сутність окремих методів і прийомів.

Метод «Конструктивно-аналітичний». Використовується на практичних заняттях з метою формування у студентів розрахунково-аналітичних умінь та дивергентного мислення. З-поміж традиційного розв'язку задач з поясненням алгоритму виконання дій застосовуються нестандартні прийоми.

Прийом «Пазл». Пропонується для здобувачів освіти усіх рівнів, позаяк передбачає наявність сформованих компетенцій з вивчених професійно спрямованих дисциплін. Застосовується з метою узагальнення, закріплення, повторення основних математичних та економічних формул, забезпечує індуктивно-цілісну модель інтеграції. Алгоритм його реалізації: на інтерактивній дошці розміщені картки з кількома задачами та рішеннями до них, проте в хаотичному порядку. Необхідно

сформувати на ігровому полі загальну економічну «картину». Серед типів задач.

Витрати крамниці «Карамель» за I кв. 19 %, РТО ф. – 670,0 тис. грн. Сума витрат ?

РТО ф. зв.р. крамниці 2950 тис. грн., РТО мин. р. – 2860 тис. грн.

127,3 тис. грн.

3194,4тис.грн

3194,4тис.грн.

уповіль

54,1%

Товарооборот от продовольчих товарів за II кв. склав 860,4 тис. грн. Загальний РТО – 1590,2 тис. грн. Відносна величина структури ?

Товарооборотність за період склала 8 дн., норматив товарних запасів 6 дн. В результаті отримали...

уповільнення обороту;

Прийом «Постфактум». Здобувачам освіти пропонується заповнити таблицю, що характеризує фінансово-господарську діяльність одного з підприємств. Студентам необхідно скласти аналітичну записку з описом фактичних результатів та запропонувати шляхи удосконалення бізнесу в майбутньому. Цей прийом сприяв формуванню складових професійної компетентності, забезпечував комунікативно-діяльнісний критерій, компетентнісний та професійно-орієнтований підходи, індуктивно-цілісну модель інтеграції.

Метод «Формула успіху». Застосовується на семінарських заняттях з метою розвитку навичок професійної

комунікації через обґрунтування, обстоювання власної позиції у процесі дискусії. План її проведення: гіпотеза – обґрунтування – доказ – висновок. До прикладу, теза: інформування покупців про роздрібні ціни на підприємствах роздрібно торгівлі здійснюється за допомогою ярликів цін (цінників) або вказівкою цін на зразках товарів.

У процесі впровадження цього методу в студентів виникали труднощі у формулюванні висновків, проте дискусія була насичена різними фактами з підприємництва та торгівлі, що дало можливість формувати підприємницьку складову професійної компетентності. Рекомендуємо формувати у студентів уміння узагальнювати різні точки зору із визначеної проблеми покроково у певній системі: взірць формулювання викладачем-колективне складання-індивідуальне висловлювання.

Метод «Синтез думок». Цей метод використовується здебільшого на практичних заняттях з метою проведення розрахунків та обробки значної кількості економічної інформації. Алгоритм роботи:

1. Студенти об'єднуються в групи (у формі кола), кожна з яких отримує завдання, наприклад, розрахувати показник, визначити фактори, причини, резерви зростання.

РТО ф. зв.р. ФОП «Соняшник» 3450 тис. грн., Ір – 1,08. РТО в под. цінах ?

2. Група обґрунтовує у своєму колі одне із завдань, записуючи його на аркуші паперу.
3. Опрацьований матеріал студентами передається наступній групі. Таким чином, рішення «ходить» по колу до тих пір, поки ця тема не була вичерпаною.
- Апробовувався автором на заняттях з дисциплін «Економіка торговельного підприємства», «Політекономія» (ОКР «молодший спеціаліст»), «Економічна статистика» (ОС «бакалавр»).
- Комплексно-синтезована модель інтеграції найбільш чітко була реалізована у процесі вивчення спецкурсу «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Метою його є: узагальнення набутих компетенцій з фахових дисциплін, формування у студентів комплексних знань ефективного управління підприємницькими структурами, торговельними організаціями та біржами; розвиток аналітичних, комунікативних, організаторських, підприємницьких навичок вирішення завдань у сфері підприємницької, торговельної та біржової діяльності. Серед завдань: узагальнення системи професійних компетентностей в області сутності і змісту біржової діяльності, торгівлі як філософії підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки та конкуренції; вирішення конкретних економічних завдань з підприємництва, торгівлі, біржової діяльності; визначення перспектив розвитку підприємництва, торгівлі, біржової справи на сучасному етапі та ін.. У передмові до курсу сформульовані компетентності в межах складових професійної: підприємницька – здатність проводити аналіз бізнес-середовища (галузевий аналіз, аналіз ринку, PEST-аналіз); вміння визначати ключові критерії суб'єктів підприємницької діяльності, підприємств торгівлі, бірж з урахуванням результатів аналізу зовнішнього середовища з метою визначення перспектив подальшого розвитку (SWOT-аналіз, фактори внутрішнього та зовнішнього середовища); здатність до інтеграції знань, умінь і навичок та їх ефективного використання в умовах швидкої адаптації суб'єктів підприємницької діяльності, підприємств торгівлі, бірж до вимог зовнішнього середовища та ін.; економічна – здатність орієнтувати інфраструктурну діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, торгівлі, бірж на реалізацію суспільних інтересів; ідентифікувати та оцінювати ризики маркетингової та торговельної діяльності, будувати дієві механізми мотивування працівників та ін.; загальнокультурна – здатність особистості до оволодіння національною та світовою культурою, бізнес-комунікації з дотриманням морально-етичних норм; виховання культури міжособистісних взаємин та ін.. Для розгляду пропонувалися теми, побудовані за принципом інтеграції понять з

підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.

Одна із тем: Бізнес-кейс «Мегасіті». Коло питань для обговорення: З історії створення кейсів (теоретичні узагальнення на основі тезисного матеріалу). Характеристики вдалого кейсу. Організація та обговорення кейсу «Мегасіті». Хвилини-спіч: «Конкуренція: загрози та можливості», «Почути споживача або культура обслуговування», «Товари для людини». Аналітичні дослідження (робота з гаджетами): Вдосконалення маркетингової стратегії. Програма лояльності для існуючих клієнтів з метою їх утримання. Умови виходу компанії на європейський ринок.

Ключові поняття до теми: кейс, маркетингове середовище, культура обслуговування, маркетингова стратегія, політика ціноутворення, програма лояльності, доходи, витрати, прибуток, рентабельність, ризики, товарне забезпечення.

У процесі дослідження апробовано й інші методи та прийоми навчання, що сприяли ефективній підготовці майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. Підкреслимо, що їх використання можливе у формуванні професійної компетентності здобувачів освіти за іншими економічними спеціальностями.

Висновки. Таким чином, обґрунтовано застосування професійно-інтегративної технології навчання у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. З'ясовано її сутність та етапи упровадження. Наведено приклади окремих інноваційних методів навчання за означеною технологією.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці й апробації інших технологій навчання у процесі викладання економічних дисциплін у закладах вищої освіти України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38– 39. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки // Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 14-47.

3. Інноваційні педагогічні технології : посібник / За ред. О. І. Огієнко; Авт.кол.: О. І. Огієнко, Т. Г. Калюжна, Ю. С. Красильник, Л. О. Мільто,

-
- Ю. Л. Радченко, К. В. Годлевська, т менедж. освіти». – К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. – 230 с.
- Ю. М. Кобюк. – К., 2015. – 314 с.
4. Козловська І. М. Формування 6. Великий тлумачний словник сучасної професійної компетентності майбутніх фахівців української мови / Уклад. і головн. ред. на основі інтегративного підходу [текст] :В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – методичні рекомендації / І. М. Козловська, 1440 с.
- Я. М. Собко, О. О. Стечкевич, О. М. Дубницька, 7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: [навчальний Т. Д. Якимович. – Львів : Сполом, 2012. – 64 с. посібник] / Н. Є. Мойсеюк. – [5-ге видання, 5. Термінологічний словник з основ доповнене і перероблене]. – К., 2009. – 656 с.
- підготовки наукових та науково-педагогічних 8. [Словник української мови: в 11 томах. – Том 4, 1973.](#)
- кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. [Том 4, 1973.](#)
- кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій,
В. П. Ляхоцький [та ін.]; за наук. ред.
Є. Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-

Stebljuk S.V. IMPLEMENTATION OF PROFESSIONAL-INTEGRATIVE TECHNOLOGY OF LEARNING IN THE PROCESS OF TEACHING ECONOMIC DISCIPLINES IN THE STAGE EDUCATION SYSTEM

Abstract

The article presents modern approaches to the formation of professional competence in future specialists in economic direction in accordance with the Higher Education Standard of Ukraine. The author proposes the professional-integrative technology of training as a system of forms, methods, techniques, the sequence of which provides the solution of tasks of the educational process.

This process contributes to the formation of professional competence in future specialists in entrepreneurship, trade and exchange activities in the system of stage education. The feasibility of its introduction is substantiated, the stages of implementation are described. Integration models are highlighted and their nature is explained. Methods and techniques of innovative training are proposed in accordance with technology,

Keywords: *integration, integrative approach, innovative methods and techniques, pedagogical technologies, professional-integrative learning technology.*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ УРГЕНТНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Михайлишин Уляна Богданівна

зав. кафедри психології

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

myb69@ukr.net

Шмідзен Ірина Юріївна

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

shmidzeniryna@gmail.com

Reviewers: Kryński, Andrej, Czestochowa, Poland, Zaviš, Monika, Slovakia

Висвітлено поняття ургентної залежності особистості. Проаналізовано психологічні особливості ургентної адикції. Розглянуто основні особистісні характеристики ургентних адиктів. Охарактеризовано основні типи осіб з ургентною залежністю.

Ключові слова. Адиктивна поведінка, ургентна адикція, трудоволізм, залежність.

Постановка проблеми. Адиктивні форми відхилень виступають одними із найбільш розповсюджених видів девіантної поведінки. Залежна поведінка являє собою глобальну соціальну проблему. Через постійне збільшення темпу людського життя,

особистість може відчувати труднощі з адаптацією, які пов'язані із необхідністю приймати участь у багатьох видах діяльності.

Ургентна залежність, як одна із форм адиктивної поведінки особистості, викликає інтерес у багатьох дослідників. Зокрема, вивченням даної проблеми займалися такі науковці як А. Тасси, Е. Л. Шибко, Ц. Короленко, Н. Дмитриєва та ін.

Незважаючи на дослідження які проводились в даній галузі, проблема вивчення ургентної залежності повністю не розкрита, що робить актуальними дослідження у даному напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення адиктивної поведінки відбувається на інтегративних засадах фахівцями психології, соціології, медицини, соціальної педагогіки. Починають дослідження цієї проблеми А. Лічко, Д. Колесов, С. Швердін, Б.Левін, М. Левін, В. Оржеховська Н. Максимова, С. Толстоухова. Останнім часом поширення інтересу до адикцій простежуємо в роботах Ц. Короленка, В. Менделевича, О. Безпалько, А. Капської, Н. Заверіко, О. Карпенко, М.Окаринського, П. Гусака, Н. Бурмаки, О. Савчука, Т. Мартинюк, І.Шишової, О. Мурашкевича [4].

Термін «ургентна адикція» введений А. Тасси. Автор не дає точної дефініції терміна. Ургентна залежність обумовлена надмірною зайнятістю, необхідністю брати участь у багатьох видах діяльності, прискоренням темпу життя [2].

Ургентна залежність виявляється в звичці перебувати в стані постійної нестачі часу. Перебування в якомусь іншому стані сприяє розвитку у людини почуття дискомфорту і відчаю [5].

Основна частина. Психологічні механізми, що лежать в основі залежності від суб'єктивно неприємного стану важко пояснити, однак, вони стають більш зрозумілими при порівнянні стану нестачі часу з протилежним, при якому цей фактор відсутній. В останньому випадку

розвивається почуття наростаючого психологічного дискомфорту: людина відчуває тривогу, страх того, що вона не робить чогось дуже важливого для кар'єри, сім'ї, збереження соціального статусу. Негативні емоції при цьому більш інтенсивні і стан браку часу сприймається як порятунок від гіршого.

У сучасній культурі ургентна адикція формується у великої кількості осіб найрізноманітніших професій: бізнесменів, співробітників різних фірм, студентів, викладачів, науковців та ін., всі вони можуть відчувати тиск часу [2].

А. Тасси виділяє шість основних характеристик, притаманних ургентній адикції:

1) жорсткий моніторинг часу. Чим би не займалися ургентні адикти, вони постійно стежать за часом. Їхнє життя протікає за схемою, функціонування розділене на порівняно короткі, аж до десятихвилинні, тимчасові інтервали;

2) функціонування на дуже великій швидкості, що виходить за межі зони комфорту ургентного адикта;

3) постійне прийняття всіх вимог, що стосуються роботи. Ургентний адикт погоджується виконувати різноманітну додаткову роботу в будь-який, навіть святкове, час;

4) відмова від особистого часу. Ургентний адикт в своєму прагненні виграти

гонку з часом у виконанні різних професійних обов'язків позбавляється практично всього часу, призначеного для задоволення потреб, пов'язаних з сім'єю, дітьми, домашніми і господарськими справами;

5) втрата здатності радіти теперішньому моменту. Ургентний адикт постійно зосереджений на нескінченних проблемах і виконанні завдань, які йому доведеться вирішувати в майбутньому, роздумах про невдачі і розчарування недавнього минулого, і на те, яким чином можна компенсувати ці «проколи». Такий розподіл уваги не дозволяє відчувати радість життя в теперішньому часі;

б) емоційно негативна проекція майбутнього. Ургентний адикт відкладає на майбутнє (зазвичай невизначене) реалізацію своїх цілей і бажань. У той же час він відчуває, що майбутнє вислизає, що він стає все більш залежним від зовнішніх факторів і соціальних вимог. Таким чином, майбутнє в більшій мірі асоціюється з необхідністю виконання обов'язків, ніж з думками про отримання бажаних задовольень [2].

Людам з даним видом залежності притаманні такі особистісні характеристики: бажання контролювати час і усвідомлення неможливості підпорядкувати собі хід подій; чим би не займалися ургентні адикти, вони постійно стежать за часом, їх життя розділено на порівняно короткі тимчасові інтервали;

виконання професійних обов'язків відбувається на шкоду задоволенню потреб у відпочинку і на шкоду міжособистісних відносин; прийняття абсолютно всіх вимог, що стосуються професійної діяльності; ургентні адикти погоджуються виконувати додаткову роботу в будь-який, навіть святковий час; втрата здатності радіти життю в сьогодні, зацикленість на завданнях майбутнього або невдачах минулого; ургентний адикт постійно зосереджений на нескінченних проблемах і завданнях, які йому доведеться вирішувати в майбутньому, на міркуванні про невдачі і розчарування недавнього минулого; страх майбутнього; прагнення відкласти на майбутнє (зазвичай невизначене) реалізацію своїх цілей і бажань в поєднанні з почуттям того, що час проходить, хронічна фрустрація базових потреб.

Оскільки однією зі складових ургентної адикції є роботоголізм, ургентний адикт, виконуючи професійні обов'язки, позбавляє себе часу, необхідного для задоволення власних потреб і потреб, пов'язаних з сім'єю, дітьми, домашніми справами [1].

У людей з ургентною залежністю розвивається глибоке порушення ідентичності, втрата колишнього «Я». Адикт живе в світі цінностей, «відірваних» від його якісного світу. Характерна емоційна ізоляція, відсутність відносин, заснованих на любові,

дружбі, взаєморозумінні. Емоції витрачаються на переживання нестачі часу для виконання складніших завдань, які постійно збільшуються, на те, щоб впоратися з ними швидше. Втрачається здатність відпочивати, отримувати задоволення від спокійного споглядання подій, які відбуваються. Багато в чому блокується зв'язок з несвідомим, що проявляється в ослабленні творчих реалізацій, втрати цілей [3].

Феномен ургентної залежності вивчається білоруським психологом Е. Л. Шибко. Вона зазначає, що причинами ургентної залежності можуть бути висунення великої кількості завдань при незавершені попередніх; потрапляння в ситуації, коли необхідно вирішити кілька завдань в обмежений час, що призводять до страху не встигнути зробити те, що потрібно; часта зміна цілей; безплідне фантазування та невдалі прогнози щодо розвитку ситуації [1].

Умовно можна виділити три типи ургентних адиктів:

- плануючий адикт – він ініціативний в постановці цілей, проте йому важко визначити, наскільки прийнята мета відповідає реальним умовам її досягнення. Така людина усвідомлює неузгодженість між поставленими завданнями, ходом діяльності та її результатами, але при цьому не приймає рішення про виправлення помилок, не аналізує їх причини. Їй набагато легше

відмовитися від поставленої мети і висунути нову, ніж аналізувати причини, через які результат не досягнутий. Ургентний адикт постійно зайнятий – в основному, плануванням своєї діяльності;

- немодельючий ургентний адикт – активно висуває мету і навіть намагається її реалізувати, але не враховує при цьому внутрішніх умов і зовнішніх обставин діяльності. Цілком зайнятий сумлінним виконанням своїх обов'язків, він може не звернути уваги на ситуацію, що змінилася і буде керуватися спочатку поставленою метою, діяти за раніше розробленою програмою;

- негнучкий ургентний адикт – відрізняється високим ступенем самоорганізації. Він легко включається в процес поставлених перед ним або сформульованих самостійно завдань, проявляє ініціативу, увагу до деталей. Разом з тим, така людина відчуває труднощі в розробці програми дій відповідно до конкретної мети діяльності. Адикт більш схильний шукати подібну ситуацію з уже відомою програмою дій в попередньому досвіді, ніж експериментувати в нових обставинах. У реалізації своєї діяльності приділяє велику увагу контролю, проявляє наполегливість у досягненні мети при виникненні перешкод [3].

В ургентного адикта нерідко виявляється виразна тенденція до

підпорядкування, поступливої поведінки. Ця тенденція формується, як правило, задовго до розвитку ургентної адикції і створює для останньої сприятливий ґрунт.

У механізмі підвищеного ризику розвитку ургентної адикції, у осіб які схильні до підпорядкування, мають значення ірраціональні переконання і страхи, змістом яких є образи негативних і небажаних наслідків, які відбудуться в разі непокори нав'язуваних дій. Виникають думки про те, що прояви асертивності викличуть у навколишніх реакцію гніву, образу, остаточно та безповоротно зіпсують відносини з ними. Багато осіб схильних до підпорядкування бояться, що їх асертивність поставить їх у незручне становище, в зв'язку з тим, що вони будуть виглядати в очах інших людей некомпетентними [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті теоретичного аналізу психологічних особливостей формування ургентної залежності було з'ясовано, що ургентна залежність головним чином характеризується перебуванням особистості у стані постійної нестачі часу через необхідність приймати участь у багатьох видах діяльності, постійну зайнятість. Визначено, що людина в якій проявляється ургентна залежність схильна зосереджувати всю свою увагу на завданнях та проблемах які потрібно вирішувати,

частіше всього в трудовій сфері, ігноруючи при цьому інші аспекти свого життя.

Теоретичний аналіз проблеми формування ургентної залежності показав, що не існує єдиної думки щодо основних детермінант формування ургентної залежності. Таким чином, колом питань, які були розглянуті у даній роботі, проблема дослідження ургентної адикції повністю не вичерпується. Актуальними є поглиблення теоретичних та емпіричних даних щодо даної проблематики, зокрема дослідження основних чинників формування ургентної залежності особистості.

Література

1. Ильин Е. Работа и личность / Ильин Е. – СПб. : Питер, – 2011. – 224 с.
2. Короленко Ц. П. Психосоциальная аддиктология / Ц. П. Короленко, Н.В.Дмитриева. – Новосибирск: Олсиб, 2001 – 251 с.
3. Мандель Б.Р. Психология зависимостей (аддиктология) / Мандель Б.Р. – М. : Вузовский учебник, НИЦ ИНФРА-М, 2015. – 320 с.
4. Михайлишин У.Б. Теоретичний аналіз проблеми впливу конформізму на виникнення адиктивної поведінки студентів / Михайлишин У.Б., Шмідзен І.Ю. // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – Северодонецьк – 2019. – № 1(48) – С. 143-149

5. Руководство по аддиктологии / Под ред.
проф. В. Д. Менделевича. –СПб. : Речь, 2007.
– 768 с.